

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK MINDEN HÓNAP KÖZEPÉN

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Tartalom: *Dr. P. Szabó Pius*; Prohászka Ottokár — *Imre Sándor*: A legújabb irodalom és az ifjúság — *Csanády György*: Patroklos körül — *Szentimrei Jenő*: Erdély irói (Arcképsorozat) — *Paál Árpád*: A magyar népkisebbség életkérdése Romániában — NOVELLÁK: *Szabó Mária*, *Kacsó Sándor*, *Bosin Endre* — VERSEK: *Jakab Géza*, *Kibédi Sándor*, *Mihály László*, *Tamás Lajos* — *Dr. Hosszú Zoltán*: Dani bá' hezzaszollásai — *Kós Károly*: Varjú-nemzetség (regény) — *Kritika*: Könyvek — Képzőművészet — Színművészet — Filmművészet.

I. évfolyam

2. szám

Collegium Transsilvanicum kiadása

Budapest, 1927. május

Ára: 1.50 pengő.

Kacsó Sándor:

Utoljára még megkapaszkodunk

Pünkösdre jelenik meg

az Erdélyi magyar irodalom kiváló széppróza írójának
novellás kötete, melyben a történelmi Erdély egy-egy
korszakának hűséges rajza és az erdélyi lélek tragédiás
küzdelmek tárulnak elénk.

Megrendelhető a HID kiadóhivatala útján utánvétellel.

Ára: 4 pengő.

A könyv művészies kivitelben
10 ives terjedelemben jelenik meg.

A HID 1. SZÁMÁNAK TARTALMA:

Csanády György: Híd — Tompa László: Soffőr (vers) — Makkai Sándor: Ond vezér unokája (Ady-tanulmány) — Finta Zoltán: Boldog ember szomorú éneke (vers) — Nyirő József: Szeretjük egymást, Felség! (nov.) — Áprily Lajos: Vallomás (vers) — Dr. Jancsó Benedek: Házassági terv I. Rákóczi György ifjabb fia és Lupu moldvai vajda leánya között — Mécs László: Már gyülekeznek (vers) — Tamási Áron: Zeng a magosság (nov.) — Kodály Zoltán: Mit akarok a régi székely dalokkal? — Kós Károly: A magyar képzőművészet Erdélyben — Csanády György: Az élet kapujában, Vallomás (versek) — Kós Károly: Varju-nemzetség (folytatásos regény) — KRITIKA: — (G-L): P. Gulácsy Irén: Fekete völegények — Sz. E.: Torockó nagy regénye: Gyallay Domokos: Vaskenyéren — P. Gulácsy Irén: Szabó Dezső: A magyar protestantizmus problémái — Rozgonyi Mihály: Magyar képzőművészek a legutóbbi félezer évben — Gáspár Jenő: Magyar álmok a magyar színpadon — Fiala Ferenc: Film és művészet — Paulus: Beethoven.

A HID 2. SZÁMÁNAK TARTALMA:

Dr. P. Szabó Pius: Prohászka Ottokár † 1927 április 3 — Jakab Géza: Isten áldott verése (vers) — Imre Sándor: A legújabb irodalom és az ifjúság — Dr. Hosszú Zoltán: Dani bá' hezszállásai — Csanády György: Patroklos körül — Kibédi Sándor: Enyém vagy Erdély (vers) — Szabó Mária: Anyák (nov.) — Mihály László: Kesergő (vers) — Kacsó Sándor: Utoljára még megkapaszkodunk (nov.) — Tamás Lajos: Mese volt csak, Ős egyszerűség (versek) — Bosin Endre: Havazik (nov.) — Szentimrei Jenő: Erdély írói (Arcképsorozat) — Dr. Paál Árpád: A magyar népkisebbség életkérdése Romániában — Kós Károly: Varjú-nemzetség, krónika (2. közelemény) — KRITIKA: Kacsó Sándor: Bort, búzát, békeséget Finta Zoltán új könyve — Pásint Ödön: Tanulmánykötet (106. oldal 24 műmelléklettel 1927. Paris) — Pásint Ödön: Trianon után Paris felé. Szűdy Elemér. (Genius kiadás, Bpest. 1927) — (p-n): A revíziós gondolat a világpolitikában. Halmay Elemér dr. (Kelet Népe kiadása, Bpest. 1927) — Képzőművészet: R. Cecil: székelykereszturi Horváth Árpád (szobrász) — Rozgonyi Mihály: Tavaszí tárlat, A KUT kiállítása, Erdélyiek kiállítása — Gáspár Jenő: Szomorú színházi tavasz — Fiala Ferenc: A filmburleszk — Fiala Ferenc: A film útja. Gró Lajos könyve.

A 3. szám június hó 15–20-a között jelenik meg.

Felelős szerkesztő: HAJDÚ DÉNES

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÓRGY

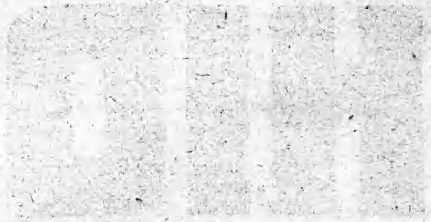
I. évfolyam

2. szám

Collegium Transsilvanicum kiadása

Felelős kiadó: HAJDÚ DÉNES

Budapest, 1927. május

NO. 100-100000-100000

U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE

Prohászka Ottokár. † 1927. április 3.

Dr. P. Szabó Pius.

Sashoz hasonlítanám, ki lélek-szemével az égő Napba néz. Szellemszárnya az emberi tudás felett lebeg s nagyivű röpte szétfeszíti, kimélyíti az emberi gondolat fényhatárait. Kigyult a hitben s így jött az egek magasságából a teremő génusz összegyűlése s világosságot és meleget sugárzott az éleltingóványra, ahol ezermillió embermoszat éli az ő szinte öntudatlan mocsári életét. . . .

Küldetéssel jött. Egyik szárnya fürdött odafent, hittiszta fényében, a másik meg védően borult a szenvedő világra. Szárnya suhintása néha követ is görgetett alá a magasabb ormokról, de ezzel a kögörgeteggel a lápot akarta tömni, tömögetni, hogy az az emelkedésnek, a fejlődésnek, a haladásnak fundamentuma legyen.

A krisztusi gondolatot hozta le a földre, a megértést, a szeretetet és a megbocsátást. Összeütközései sem voltak, hiszen az olyan nagy-nagy magasságban, ahonnan ő a hitéletet kormányozta, az ő számára nem lehetett akadály. Isten küldöttje volt, a köznek szentelt életében, sok-sok beszédében Krisztus élete és kereszténysége revelálódott: ragyogását sohasem rejtette el a bibliai véka. Gigantikus nagyság volt, kinek szellemi méreteit csak sejtjük, mert fényhatásai a jövő századokra fognak rávilágítani s csak azok láthatják és ítélik meg majd pontosan . . . Egy hős, ki sohasem ismert megalkuvást, ki gondolataiból hidat vert a szédítő lélekmélyiségek fölött. Mártirja lett önmagának, hivatásának. Elégett a hitnek és szeretetnek lángjában, mert az ő kivételes nagyságú munkájához segítő elmét, méltó társat keveset találhatott.

Harcosa volt minden nagy gondolatnak s mikor Hungáriát ráállították a kálváriás útra, a magyar égszakadásban nem állott a siratók közé, hanem törhetetlen hittel hirdette a magyar jövőt, apostola volt a hazaszeretnek s millió tört szívekbe öntött bűvös reményt: Feltámadunk! Hungarizmust hirdetett, de akkor sem az emberek, fajok vagy nemzetek ellen prédikált: tette az etoszért, mely nemzetet hordoz, tette a nemzetért, mely magában hordja boldog jövődjének minden ígérét: ujjafteremő, hatalmas erőit. Ő látta és meg tudta mérni a magyar katasztrófát, de titáni lelke meglátta és lemérté azt is, hogy az igazság és idők mérlegében: „Trianon” könnyűnek találhatott.

Etoszt és hitet állított a materializmus dekadens világával szembe. Nagy és mindeneket átfogó erejét vitte harcba, hogy lecsapolja s termékeny talajjára emelje az ingoványt s hogy megnemesítse az erkölcsi dzsungel bűnbe és fájdalomba sülyedt s az új téveszmék mákonyával narkotizált tömeget. Látta léleklátó szemével az embert, a csar-

ládót, a társadalmat, ismerte annak hibáit, melyek az egyénben s magában a rendszerben gyökereződnek, ám fölismerte benne azokat a lappangó erőket is, amelyek magasabbrendű eszmék befogadására és kitermelésére képesítik, s így a lelki és szellemi fejlődésnek szinte beláthatatlan perspektíváit nyitják meg a nemzet és az emberiség életében. Küzdelme heroikus volt! Fegyverzete az ős-zsenié, nemes, villámló, tiszta és egekből való. A gondolattá vált ember! Az ő szellemi apparatusához hasonlót nem vitt küzdelembe még senkisésem . . .

• Így keringett a székesfehérvári sas a magyar égen, míg — földi relativitásban szólva — lelankadtak szárnyai és leomlott a magyar ugarra. De „Elmélkedései”-ben, a „Diadalmas világnézet”-ben, szociális akcióiban és más ragyogó alkotásaiban itt maradt köztünk az ő tiszta és éltető szelleme. Sugárzó szárnya fölillant a horizonton s mint el nem muló képlet, ott marad időtlen időig: egyik szárnya az égig ér, a másik meg Magyarországra borul, hogy „Ég és Föld” ölelkezzék azon a lélekkepcsoló „Híd”-on, melyet lángelméje s angyali szívjósága az ő gondolatokká magasztosult érzései és érzésekké finomodott gondolatai szárványából vert tündöklő mementó-ként a fekete-tulipántos magyar föld felett . . .

Isten áldott verése.

. . . Megint letört a vén fa egyik ága:
Óreg fák s gyenge ágak sorsa ez.

Halott faágak porló hulladéka
Új életek áldott humusza lesz.

Vihar járt erre, vak erők tusája,
Hogy belekábult minden, ami él

S míg szörnyű zápor zuhogott a földre,
Egyként hullt vén és zsenge-friss levél.

. . . Így zengte el ítéletét az ég
S egy büszke ág megint földön hever:

Halleluja! — Csirák humusza lesz,
Mert áld az Isten akkor is, ha ver.

Kolozsvár.

Jakab Géza.

A legújabb irodalom és az ifjúság.

Imre Sándor

1. Az Ady-vita nevelési vonatkozásai.

Az Ady Endre költészetéről folyó vita adja az alkalmat is, okot is e néhány sor megírására, de ez nem vitairat. Magába a vitába egyáltalában nem szándékozom itt beleszólani, ámbár azt hiszem, hogy ez a kérdés nem egyedül az irodalom szakértőinek az ügye, hanem mindenkié, aki törődik a nemzet lelkületének alakulásával, óhajtja a kölcsönös megértést, tehát a benső egység akadályainak elhárítását. Bizonyos, hogy Ady költészete nagy választófal az irodalmi körökben és politikai okokból egybeült is; ezért a miatta történő hadakozás mindnyájunk figyelmét érdemli. Hozzászólnia azonban csak annak illik, aki nem egyszerűen a hangulatát fejezi ki, hanem valamilyen szempontból érveket szolgáltat, — ha igaz is, hogy az ilyen vitát nem az érvek ereje szokta eldönteni, hanem az, hogy a küzdőfelek közül melyiket veszi körül nagyobb tömeg szemlélőnek az együttérzése.

A következőkben egészen szakszerű nevelésügyi kérdésről lesz szó. Tagadhatatlan, hogy ennek mai időszerűségét az Ady-vita adja meg, mert ez a kérdés a vita folyamán ismételt felmerült, mint Ady és az ifjúság viszonyának kérdése. Az Ady-vitának ezt a részét jó lenne kivonni a tisztán napi (hirlapi) érdeklődés köréből s mint a nevelésügyi egyik legnagyobb kérdését, egészen tárgyias megvitatás útjára terelni és pedig egyetemesebb fogalmazásban. Most ugyanis rendszeren csak ez forog szóban: mi a hatása az ifjúságra Ady költészetének s mi lehet a hatása annak, ha ezt tekintélyes szavú emberek megasztalják. Hozzá lehetne tenni azt a pótló kérdést is: hátt annak mi lehet a hatása az ifjúságra, hogy a régi irodalom tekintélyes védelmezői Adyt az ifjúságra veszedelmesnek tartják? Affelől nem lehet kétség, hogy ez a kérdés ebben a határozott személyes vonatkozásban is megvizsgálást követel s az eredmény reánk, az egész magyarságra nézve, nem közömbös. A vizsgálódás közben a kérdés nyilván kiéleződnekként: mi van éppen Adyban, ami a maga korának ifjúságát vonzotta, mi az, ami a most felnővöket is vonzza és ami benne általában az ifjukur érdeklődését megragadhatja; milyen mértékű volt és most milyen mértékű ez a vonzás; az ifjúságnak melyik része áll a vonzás körében nagyobb és melyik csekélyebb arányban; mind-

ezeknek mi az ifjukur lélektanában, a nemzedékek ellentéteiben, a korszakban lévő magyarázata; és nem utolsó sorban: miképpen jelentkezik az Ady-hatás az ifjúság magatartásában, későbbi éveiben. Mindez komoly lélektani és társadalmi kérdéseket világosít meg és nem hiszem, hogy azokat felismerve, a kutató megállhatna Ady Endre személyénél és költészeténél s nem igyekeznék alaposan megrajzolni tárgyának egyetemesebb háttérét, kifejteti a költői hatásnak okaiban és következményeiben nyilatkozó teljes jelentőségét. Akkor pedig azt kell mondania, hogy ezt a határozott személyre (itt Adyra) vonatkozó kérdést megelőzi egy másik, az, hogy általában milyen viszonyban van mindenik korszak ifjúsága az ő korszakának irodalmával. S ezen a kérdésen indulva — nem kétséges, nem is mondok ezzel újat — azonnal kiderül, hogy itt csakugyan nevelési kérdés áll előttünk, mert az ifjúság és az irodalom viszonyában egyfelől az irodalom hatásáról, másfelől e hatás lelki alapjairól van szó s mindkét részben az iskola és az irodalom viszonya a legfőbb tényező: az iskola közvetíti tartósan az irodalom hatását és az iskolában folyó irodalmi nevelés teremti meg az irodalom hatásának lelki feltételeit vagy akadályait.

A régi irodalomra ez már elrendezett és megszokott valami: abból annyi hat az ifjúságra, amennyit az iskola közvetít és annyira hat, amennyi ereje az iskolai nevelésnek van. A legújabb irodalom és az ifjúság viszonya ellenben éppen azért kíván — nem a mi napjainkban először — komoly érdeklődést, mert ezt a viszonyt nem szabályozza semmi, tehát esetlegességeken fordul meg. Az iskola a legújabb irodalommal nem foglalkozik rendszeresen: sem eléggé fel nem használja a maga céljaira az arra alkalmas részeket, sem arra nem ügyel, hogy mi és miképpen jut az iskolán kívül az új irodalomból az ifjúság lelkébe. Ez a nemtörődés nem jelenti mindig az új irodalom elítélését, de ha azt jelentené, akkor észre kell venni, hogy e magatartásnak a hatása, ha nem éppen ellentétes is azzal, amit elérni szeretne, de bizony igen gyakran eltér attól, nem eltereli, hanem felhívja az ifjúság figyelmét. A mai állapotnak ez a felfogása arra mutat, hogy itt voltaképpen arról van szó: milyen viszonyban van a fel-

serdült ifjúság az iskolával és ebben különösen az irodalmi oktatással. Az erre vonatkozó tények megállapításában még ma legnagyobb figyelmet nyilván Ady költészete kívánna. Hiba volna azonban pusztán Adyra korlátozni az érdeklődést, mert már újabb irodalom is van és megeshetik hamarosan, hogy más költő miatt válik időszerűvé ebben az ügyben a tisztánlátás és higgadt megállapodás, sőt a nem alkalmoszerű, nem egyéni indítéku, hanem egyetemes elvi alapu cselekvés is.

Eszerint valóban a nevelés kérdésével van dolgunk, mert ha egyszer az iskolával kapcsolódik valami, akkor abban az ügyben csak a nevelés szempontjait illeti meg a középponti irányító szerep, azt az imént említett elvi alapot csak a nevelői gondolkodás szolgálhatja; de ez nem jelenti valami iskolás szűkkörűség érvényesítését. Az elszűkülés, a korlátozódás, az állásfoglalásnak bizonyos mozdulatlansága együtt jár ugyan az iskola természetével, de a nevelés fogalmából éppen az ellenkező következik. Annak kell az iskolában, mint a nevelés legfőbb szervében, uralkodó gondolatnak lennie, hogy ami nevelési kérdés, az az életnek, a folytonosan alakuló életnek a kérdése, tehát nem tűr sem merevséget, sem iránytalan kapkodást; nem engedi meg a megszokotthoz való gondolatlan, csökönyös tapadást, de az akármilyen upon való éretlen lelkendezést sem; nem állítja a serdülő nemzedéket háttal a jövő felé, de nem mulasztja el azt sem, hogy szállárd találatot készítsen neki a jövő szolgálására. A régi és az új örök vitája a nevelés szempontjából nem kellene, hogy vita legyen.

E tekintetben a nevelés — ha csak nevelési elvek kormányozzák — minden szükségletet kielégíthet, a régi és új irodalomnak az ifjúsághoz való viszonyát is közmegnyug-

vásra megoldhatja. Az Ady-vita ugyanis azt bizonyítja, hogy Ady és az ifjúság, avagy a már az imént személytelenné tett fogalmazásban a legújabb irodalom és az ifjúság viszonyát két oldalról nézik aggodalommal: egyik oldalon féltik a megszentelt irodalmi hagyományokat és ezekkel együtt a nemzetet, ha az új irodalom az ifjúságot meghódítja és az elődök irodalmi eszményeitől eltéríti; a másik oldalon féltik az ifjúságot, hogy az iskola elavult maradványokhoz köthő hozzá és az irodalomban nyilatkozó haladás iránt érzéketlenné teszi. Ha a nevelés szempontját állítjuk középre, akkor ez az ellentét eloszlik s az egész ifjúságra nézve lényegesen csökken, sok-sok ifjura nézve teljesen meg is szűnik minden veszedelem, amely akár a haladó kortól való elmaradásban, akár a multtól való elszakításban rejtőzik. A nevelés szempontjából ugyanis sem az egyiket, sem a másikat nem akarhatjuk és mindkét követelmény teljesítésével, azaz a mult értékeihez való ragaszkodás és a haladás iránt való érzék kifejlesztésével arra kell törekednünk, hogy az ifjúságot semmiféle irányzatos irodalom meg ne téveszthesse.

Voltaképpen ez a lényege a mostani irodalmi vitának. S ez a nemzetre nézve igen komoly kérdés; megérdemli, hogy minden izgalom és személyi vonatkozás nélkül beszéljünk róla és keressük a megoldását. Nem gondolom, hogy a soraimban javasolt megoldást mindenki elfogadja, de azt remélem, hogy ezen az uton meg lehet találni a megértést. Akkor ez a nagy kérdés megoldódik és benne az Ady-kérdés nevelésügyi része is, már amennyire egyáltalán az efféle kérdést, az irodalom hatását rendezni lehet.

2. Az új irodalom az iskolában.

Ha az ifjúságnak a legújabb irodalommal való viszonya azon fordul meg, hogy miképpen végzi az iskola az irodalmi nevelést, akkor itt az a főkérdés, hogy az iskolának milyen álláspontra kell helyezkednie általában az irodalommal s különösen a legújabb irodalommal szemben.

Kezdjük a mondandókat azon, hogy az irodalomtanítás az iskolában nem önmagáért van, hanem a nevelésnek egyik eszköze s így a nevelés rendeltetéséhez kell alkalmazkodnia. A nevelésnek az a rendeltetése, hogy beleállítsa az új nemzedéket az emberiség fejlődésének a menetébe, felemelje arra a pontra, amelyen a maga nemzete van s képessé és

késszé tegye arra, hogy a nemzet közös munkájában részt vegyen. Csak az lehet tudatos részese a közös munkának, aki ismeri a nemzet külső állapotát és a munkatársak, az egész nemzet lelki világát, a mindenik területen észlelhető sokféleséget, a megítélésben, eszményekben, törekvésekben levő különbségeket és ellentéteket s tud mindezekben a maga fejével eligazodni, a maga lelkében saját eszményeit, reménysegeit és kötelességeit között összhangot teremteni. Röviden megmondva mindazt, ami a szavak értelme és amit a neveléstől kívánunk; vezesse el a fejlődő embert a maga korszakának megértésére és a maga talpán való megállásra. E feladat ha-

talmas terjedelmű; ebben az irodalmi tanításnak az a részlet a sajátos feladata, hogy a szellemi fejlődés menetét és eredményeit tárja fel, az ifjúságot részesévé tegye az irodalomban kifejeződő és irodalmi úton fejleszthető értékeknek, ezzel a nemzet és az egész emberi nem szellemi közösségébe mintegy beavassa.

A nevelésnek ez a munkája elkezdődik a mesékkel, tovább halad a gyermekversekkel és az irodalomnak az élet egyszerűbb viszonyairól szóló termékeivel; majd a középiskolában kibontakozik a serdülő ifju előtt az irodalom egész, sokágu területe; megsejti az ifju ember a szellemi fejlődés folytonosságát, az élet és az irodalom kölcsönös hatását, kialakul benne az érdeklődés előbb a történelmi egymásután, azután a művekben jelentkező kérdések, majd saját belső életének rohamosan szaporodó és lassan tisztuló kérdései iránt, ezekre a feleletet az irodalomban keresi és óhajtja, keservesen vágyva várja az eligazítást, vezetést, megnyugtatót, a jelennek a megvilágítását. Ebből az következik, hogy az iskolának ezzel a fejlődési tünettel kell a maga célkitűzését megegyeztetnie s bele kell vonnia a tanítás körébe mindazt, ami erre alkalmas, ami az ifjúságot arról győzi meg, hogy előtte ime, csakugyan feltárul az élet.

Az iskolának tudnia kell, hogy a nyiladozó értelmű ifju érdeklődik minden olyan irodalmi mű iránt, amelyben saját kérdéseire feleletet remél, vagy amely homályosan jelentkező nyugtalanságának az okát megvilágítja, a meglevő állapotokat bírálja s minél kevésbé találja meg ezt az iskolai anyagban, a hivatalosan elismert és ajánlott irodalomban, annál élénkebben fordul más oldalra, újabb-szerű munkákhoz, divatos írókhoz. Minél okosabb és alaposabban ismertette meg vele az iskola egyes korszakok irodalmának a korban való gyökerezését és egyes íróknak a koruk idősebb nemzedékétől, az addig uralkodó irodalmi irányoktól való eltéréseit, sőt nem ritkán azokkal való küzdelmét: annál inkább érdeklődik a 17–18 éves ifju a jelen irodalma iránt. Olyan időben meg, amikor az irodalmi ellentétek jóformán közbeszéd tárgya, érthető elégedetlenség támad a tanulóban, ha éppen erről nem kap semmi tájékoztatást. Az iskolai nevelés sikere érdekében ezt az elégedetlenséget meg kell előzni, a felébredt érdeklődést bent az iskolában ki kell elégíteni.

Ha az iskola nem vezeti el növendékeit a legújabb, az élő irodalomhoz s nem ad benne útmutatást, ezzel a régebbi irodalomról szóló

tanítás hatását is bizonytalanná teszi. Miért higgye el a tanuló az iskolának, hogy csak a régiek érdemesek a megismerésre, azok meg, akikről ma annyit hall, akiknek műveivel lépten-nyomon találkozok, szóra sem érdemesek?! A tanulók világosan látják, hogy a mai közönség számára pl. Balassi, Csokonai, Kazinczy, Jósika, sőt még Vörösmarty, Eötvös és Kemény Zsigmond is mintha nem is lett volna, nem »irodalom« az ennek, hanem csak irodalomtörténeti anyag és »kötelező házi olvasmány.« Lehet-e remélni, hogy az ifjúság bárkiben, akár Petőfiben, Aranyban, Madáchban is egyebet lásson és elhiggye, hogy az igazi író lelkében mindenkor értékes gondolatok születnek, a kor csak a keretet, formát és szint adja?! Miért higgye el, hogy mindaddig csakugyan a szellemi élet fejlődését tanulja, ha egyszer csak nincs tovább, ha nem kapcsolja össze a tanítás a hosszasan fongatott szálát a jelennel, amely már a tanuló lelkében él! Ha ellenben végigmegy a tanítás az irodalom fejlődésének egész menetén s rámutat az élő irodalom forrongására, akkor a tanuló úgy érzi, hogy valóban igaz a tanítás: az irodalomban csakugyan a szellemi élet örök folyama tükröződik, megérti, hogy a mai irodalomra is a régebbi korok megismerése rendjén kialakult irodalmi értékmérőket kell alkalmaznia, hiszen az sem mind érték, ami most kínálkozik neki, talán az a legkevésbé értékes, amelyik a legnagyobb zajjal kínálja magát. Eddig az irodalomtörténet ítéletét hallgatta és tanulta, ezekben a most alakuló jelenségekben azonban immár neki kell önállóan véleményt alkotnia: ez az eredmény felemeli és megnyugtatta.

Amint e sorokat írom, eszembe jut, hogy a magam középiskolai tanuló korában, kivált a VII. és VIII. osztályban, mennyi harc volt közöttünk az akkori új írók értékelése miatt. Akkor — majdnem negyedfél évtizeddel ezelőtt — »A Hét« volt az új irodalom vezető lapja s minden negyedévben valóságos korteskedés előzte meg az előfizetésről való döntést. Az önképzőkörben egyenesen aszerint alakultak a pártok, hogy kinek tetszik az új irány, kinek nem; máig emlékszem heves összeütközésekre, Kiss József és »A Hét« közvetlen hatásának számos önképzőköri dolgozatban, szaválásban való jelentkezésére, de ezenkívül arra is emlékszem, hogy az irodalomtanítás nem hidalta át a két tábor között a szakadékokat: folyt nyugodtan és komolyan, a mi izgalmaink odáig nem érték fel! Ez a megjegyzés éppenséggel nem akar késői hibáztatása lenni nagyon lelkes és jóakaró volt ta-

nárunk munkájának, hihetően így volt ez más iskolában is. De bizonyos, hogy nem volt jól. Nem volt helyes, hogy az irodalomtanítás is úgy tett, mint a történelemtanítás: nem törődött a falakon kívül zajgó élettél, pedig bennünket annak a jelenségei érdekelték; megállott olyan időpontban, amely a tanterv készítésekor, az 1870-es években a legújabb időt, az akkori tanuló napjait jelentette, a rohamosan fejlődő magyar élet számára azonban hamarosan nagyobb távolságba tolódott, mint amekkorát az eltelt évek száma mutatott. Ezért lett az Arany Jánossal megálló irodalomtanításnak ugyanolyan hatása, mint az 1867-tel (még jó, ha nem 1848-cal) végződő történelemtanításnak: a tanulók azt hitték, hogy a történelemben foglaltakkal lezártul minden, nincs többé háború, nincs ok az irodalomban sem nagy változásra, elértük minden tekintetben a tetőt, aki nem úgy látja, lelkelten bajkeverő... Sok megfigyelésem, tanuló- és tanárkorom emlékei alapján merem ezt mondani. Ezért kívántuk mohón — és hiában! — sokan, hogy bár az egyetlen hallhatnánk a legújabb kor irodalmáról, a már akkor nyugtalan világ akkori kérdéseiről rendszeres fejtegetést és ez indított arra, hogy amikor egy ízben a középiskolában a magyar irodalom történetét tanítani módomban volt, nemcsak nem tiltottam az új irodalommal való foglalkozást, hanem megkíséreltem tanítványaimat meggyőzni arról, hogy nekik a jelen irodalmát is ismerniük kell, tehát nem szükséges titokban olvasniuk és amit az újból ismernek, arra a közösen megbeszélte és helyesnek elismert irodalmi értékelést kell alkalmazniuk. Mindig tudomásom volt olvasmányaikról (bizonyosan nem mindenről!) s ezeket és az egyik-másik által megnézett új szindarabokat az osztályban megvitattuk, alkalomadtán a rendes tanításba is bevontam egy-egy olyan új irodalmi munkát, amelyről valamelyik tanuló számot adott. Nem volt ez valami sok, de tudom, hogy minden ilyen szavamot mily nagy érdeklődéssel hallgatták éppen azok a tanulók, akiknek nem az osztályzat volt a legfőbb gondjuk. Ezt a kétféle személyes emléket azért nem hallgattam most el, mert talán igazolják azt, amit megelőzően állítottam.

Az eddigiekből úgy tetszhetik, mintha csak az iskolai irodalom-tanulás végén gondolnám lehetőségre az új irodalom ismertetését. Mint »legújabb korszak«, vagy »az élő irodalom« csakugyan egyedül itt lehet helyén. De a legújabb irodalom egyes termékei már előbb, kezdettől fogva helyet találhatnak, sőt erre a legújabb tanterveink meg is adják az utbaigazítást. Igaz, hogy meglehetősen szűkre nyitják

az új irodalom előtt a kaput, de mégis megnyitják s ezzel módot adnak a mai irodalom gondolatvilágának fokozatos megismerésére, a hivatalosnál nagyobb mértékkel is.

A legújabb irodalomnak az iskolában elengedő szóhoz juttatását nehezíti az a nem ritkán hallható vélemény, hogy ez nagy óvatosságot kíván, mert az iskolába való bevitel, a tantervbe való hivatalos beiktatás elismerést jelent, már pedig az élő irodalom, egyes élő írók további alakulása még bizonytalan, könnyen megbánhatjuk, ha valakinek a tantervben helyet adunk. Másik ilyen aggodalom, hogy csak értékes irodalmi műveket szabad az iskolába bevenni, az értéket azonban többféleképpen lehet elbírálni, ebből tehát könnyen egyoldalúság és pártos eljárás következhetik. Mindkét tételben sok igazság van, de ez nem akadály annak, hogy az iskola a legújabb irodalommal is megismertesse a tanulókat, akik az iskolát elhagyva, irodalmi vezetésben többé nem részesülnek, jóllehet az irodalommal mindennap találkozhatnak.

Az itt jelentkező nehézség elhárul, amint meggondoljuk és számon tartjuk, hogy mi a feladata az olvasókönyveknek és az u. n. kötelező olvasmányoknak. Az olvasókönyvek minden egyes darabja, minden olvasmány is hozzájárul az irodalom megismeréséhez, de az alsófokon (elemi iskolában, középiskola alsó négy osztályában) nem az irodalomismertetés az egyetlen, nem is a legelső feladata, hanem a tanuló gondolatvilágának gazdagítása, gondolkodásmódjának, ízlésének, erkölcsi érzésének határozott irányban való fejlesztése. Nevelői gondolkodásu embernek (s az iskolához másnak nem szabad nyulnia) világos, hogy ez a határozott irány semmi irányzatosságot nem jelenthet: gyermekeknek nem szabad mást nyújtani, csak ami gyermeknek való, tehát semmi olyat, amiben ép ízlésű, becsületes és okos ember bármilyen kivételt is találhatna. Felnőttek, filozófusok okoskodhatnak az erkölcs fogalmáról, az igazságról, a becsületről, de abban nem lehet ellentét, hogy a gyermeknek nem efféle okoskodásokat, hanem igazságszeretetre, becsületre, minden irányban tiszta és nemes életre segítő szellemi táplálékot kell adni. Itt igazán érvényes, hogy nem olyat, ami elválaszt, hanem ami egyesít, azaz amiben tiszta lelki, a gyermeket feltölt és egyenes úton önállóvá fejlődését segíteni kívánó emberek, mindenféle párttól függetlenül egyetérthetnek. Ilyen tartalma, a szépet, jót, igazat megvalósító, érzékeltető darabokat régi és új, sőt legújabb írók műveiben egyaránt lehet találni, szükséges, hogy minden gyermek ismerjen meg ilye-

neket, régi íróktól is, legújabbaktól is. Akit sorsa — ma még — nem enged tovább az elemi iskolánál, az se maradjon teljesen a legújabb írók ismerete nélkül s majd a népfojskolán vagy tanfolyamokon kapcsolhassa az újonnan hallottakat az elemiben tanultakhoz. A közép- és polgári iskola négy osztályában pedig tervszerű arányban kellene helyet adni a réginek és az újnak: minél több újnak. Ezen a fokon tehát a kiválasztásnak szigorúnak kell lennie s e mérték a legnagyobb, ami csak lehet: mi való a gyermek lelkének, mi méltó a gyermek szellemi táplálására! Ide nem juthat be semmi, aminek az értéke bizonytalan, az ide való hivatalos (tantervszerű vagy az engedélyezett tankönyvben jóváhagyott) beiktatás igenis megbecsülést, sőt ajánlást jelent, mert annyi, mintha azt mondanák: ezt a felfogást, ezeket a gondolatokat tedd magadévá és ne fogadd el az ezzel ellenkezőt!

De azt mondhatná erre valaki, hogy ezzel aztán ajánljuk annak az írónak bármelyik ezután keletkező, esetleg értéktelen vagy téves tartalmu, legalább is többféleképpen értékelhető munkáját is. Világos, hogy az olvasmányok közé való beiktatás nem egyetemes fémjelzést jelent, hanem a kedvező vélemény csak a kiválasztott darabra vonatkozik! Hiszen kinek jutna eszébe, hogy pl. — ne élőt nevezzünk meg! — Petőfi bármelyik versét elemi iskolai vagy középiskolai kisebb tanuló olvasókönyvébe válogatás nélkül beletegye?! De ugyan ki venné a lelkére, hogy nem odaválók miatt az odaválókat is kihagyja?! Ugyanez az eset az új, az élő írókkal is.

És ugyanezt kell mondanom az u. n. kötelező olvasmányokról. Ezek is minták, minden szempontból kifogástalanok tartoznak lenni, de egyedül csak az a mű lehet a megítélés alapja, amelynek a bevételeiről vagy kihagyásáról szó van és nem az egyes írók valamennyi munkája. Akkor se Mikszáthot, se Jókait, se némely mást, köztük ma élő és kötelezően is olvasott írókat nem lehetne az iskolai tanításban felhasználni. A legújabb irodalom termékeiből elég sokat lehet kiválogatni a 15–18 éves ifjak számára kötelező olvasmányul is és ezzel a jelen eszmeköréhez, irodalmi életéhez már jóval közelebb vezettük az ifjúságot, mint eddig.

A középiskola V. osztályától kezdve a legújabb irodalom más alakban is bejuthatna a tanításba. Az V. osztály költői olvasmányául egyebek között »a nemzeti líra jellemzőbb darabjait« kívánja az 1925. évi tanterv s Gyulai Pál a legújabb költő a megnevezettek között, a prózai olvasmányok közt pe-

dig Vaszary Kolos millenniumi beszéde; a VI. osztályban Endrődi Sándor a legújabb költő és Beöthy Zsoltól »A tragikum« a legutolsó prózai olvasmány; a VIII. osztályban a legújabb irodalomból Gárdonyit és Herczeget említi, de »a legújabb időkig« szavakkal módot ad arra, hogy a tankönyv vagy a tanár egyebet is megismertessen az irodalom történetéből, bár azt nem mondja meg egyenesen, hogy ebbe a jelen irodalmát beleérti-e. Azért ismertettem itt a legújabb tanterv rendelkezéseit, mert ezekhez egészen önként kapcsolódik az a gondolat, hogy az V. osztályban a nemzeti líra ma már még sem végezhető Gyulai Pállal, hiszen itt egyenesen kínálkozik a kiegészítés annak a rettenetes korszaknak a termékeivel (háboru, megszállás, megcsönkítés), amely nekünk közvetlen élmény volt és egész lelkünket alakította, a most növekvő ifjúságnak azonban vagy csak homályos, távoli emlék vagy egészen idegen. Ezt az idegenséget, a mai felnőttek és mai gyermekek között levő nagy, léki távolságot nem szabad meghagyni s egyrészt a költői irodalom egyes darabjaival, másrészt egy-két újabb szónoki mű megismeretetésével (pl. a háboru alatti országgyűlésről, a trianoni békével kapcsolatos beszédekből) valahogyan át kell hidalni. A VI. osztály poetikát tanul s így itt mód volna arra, hogy az osztály a költői műfajok legújabb alakulásáról tájékozódjék, arra meg éppen szükség volna, hogy az újabb irodalomról kritikai fejtegetéseket olvasson s ezek sorában esetleg ellentétes vélemények megismerésével a szempontok alakulását, az ízlés különbségeit, a mai irodalom különféle irányainak jellemvonásait megsejtse. Mondanom sem kell, hogy e tekintetben a tanár részéről nagy tapintatra, főlényes tájékozottságra van szükség s tanítói ügyességre és céltudatosságra, hogy tanítványai azt értsék meg: mily nagy ingadozás van most az irodalomban s mennyire fontos egyénenként ügyelnünk ízlésünkre, erkölcsi érzékünkre, az irodalom nemes hivatásáról való felfogásunkra. Ezt a tájékoztatást azért tartom szükségesnek a VI. osztályban, mert a VII. osztály csak a régi irodalommal foglalkozik s az ilyen irányítás nélkül hagyott ifju valósággal magára marad, az új irodalom véletlenül kezébe jutó termékeit válogatás nélkül olvassa.

A VIII. osztályban remélhetően mindenik iskolában olvasnak legújabb íróktól is egy-egy verset vagy regényt, talán a nem kötelező olvasmányokat is számbaveszik, de a tantervnek kellene gondoskodnia arról, hogy az élő irodalomról való tájékoztatás, az irodalmi

nevelésnek az a már említett betetőzése megtörténjék. Ha megtörténik, nem lehetetlen, hogy akkor is zavartan nézi az ifju azt a zürzavart, amit a legujabb irodalom bonyodalmi okoznak, nem lehetetlen, hogy egyik tanáros nehézségnek érzi a figyelmeztetést és divatos írókról mondott elítélő véleményt, a másik megriad attól, ami elismerést az új irodalom új értékeiről hall és valami veszedelmes nézetet sejt tanára szavaiban — szóval: meg-
 eshetik, hogy a legujabb irodalomról szóló iskolai tájékoztatást nem mindenki tanuló fogadja olyan egyértelmű megnyugvással, amilyen a régiekről szóló magyarázatot szokta kísérni. Nem csoda, hiszen ez a kor még nem befejezett szakasza a fejlődésnek, itt még harc folyik s e harcban érdekek és pártok vannak, a tanulókhöz is közelebb lehet egyik párt, mint a másik. De ez az esetleges meg-
 hökkenés nem is baj, hiszen ezen a ponton a közönyös nemtörődomség volna a baj; ebben az ügyben már az ifjuságnak csakugyan a maga ügyét kell látnia, ebben a korszakban nem távoli néző lesz már, hanem maga is tevékenyen vesz részt, tehát az előkészüléshez ez a tájékozódás nagyon is hozzá tartozik. Jó hatása azonban ennek az iskolai tájékozódásnak csak akkor lehet, ha egészen tárgyias, ha az irodalomtanítás folyamán kifejtett szempontokat jobbra is, balra is elfogulatlanul alkalmazza és a tanár szavából az irodalom nagy hivatásának megbecsülése és az iskolából mindárt távozó ifjuság feltő szeretete érzik ki, mikor az új irodalomról beszél. Az ilyen beszédnek igazi hatása van. Talán nem azonnal, de később jelentkeznek: a tanítvány lelkében felül a tanító szava abban a pillanatban, amikor a figyelmeztetés jogosága valamely addig kedvelt írón igazolódik, avagy ha az az első percben tamáskodó tanítvány az előbb idegenül nézett íróban komoly értéket fedez fel. A zürzavarban mégis csak a kivezető utat mutatja vagy legalább elősegíti a megtalálását, ha az iskola megmondja, hogy ő melyik utat látja helyesnek.

Az új irodalom ezen a módon megkapja azt, amihez joga van: az iskola felhasznál belőle annyit, amennyi kétségtelenül hasznosítható a nevelésben és a felső fokon előtárja az eligazodás szempontjait. S ezzel egyszerűsödik az iskola elvégzi azt a kötelességét, amellyel az ifjuságnak tartozik: nem ereszt iránytű nélkül a tengerre, megmondja, mi szépet láthat, mi veszedelem-fenyegeti. A VIII. osztálynak ebben a munkájában már nem érvényesülhet az a felfogás, hogy iskolai tárgyalásban csak minden tekintetben kifogástalan

mű részesülhet. Itt nem válogatásról van szó, hanem bemutatásról, nem egy-egy olvasmány által való nevelő hatás eltervezéséről, hanem az önálló állásfoglalás előkészítéséről, ezért az új irodalmat olyannak kell bemutatni, amilyen; a szépet szépek s a visszatartót, nyeglét, üreset, piszkosat is a maga mivoltában. Csak legyen minden vélemény megokolt. A tanítónak éppen a kényes és vitás kérdésekben az öszinteség adja meg a meggyőzés erejét; legnagyobb hatása itt már nem a magasztalásnak vagy a bánlásnak, nem az elrettentésnek vagy a tiltásnak van, hanem a nyílt vallomásnak: nekem ez ezért tetszik, másoknak azért nem tetszik, amazt a művel én ezért meg ezért nem ereszttem be a családom körébe, de vannak, akiknek erről más a felfogásuk — ítéletek magatok! Személyes állásfoglalásra csak a személyes állásfoglalás példája nevel, tárgyiasságra csak a tárgyiasság. S a tárgyiasság nem engedi, hogy egyoldalúan mutassa be az iskola bármelyik íróit is; az okosság sem engedi, hiszen a szépitgetésnek a tanulók nem adnak hitet, az elhallgatást leleplezik és ezzel az új írókról elfogultan beszélő tanár a régiekről mondottakra nézve is hitelét veszti, a méltatlanul kisebbitett író pedig nagyot nő az ifjak szemében. Az új irodalmat tehát nem kell általánosságban sem dicsérni, sem ócsárolni, mert van benne szép is, rút is; az egyes új írókról nem szabad csak a kedvezőt, esetleg még a menthetőt vagy csak az elítélhetőt, esetleg a megbotránkoztatót mondani el, hanem mindenről mindazt, ami együtt az ember és működése igaz képét nyújtja.

Igy megóvjá az iskola a magára maradó ifjut a váratlan tapasztalatoktól, megfosztja az új irodalom kétes értékeit az ismeretlenség vagy éppen tilalmasság varázsától és megadja a szempontokat az igazi értékek megtalálására és egyúttal a nemzeti remekírókól való elfordulást is megnehezíti. Ennél többet az iskola nem tehet, de ennyit meg kell tennie. Ez feladatából eredő kötelessége valamennyi iskolának, amelynek felserdült növendékei vannak.

*

Annak a kívánságnak, hogy a legujabb irodalom helyet kapjon az iskolában, korántsem ezek a sorok adnak először hangot; különösen nyomatékosan szólt ez meg a háború alatt több ízben (pl. Tordai Anyos, Magyar Középiskola, 1916: 8. l., Király György, Magyar Pedagógia 1917: 41–48. ll.) s erről szól most Makkai Sándor is új könyve (Magyar fa sorsa) előszavában.

Dani bá' hezzaszóllásai.

Dr. Hosszú Zoltán.

Hát istálom, az én asszonyomra es rejajött a divat. Bévallani es szégyellem, de ha megesett, megesett; mi a sujt csinájjon az ember? Legjobb ha belényuguszik a kénszerőségbe s túri a sorját.

Tennap délbe még az égvilágán semmi baja sem vót az asszonynak. Jóüzüen ette a délebédet s két csupor vizet es nyomott bé utánna. Délutánra Kárujéket vártuk, mán mind Bedábel Kárujt, a sógoromot s a feleségit Máriskót. A mult vasárnap mű vótunk náluk beszélgetni s most rajtik vót a sor. Megigérték s átal es jöttek vecsernye után. Leültük őket s megkénáltuk ennivalóval s innivalóval. Meg-meg nyalintottuk a nádmézes pálinkát s csipegettük a tepertyüs pogácsát.

Beszélgetgettünk s ellegettünk s illogattunk. Eccer csak ez az én asszonyom felüti a fejít nyelint vaj kettőt, szembeteként velem s feláll s kimenyen s bójó s esment kimenyen. Mikor osztáng esment bójó s kimenyen, aszongya nekem Káruj:

— Te Dani te — aszongya, erre az asszonyra rejajött valami.

— Rejaje? — mondom.

— Reja bíaz — aszongya.

Elig fogtam fel a Káruj szavát, mán nyilik es az ajtó s esment belépik az asszony. Fordul vaj kettőt, felveszi a fekete parkét kurtiját, felköti a fejrovaló ruvát s aszongya nekem:

— Lelkem Dani, aszongya, én menyek.

— Méssz-e, mondom?

— Menyek, aszongya.

— Hát eriggy, mondom.

— Menyek es, aszongya. Hát azt se kérded, hogy hova menyek?

— Nem biz én lelkem Ráki. Oda méssz, ahova jóllesik. Eltőt mán tóllünk az az üdő, hogy számba vegyük az eltávalodást. Mi a sujétt kérdeném?!

— No hát — aszongya, én ha nem kérded es, megmondom, met nem akarom, hogy azutánn mocskojj miánna:

Elmenyek, aszongya, s levágotom.

— Levágotod-e?, mondom.

— Le biz én — aszongya.

— Hát vágasd, mondom.

— Vágassam-e?, aszongya. S nem es kérded, hogy mit akarok levágotni?

Métt kérdeném. Sz' a te bajod.

— Hát tud meg aszongya, hogy a hajamot akarom levágotni!

— A hajadot-e, mondom.

— A hajamot, aszongya.

. . . Ebből a szovából minnyát észrevettem, hogy a divat jött reja az asszonra. S én biza megiettem (istálom), hogy szégyenbe keveri a familiát ez a fuzsitus fehérsnép, de szerencsére még üdejibe eszembe jutott, hogy asszonnyal beszéllek. Mán pedég, hogyha az asszony valamit a fejibe veszen, azt a férfinak csak úgy verheti ki belőle, ha belényuguvását aggya hezza.

— Lelkem Ráki, mondom.

— Erigy s menny el s vágasd le, mondom. Én jó szível belényugszem s ha úgy kívánód még örvendek es neki. Csak eppen azt az egyet teszem hezza, mondom, hogy, ha te ide visszajössz *kopaconn*; hát akkor én abba a szempícbé, ahogy téged meglátalak, eresztetni kezdem szakállamot s bajusszamot, s ha annyira nevededik; *béfonom háromáguzslag jobbról, háromáguzslag barról s a szakállomból kontyot kötök a közepibe* tiszta csupa veress pántlikával. Osztán szembe állunk egyikamásikával s a következők majd eldőlnek, hogy mijiknek telik nagyobb gyönyörűsége a másik divattyába. ?!

. . . Erre megnezett keccer s úgy elveresedett az arcája, mind a veress cékla, met észre vette, hogy Káruj s a felesége hóttra kacagják magikot a háta megett, — s a boszuságtóll siróba eredt. Letette a fekete réklit, le a fejrúvát, megnyalintotta a nádmézes pálinkát s leült az izejire — a székire s kénálgatni kezdte Máriskót s Kárujt. — Későbbecske, mikor mán a második tángyér tepertyüs pogácsát ellegettük, esment odaszólok neki:

— Lelkem Ráki mondom, eriggy s menny el s vágasd le, met minnyát bészárják a borbébótot.

. . . Erre osztán úgy felpattant a hejjiről, mindha gombostőbe ült vóna belé:

— Azétt sem váгатom le! aszongya, s ha csufolkodoll minnyát hezzád vágom ezt a tángyért.

— Nonono — mondom — nonono!

Káruj észrevette a hejzetet, esszepisojgott Máriskóval s felkőtek s elbucsúztak, mük pedég megköszöntük a társaságot s kikésértük őket a kapuelejibe,

*

Igy vettem elejit — istálom — az asszon kurtérozásának s ha nem vóna mán késő a beccses csalággikba, tanólhatnának belőle kijetek es. Így kénék megódani a divatot mindenütt, met higyjék meg istálom, hogy e még a kólleránáll es csúfabb betegség, a suj essék belé. Mert a kóllerába legalább megvagyon az a tisztesség, hogy azt kénozza, akire rejajő, de a divat rejajő az asszonra s a férfinak kénozza!

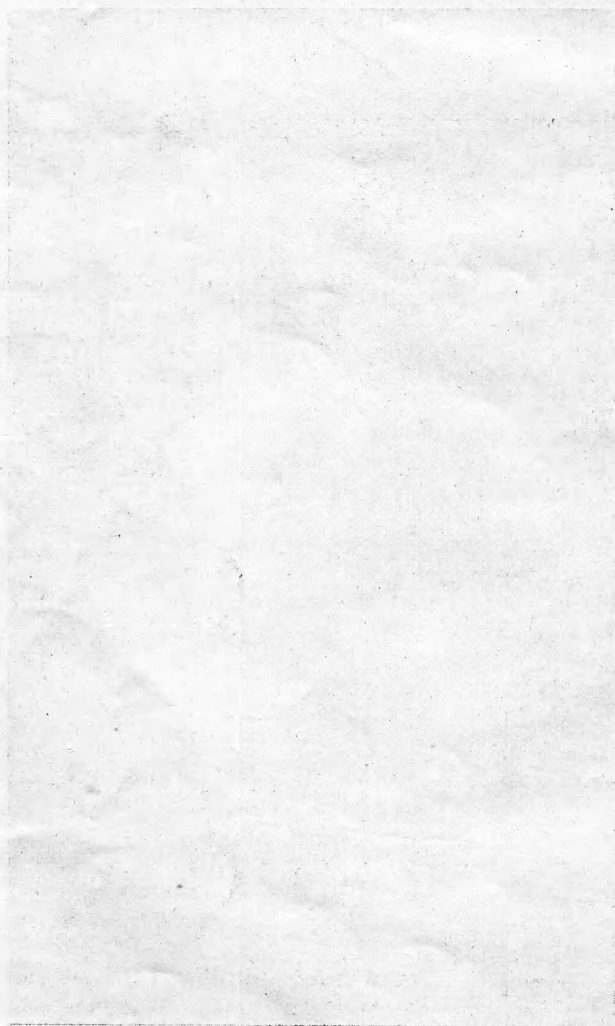
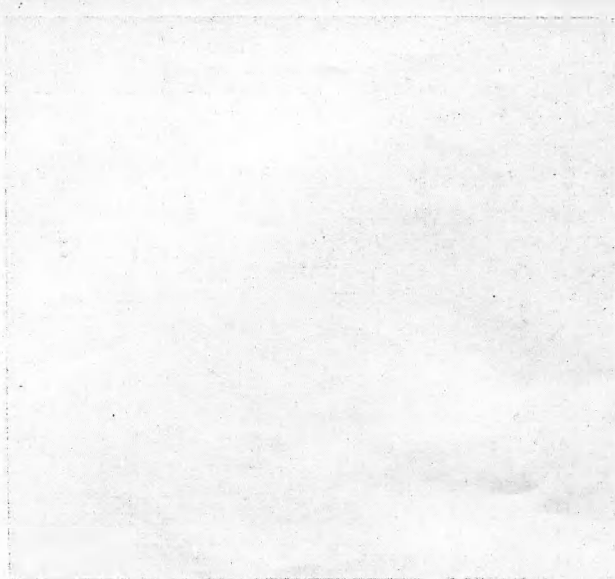
székelykereszturi HORVÁTH ÁRPÁD:

*PIROSKA
(portré)*

székelykereszturi HORVÁTH ÁRPÁD:

MIKES

Patroklos körül

Csanády György.

„Egy egy szitok, szépszó, üvöltés
Jön messziről még még utánam
Jugó fülemig alig ér el
Mérőldeket lép lép a lábam
Én kifelé megyek . . .”

(Ady)

A debreceni kópjafa körül folyik hát ismét a per.

Magyar per, magyar szitok és magyar üvöltés: magyar békejobb, melynek nyomán megint csak magyar sebből és magyar vér folyik az eldöntetlen magyar igazságért.

Öregbirák beismerő nagy vallomásra újból meg újból Adyt idézik. S a halhatatlan holt, a néma vádlott eljő, s odaáll — most már szeliden türelmesen —: Itéljetek!

És perbe fog a vádló méltóságosan és kenetteljesen és visszamarnak a védők habzó szájjal és botránkoznak az esküdtek és legalább bólongatnak az íródiákok és a birák sietnek csatlakozó véleményüket beletörülni az elnök tekintélyének palástjába. És a publikum, a meghívott és belépőjegyes publikum tapsikál egy-egy sikerült tósztra . . . Ő ez így volt már tavalyelőtt, tiz és száz éve és mindörökké.

S a vádlott?

Bizony a vita hevében óra rendjén megfeledkeztek. Körülötte felvert por, feltéptelt hantok, felszakadt sebek: egy-egy szitok, szépszó, üvöltés . . .

Egyedül marad, mint egyedül állt hajdan. És az Igazság kongó csarnokából indul szeliden, türelmesen, meg vissza a kerepesi váróterembe.

— Ismét korán jöttem — sutlogja néma szájjal.

*

Néha-néha besuran loppal a Törvényházba a Magyar Ifjuság is. És hallja, hogy rá hivatkoznak a nagyok, a tekintélyesek, a minden kétséget kizáróak. És fülébe loccsan egy-egy jeges mondat:

„Ady, az ifjuság megfertőzője . . . Ady Endre, az esztétikai, politikai és etikai destrukció költője . . . Ami volt Károlyi Mihály, Kunfi, Jászi Oszkár a politikában, az volt Ady Endre az irodalomban . . . Adyt ünnepezték a románok és a forradalmárok . . . A mai „keresztény magyar” fiatalság közt is vannak eltévelyedett befolyásoltak . . .”

És néha úgy érzi, mintha az egész per nem is az Ady, hanem a magyar jövő kérdése lenne és az engesztelhetetlen, könyörtelen mult vigyázna a rab jövő börtönküszöbén.

Hogy fel kellene kiáltania: elég volt az irodalmi, politikai hiu lapdázásból, nem arról van szó: mi a véleménye Péternek, Pálnak, hanem arról: mit higgyek én, kinek higgyek én, merre induljak én, mikor én vagyok a magyar jövő?!

Pedig a vita tulajdonképpen ezen a címen indult meg és ebben a momentumban nyert volna létjogosultságot. A Soli deo gloria, református diákszövetség tagjai hallották külömb s külömb tekintélyek Adyról tett nyilatkozatait, amelyek a maguk homlokegyenest való ellentéttségük következtében kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy az ifjúságnak ne csak az irodalmi és esztétikai Adyról, de a nemzet-politikai és szociálpolitikai Adyról való fogalmait is megzavarják.

Kétségei közt így fordult a szövetség azután Makkai Sándor erdélyi püspökhöz, aki nagyon komolyan mértékre tette a kérdést és a felelősség teljes tudatában válaszolta is meg — mint ez ismeretes — „Magyar fa sorsa” című könyvében.

Mialatt a könyv készült, megjelent, azalatt a néhány hónap alatt szélesedett el a vita Berzeviczy Albertnek a Kisfaludy-Társaság február 8-iki ülésén elhangzott beszéde nyomán, melyet a kettészakadt magyar irodalomról tartott.

Nem ok nélkül mutatok itt rá a vita történeti kifejlésére, láttatni kívánom ebben, hogy a vitának két sarokpontja volt: az egyik amikor az ifjúság kétségei kopogtattak Makkai Sándor ajtaján, a másik amikor a püspök megjelent válaszolni az ifjúságnak. Ez a két esemény nem Magyarországon, hanem az ország és Erdély közötti uton játszódott le, s ami azonközben itt Magyarországon történt, az az Ady-kérdés lényegét nem érinti, annak megoldására semmi jelentőséggel nem bír.

Ez itt egy kis helyiérdekű cselharc, apró csete-paté volt, ám az igazi ütközet ettől távolabb s komolyabban dőlt el.

Az ütközet nem a konstruktív, keresztény, nemzeti közvéleményben, hanem a minden magyar jelzőtől mentes magyar ifjúság lelkében dőlt el, végleg is elosztatva, ott ahol ilyenek még fennállottak, a kétségeket.

Ennek az ifjúságnak ma még alig van szava, megnyilatkozási alkalma, cselekvési területe és ezért azok előtt, akik a napi sajtóban figyelték a harc esélyeit, az a benyomás erősödött meg, hogy a harcban a konzervatívok győztek. Hogy itt a tősztok ismét megerősítették az ország konstrukciójának csonka, de jól bevált pilléreit, hogy a viseltes fringiák ismét elhárítottak egy darabocská szellemi forradalmat és az irodalom kettészakadt cipőmadzagjára nobilis kezek megint illesztettek egy előkelő csomócskát.

Nem ez történt. Ami így történt, az csak itt a határban történt, de tul azon történt valami egészen más.

Ugy történt, hogy mialatt az Ady által, tehát az idők által vágott irodalmi seb gennyedt-gennyedt, azalatt már generációk nőttek fel az Ady-hagyomány örök-ségében a magyar irodalom és a magyar élet korhadt fájának törzsökén. Árnyékban s nehezen nőttek, mert odafenn az öreg lombok eltakarták előlük a napfényt, elfogták előlük a világosság és szabadlevegő örömét, nehezen nőttek, mert forradalmak viharzottak által az erdőn s utána annak, aki túlélte illett úgy helyre-mozdulni, hogy semmi tanusága, semmi tanulsága ki ne lássék rajta az elment időknek.

Az Ady-revizió elkésett. Az a tény, hogy egy olyan könyvet írhatott valaki, mint aminőt Makkai írt: bizonyosság arra, hogy Ady minden szépségének, minden döbbenetességének, minden igazának és minden kálváriájának lángjai már bennünk égnek.

Az Ady revízió elkésett. Ady zokogása, vérehullása, küzdelme, bukása és diadala bennünk már friss malter, amely a szűk és látható határokon túl építi már az új, a lágas, a lisztább és jobb magyar jövődőt.

Az Ady revízió elkésett. A magyar irodalom sebe már össze van forrva az Ady vére által. Magyar irodalom ma csak egy van és mindaz az „irodalom“, amely távol érzi magát az Ady által megtermékenyített irodalomtól, amely szakadékot lát a magyar irodalomban, mindaz az irodalom ma már hervadt lomb, nem irodalom, vagy nem magyar.

Az Ady revízió elkésett. Felnőtt egy magyar ifjúság, amely magáénak, jóra tanítójának, jövőre való utmutatójának meri vallani Adyt, anélkül, hogy az ő szomorú testiéletét például kívánná, anélkül, hogy a destruktivitás, az ellenséggel való cimborálás, az istentelenség, hazafiatlanság és erkölcstelenség gyanujának árnyéka is hullhatna rá, anélkül, hogy nemzeti hagyományait megtagadná, hogy Pelőt, Vörösmartyt, Aranyt becsülni és szeretni ne tudná. Felnőtt egy magyar ifjúság, amely tudva tudja a múlt hibáit és azokon segíteni akar, amely apái elkártyázott örökségét munka árán akarja visszaváltani, amely igenis megtagadja multjában azt, amire csak orcapirulással lehet emlékezni, amely nem a bajok és bűnök szégyenlése, eltakarása, hanem azok teljes és elfogulatlan ismerete révén akar egészséges lenni.

Felnőtt egy magyar ifjúság, amelynek hivatása, hogy ne hagyja nemzetét ismét azon az uton, ismét a vallási türelmellenség, ismét az osztálygyűlölet, ismét a tehetségtelenség és a tehetetlenség útján, de most azután teljesen és jóvátehetetlenül a megsemmisülésbe zuhanni alá.

Felnőtt egy magyar ifjúság, amelynek sorsa, hogy ő legyen terhes ennek a népnek minden elkövetett és elkövetendő vétkeiért, hogy ő legyen felelős minden rábizott, megmentett értékért és minden elvetendő magért. Felnőtt egy ifjúság, amelynek sorsa, hogy ő legyen a jövő magyar középosztály.

Ennek az ifjuságnak pedig joga van azt kérdezni, hogy ha a világ minden népének nyitva áll az út a haladásra, s ha a magyarság még mai viszonyai között is előre tud menni gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi, tudományos és technikai téren: miért éppen a legszuverénabb területen, az egyetlennen, melyre a trianoniak lába nem léphet, mindenekelőtt azon a területen, amelyen a legnagyobb, a legversenyverőbb értékeket tudtuk mindenkor termelni, azon a területen, amelyen egy társadalom tagjai a legszélesebb emberi közösségben találkoznak és amelynek szántó-velő szerszámai, a sajtó és az iskola a legnagyobb befolyást biztosítják az egy közösségben élők lelki alakításában: miért éppen csak ez a terület, miért éppen csak az irodalom maradjon drótakadályos, drótkerítéses, friss erőktől felszántatlan, új eszméktől bevetetlen, gyomverte, kiégett ugar?

S ha így beszélek appellálok arra, aki beszélni megtanított:

Minden mondottakban Erdélyre hivatkozom, Erdélyre, melynek irodalma a múltéhoz képest nem láttat szakadást, amelynek irodalma egyenes folytatása Adynak és mégis csupa erő, csupa egészség, építés. Mert Makkai s az egész Erdély nem is tudta soha, hogy Ady destrukció. Mert ő maga örökké egészség volt.

Erdélyre hivatkozom. Amelynek cseppnyi Székelyudvarhely városkájában egy Szabó Dezső már 1910-ben tanította az Ady-irodalmat, ahol tehát már ezelőtt tengernyi hosszú tizenhét esztendővel elintéződött az Ady-revizió, s ahol ma egy püspök maga szól a kiközösített költő mellett.

Erdélyre hivatkozom, vallás és gondolatszabadság, jobbagyfelszabadítás és nemzetiségi béke földjére, melynek hagyományt és fajtisztaságot minden másnál jobban megőrző rögeiből mégis mindenkor könnyen és dusan nyílt ki a haladás virága, melynek népe és társadalma a sovinizmus legmélyebb pontján is állandóan látta a humánus teljes horizontját, melynek népét a legvéresebb időkben s örökké véres életében is gyermeki erkölcsök bölcsője rengelhetle, melynek népe határtalan természeti életében, természet-látásában és értésében, természettel való együttlékezésében Istenhez pogányul is közelebb volt, mint Mózes az égő csipkebokorhoz.

Erdélyre hivatkozom, amikor azt mondom: nem véletlen, hogy az Ady-per egész folyamán, tegnap és ma még eddig csak két ember volt illetékes az Ady-kérdéshez nyulni: Szabó Dezső és Makkai Sándor és erdélyi volt mind a kettő. Még eddig csak nekik volt joguk Adyhoz nyulni, mert művész, pap, tanító, sokat szenvedett és magyar legyen az egy személyben, aki ebben a perben bíró lenni mer.

Ez a két ember pedig, különbözzenek bár életformában, hivatásban, sok minden másban: tökéletes egyértelműséggel ítélte meg azokat, akik Adyt elítélték, Adyt egyforma bizonyossággal és bátorsággal, egyformán látó és örvendő szemekkel látta és tudta láttatni másokkal is.

Hozzájuk szólok hát, mondván: — Ma még lehet, hogy kevesen vagyunk, de elegendő vagyunk, mert igazságunk bizonyos, célunk világos, szándékunk tiszta, erőnk Istentől s a magyar jövődőhöz nem más, mi vagyunk a hid.

Enyém vagy Erdély.

*Kicsi földdarab, Erdély, enyém vagy.
 Bensőm melegében hozzásimul arcod
 édesanyám arcához, ki messze, más határon
 őrzi a képét itthonmaradt fiának.
 Szent vagy, mint ő, ki méhében hordozott:
 szegény esetsorsu, kicsi édesanyám,
 nagy, fekete, epedő szemével.
 A te szemed is olyan:
 örvény, titok, csodálatosság, zene,
 mély, mesélő tekinteteden
 valami örök borongással.
 Ugy súgtad, induljak csak el,
 drága arcodat megragyogtatni
 a világnap fényében.
 Fehér sugarakban fűrösztetni meg
 termő anyai testedet és fénylő köntöst
 borítani reá: világítson az éjszakában.
 Nem tűz a Nap utamra édesanyám.
 Sötét a táj köröskörül, vigasztalan sötét.
 Mégis tudom, menni kell, úgy akarod.
 Megyek kicsi Erdély, kicsi édesanyám,
 fáradt fejemben zúgás, vad, dübörgő zene,
 ritmusra lépek, nesztelenül, hallgatagon.
 Tudom: hajnalra csendben célhoz érek...*

ANYÁK.

Szabó Mária.

Olyan volt ez az éjszaka, mint egy lidérces álom. Pillanatra sem birt megsabadulni a szomorú gondolattól: Nincs itthon a fiu!

Éjtéligen foltozgatott a pislogó mécses mellett, de már összefutott a szeme előtt az öltés. Magát kijátszva feküdt le és erőltette volna az elalvást, hogy gyorsabban teljék az idő. De előbb még megágyalt a fiúnak, a ma hazajött katona fiúnak, aki még a legelső estét sem töltötte hát itthon!

Ráncos kis arcán két könnycsepp gördült. Szikár keze gyöngéden simitgatta a kockáshuzatu párnákat. És mielőtt a maga ágyához ment, pálinkás üveget készített az asztal szélére, hogy ezért újra el ne menjen reggel a fia.

Fel-felriadt. Hallgatódzott. Percenként ült fel. Az éjszakát fellegek tették sötétté, csak reggel felé birkózott meg velük a hold. Szél is jött és segített széthajtani az utját állókat. S a hold szétszakította a sötét függönyöket. Kíváncsian dugta ki vöröses arcát és széjjelnézett az alvó faluban. Bekukkantott a legsötétebb sikátorokba is és bevigyorgott a Nagyné házának függönytelen ablakán. Mikor a forgolódó öreg anyókat megpillantotta, mintha megremegett volna. Aztán siklott tovább, könnyedén lebegve és repesztgette tovább a fellegeket.

Elszoruló szívvel ült fel az öregasszony, Isten tudja, hányadszor már. A barátságos fény elremitette szegény, beteg szívét. Mellére szorította agyondolgozott kezét és torkáig dobbanó szívvel neszelt ki az egyre világosodó éjszakába.

Még el sem helyezkedett, mikor felhorkant a ház előtt a nagy fehér kutya. Hetyke lépések... Pár szitkozódó szó... S a kutya mégis alázatos szükölésbe csapott át: Urára ismert.

Mire Nagyné az ajtóig ért, a fiu már rázta is a fakilincset. Köszönés nélkül lépett a házba. Fenékig hajtotta az asztalon váró pálinkás üveget. Aztán dobálni kezdte magáról a ruhát. Durván, széles mozdulatokkal tette ezt, — egyik sarokba a kabátja repült, a másikba a bársony mellénye. De, mikor az ingét le akarta huzni, felszisszenve tört ki belőle egy újabb káromkodás.

— Hát mégis csak megszurt a nyomorúság!

Az anya feljajdulva ugrott melléje. A fiu izmos felsőtestén vékony piroscsik szaladt keresztbe két borda között. Hogy az inget megmozdította, sugárban szökkent fel dus, piros vére. Pedig fájdalmat is alig okozó, könnyű karcolás volt csak S a fiu durván lökte félre jajgató anyja gyógyításra vágyakozó kezét.

— Haggya ides... Nem láttya, hogy csak macskakarmolás?!... Olyan, ami-

lyen az olyan nyomoruságtul telik . . . Ippeg ű tudna halálosat szurni! De én bezzeg elláttam a baját! . . . El én istenesen!

— Péter, csak nem öltél meg valakit?!

Nem sikoltotta ezt, csak nyögte. A szíve sebes döbbenésekkel kinozta.

A fiu rámondott:

— Fekügyyik le ides, oszt fogja be a száját! Senki se látta, mi törtint, hogy törtint, — még csak ez kéne, hogy kend kiabájja ki!

Felitatta ingével az újra lassabban szivárgó vért. Leakasztotta a falról a fásótartót. Besózta a sebét és ajkát rágva káromkodott. Azután magasra emelte a mécesest.

A szoba tiszta volt, — tegnap meszelte ki az öregasszony. De az ágy felett már is eredményes munkát végezett egy pók a barnára füstölődött gerendázatban.

Péter az ágyra lépett. Nagyot reccsent alatta a rozoga alkotmány. Mélyre süppedt csizmás lába alatt a puha derékalj. Mutató ujjával kiemelte a gerendák közül a pókhálót. Ugy, az ágyon állva kapart késével meszet a könnyű szövetekre. Rászoritotta a besózott sebére. Leugrott az ágyról. Lerugta a csizmáját. Néhány perc múlva már ittasan horkolt a kékkockás dunyha melegében.

Az öregasszony nem mert visszafeküdni. Bár hüvös volt az éjszaka, még papucsot sem huzott, hogy fel ne csattogja első álmából az alvót. Dideregve tapogatott meztelen lábával a hideg, feltapasztott talajon. A hátulsó sarok felé tartott. Felvette a kabátot. Onnan a másik sarokba botorkált. A mellényt is a karjára simította. Még az inget markolta fel a földről. Összerázkodott, mikor a fia vérét közről látta a magaszotte vásznon. Beteg szíve megkínzottan vert. Mintha a falu valamelyik utcájában egy nagy vértócsa buzogna, nőne . . . Egy ember szívéből ömlik, akit az ő fia . . .

Szája elé kapta a kezét, hogy visszafojtsa a feltörő sikoltást. Kérdések kezdtek gyötörni: Kit?! . . . Hol?! . . . És miért?! . . . Hogyan?!

Keze alatt megcsikordult a kilincs, dühösen lökte magát odébb az ágyon a fiu. Az anya kitapogatott a konyhába. Tüzet rakott a berakott tüzhelybe. Nagy, fekete vassfazékban vizet állított a lyukra. Még egyszer beóvokodott a szobába. Tü és cérna után motozott az asztal fiókjában. Kivitte a mécesest is magával. És fázós lábát melegengetve ült le a tüzhely mellé.

Előbb az inget vette elő, de a vértől nedves vásznat nem járta a tü. A kabátot kapta hát kezébe, — jaj, fekete a posztója s neki csak házicérnája van! Összefogta hátul a szövetet, úgy varrta össze parányi öltésekkel.

Csurgott a könny vörösre gyulladt szeméből nagy fohászkodások szakadtak a melléből:

— Jaj én Istenem! . . . Én ides jó Istenem!

Keleten már felfelé igyekezett a nap, mire a víz buzogni kezdett. Nagyné kellőre hűtötte és belemártotta a teknőbe az inget. Azonnal pirosra festette a vizet a vér, — gyorsan öntötte ki a gödörbe, hogy másik lébe áztassa. De már a hála is

gyökeret vert szívében, — ó, de jó, hogy gyenge volt a bicska, és ilyen jó vastag ez a posztó! ... Így is mennyi vért elvesztett a fia! ... De hát a másik! ... Milyen sebet kaphatott a másik?!

Gondolatban végignézett a fiával együtt hazajött legények során. Vajjon melyik lehet? De a keze nem pihent a gyötrelmes szemle alatt sem, — s mire a feltörő nap fényessége egészen megsápasztotta a holdat, már a padláson volt az ing; szépen összehajtogatva, ládában a ruha. Másik rendbeli nyűttes öltözetet is dobált az ágy lábára, mintha azt vetette volna le a fia.

Péter még aludt. Elesetten. Nagyokat horkantva. A szoba dohos levegőjében ittas kigőzölgés terjengett, mintha valami megnyitott hordóból áradna a szesz szag. Komor árnyékok leskelődtek az északos ablaku szobában. Vártak a fekete ágyak, az idomtalan almárium, a fakult, kockás huzatu tollpöffetek és a meggörnyedt öregasszony is várt. Ágya szélén ült most. Le már nem feketett, hiszen a virradat még rendes napokon is kiszólitotta volna az ágyból. Hát csak úgy várt, kezébe hajtott fővel. S a fiu hazajövése előtti várakozás fokozott gyötrelme rángatta meg vézna testét.

Már magasan járt a nap, mikor megnyitották a kaput. A Nagyné ráncos arca valósággal kisimult az elszántságtól. Csendörök kakastollát látta volna ellebbenni az ablak alatt? ...

Papucsot dugott és kiment. Mindenre felkészült.

De csak egy másik fáradt anyóka papucsolt feléje. — özvegy Somlyóné, a leánykori cimborája.

Kicsit összeszedte magát, — de nem lehet tudni ezt se miért jött?

A vendég fürkészve nézett széjjel.

— Jó reggelt Ágnes ...

— Jó reggelt Sári ... Mi jót hoztál?

— Bizony, csak magamat.

Csend. Nézték egymást. És vágni lehetett volna a szívtől szívig feszülő izgalmat.

Torkát köszörülte Somlyóné. Valamit csak kell mondania ...

— Hallom, megjött az este a fiad ...

Elváltozott arccal mosolygott Nagyné. Vigyázni! Vigyázni!

— Meg hála Istennek!

— Az enyém is megjött hála Istennek.

Igazi hála lazította a Nagyné gyötrődését. Rémlátásában a nagy tócsa reggelre már felismerhető alakot vett körül ... Néha már régi sorstársa fiának halvány arcát látta vöröstő közepén ... Mert ez a bolond Péter sokat macskázott vele a hitványsága miatt ... De hát legalább nem ez ...

— Hála Istennek:

Somlyóné bágyadt nézése erőre kapva furódott a Nagyné vérrel aláfutott virrasztó szemébe:

— Hát osztán itthon is a fiad?

— Hát hun vóna? ... Tán a tiéd nincs itthon?

— Az is otthon van.

— Micsinál?

— Alszik a lelkem ... Hosszu az ut Bukaresttől ... Tán a tied már dologhoz fogott?

— Még az is alszik ... Ütet is megtörte ...

Nagyné nekibátorodott. Jó lesz beszélni a fiáról. — sose tudja az ember melyik szónak veheti hasznát ... Vigyázva szaporázta, míg állával kifakult kendőjét igazgatta.

— Lefeküdt ez az enyém még az este, — oszt úgy alszik azóta, mint a téj.

— Az enyém is ippent úgy!

Ujra hallgatva álltak egymással szemben. Nagyné nem merte behívni a vendégét, mert félt a fia első szavától, amelyet még az álomból bocsájt el az ébredésbe. De az oldalát nagyon furta, hogy miért is jöhetett, hiszen csak a vasárnap délutánok pihe-nése vezette el őket egymáshoz.

Somlyónén pedig látszott, hogy nem igen igyekszik haza. Pedig neki a haza-került nagy fiun kívül a veje is keményen parancsolt. Az eparfa felé indult hát Nagyné. Elhelyezkedett a gallyrakáson és maga mellé intette a másikat is.

A Somlyóné félregömbült háta még jobban meghajolt. Elmosódott szeme most kerülte a Nagyné nézését. Apróra vizsgált mindent az udvaron, mintha háztűznézőbe volna itt.

A hangja is idegen volt, mikor nagysokára megszólalt:

— Azt hittem pedig, hogy az ijjel mulatott a fiad ...

Magasra egyenesedett Nagyné. Kinyújtotta testét őrtálló anyai szívének riadt dobolása, hogy annál görnyedtebben hozódjon össze a másik pillanatban. Ráborította a kezét az arcára, mintha a fáradságot üzné el a simogatásával.

— Már pedig az nem mulatott ... Mer az egész iccaka itthun vót! ... Mir gondolod, hogy ippent az enyém ...

Fáradtan hullott a másik asszony szava:

— Hogy az a nagy zenebona vót a házunk előtt, hát mintha ...

Nagyné felugrott. Keshedt ruháján szakított a gally, — megfogta és tovább tépte, csak hogy hamarabb szabaduljon. Megragadta a másik asszony kezét:

— Micsoda zenebona? ... Beszild el már Sári:

Szomoruan nézett félre a másik asszony.

— Valami leginyek verekedhettek ... Még tán késelés is vót ... Mintha a fiad hangját hallottam vóna ... Dehát ha itthon vót ... Pedig erre szalatt egyik.

Lihegve szorongatta a kezét Nagyné.

— Itthon vót ... Érted, itthon vót! ... Hazudik, aki aszongya, hogy nem vót itthon!

— Én elhiszem, ha mondod ... Hiszen csak azért jöttem, hogy megnézzem: nincs e nállatok baj?!

— Láthatod, hogy nincs! Ugye látod, hogy nincs!

A karja is rángatózott a nagy izgalomtól. És hiába parancsolta volna vissza az előrelátása, csak kitért belőle a mérhetetlen aggodás:

— De valahun baj van Sári!... Valahun nagy baj lehet!... Aszondod, hogy az egyik elszalatt. De hát a másik?! Mi lett a másikkal?! Ki lehet az a másik, Sári? Az amék nem tudott elszaladni?!

Somlyóné nem felelt. Az emésztő gödör felé tartott, mintha nyomot talált volna. És csakugyan, — a derengésben bizony mellé loccsantotta Nagyné az ing első levét. Pirosan ült meg egy kis mélyedésben a véreslél.

A fáradt szív nem bírta tovább a tettetést. Feljajdulva kapaszkodott a Somlyóné nyakába Nagyné.

— Ugyi Sári, nem láttál semmit?! Te semmit sem láttál Sári?... Vagy igen, hiszen én öltem... Én öltem meg ma reggel két csirkét... Láccik ugyi, hogy csirkét öblitettem?

Somlyóné lefejtette magáról a vonagló vékony karokat. Megfogta a másik asszony két kezét és a szívéig nézett a szemén át:

— Ágnes igaz lelkedre mondd meg: Csakugyan alszik a fiad?

Sikoltva tört a szó és messzire hangzott, hogy felvakkantott a szendergő komondor.

— Alszik! Bizony Isten alszik! Nizd meg, ha nemhiszed!

— Nincs... Nincs semmi baja?

— Mi baja vona?... Nincs annak semmi baja!

A másik végigsimított a könnyező szemén.

— Aggyunk hálát a jó Istennek Ágnes! Az én fiamnak sincs nagyobb baja. Mer ü vót a másik...

Vékonyan csendült reggeli imádságra a templom kis harangja. A két öregasszony összenézett. Könyeiken keresztül is mosolyogva intettek egymásnak. És úgy hétköznapi ruhában, papucsban indultak a templom felé. Vidáman bolongattak „jó reggelt“ a szembe jövőknek. mint akik már megkapták az Istentől ezt áldott, jó reggelt!

Érmihályfalva, 1926, dec. 5.

Kesergő.

Ez a mi sorsunk, áldatlan, örök:
Tusázni fáradtan, sebekkel,
S az öltönyünk szakadt, kardunk törött.

A fekete végzet, lám, így akarta:
Bátor, merész, dacos legyen a lelkünk,
De üljön mindig gyász boruja rajta.

Helytállunk férfi-módon, emberül,
De hasztalan minden gyönyörű virtus,
Vitézkedés: a cél nem sikerül.

Rikoltunk hajrát, kiáltunk vivátot,
Törünk rohamra rongyos lobogóval,
S a végén ott leselkedik az átok.

Nótánk komor, nászunk halotti tor,
A sátán ürmözi tüzes borunkat,
S a homlokunkon idegen tipor.

Meg nem pihentünk: kösziklő párnánk . . .
Lelkesedünk, rajongunk, elbukunk . . .
Uram, jó Istenem, jaj! még mi vár ránk?

Eljön-e egyszer harcunk jobbik vége,
Hogy ismét vethetünk, arathatunk,
S nem tép már senki, semmi: lesz-e béke?

Mihály László.

Utoljára még megkapaszkodunk.

Kacsó Sándor.

A nyár tavaly is csak olyan volt, mint azelőtt minden esztendőben. Szomorú télben fogant s amikor megunta a saját hevesességét, lefeküdt a letarolt mezőkre s végelgyengülésben halt meg csendesen. Közben pedig ajándékozott kegyetlenül s aztán mosolyogva rabolta el a legszebb reményeket. Csak úgy: pazarul és ravaszul, mint az ajándékozni vágyó, de szégyenlős kicsi leány.

Néha jóindulatra torzul a szigoruszemű Élet, s a vén Varga Péter egyszeribe elfelejti, hogy a tavaly télen még veje százfoltos szokmányában kerülgette a kiürült hambárokat s unokái pityergő ajkai közé sovány meséket dugdosott esténként vértadó barnakenyér helyett. Még csufolkodásnak is vette, ha veje-fia keserű szókból keserűséget cseppentett a mese méze mellé.

— Hajja! Mesével élünk s nagyra nőjjünk!

— Mindjárt kis is pottyant a vénember száján a meggondolatlan családi büszkeség feleletnek.

— Téged tán bálmossal nevelt az apád ilyen nagy marha emberré. Osztán a te gyermekeid, te adj kinyeret nekik, nekem csak mesém maradt.

Keményen odanézett eltárgult szemeivel Kiss Döme összeszaladt szemöldökei alá s mindjárt kisebb is lett az még a nevéénél is. Egyenes derekát meggörbítette a tehetetlen szegény s a szegénységbe nyomorított jóság durván szaladt ki a száján. De már nem az apósára, hanem az asszonyra, aki a durvaságban is csak a kicsorduló jóságot értette meg.

— Altasd el már azokat a kölykeket, te!

Asszony volt nagyon, hálával fogadta még a durvaságot is. Ölébe vette kész engedelmességgel a kétéves szöszeke Juliskát. A másik fölé, amelyik már olyan nagyon ígérkezett, hogy soványságában is ringóvá tette a derekát. Sárga kezeivel cirógatva turkált a gyermek hajában. Fáradt szemeivel aranyra látta a mellére kuszó tincseket s amíg a halkan prűnnyögő kisebbik Dömének nyujtogatta az altató anyai szeretetet, a harmadikra gondolt, a legkisebbikre: vajjon fiu lesz-e vagy leány? Végül is a kis Döme fáradt prűnnyögése beleolvadt altató nótájába:

Csucsujgati, abajgati.

Egy csók, két csók s elaltati . . .

Emellett azután elaludtak mind a hárman. Illetőleg, hogy mind a négyen. A nagyobbik Kis Döme pedig azon éjjel háromszor is megitta lehurbolt lovait,

pedig jól tudta, hogy a víznek sincs több haszna, mint a szentelt víznek, ha étel helyett nyújtják.

*

Ámde ez mind tavaly volt. Ezen a nyáron egészen másként bimbózott a reménység, mert — amint mondtam — néha jóindulatra torzul a szigoruszemű élet. A mostani nyár úgy indult meg, mintha minden szomorúságot ki akart volna szárítani az emberek szívéből. Még a saját könnyeit is megsajnálta naponként s a reggeli harmatot, májusi bőesőt inkább elkacagta, mint elsírta s fel is szárította azon mód, amint jól lakott belőle a virág s minden más öröme a természetnek. Látszott rajta, hogy mennyire örvend a saját jókedvének, mert június elején már csókolgatták egymást a buzakalászhok. Így ajándékoztak egymásnak duzzadó életkedvet, hogy pirosság teremjen belőlük a vén Varga Péter unokáinak sáppadt orcájára.

Bizony csudára csődült a falu vasárnaponként a tágas határra, jól esett mindenkinek kint keresni meg az Istent a mezőn. A hullámozó buzavetések mellett, az ágaskodó kukoricák között, a terpeszkedő boglyák tövében. Hiába, ők ott látták a mindenhaló Urat, ahol a kenyeret.

Vén Varga Péter is elkerülte a templomot, hogy megkerülhesse a határt. Hazaérkezés után pedig letépte anyja melléről a legkisebb unokát, Pétörkét (a nagyapja tiszteletére) s rajta keresztül mégis csak saját magát csókolgatta, mert így dicsekedett:

— Merhogy idejében megadtam annak a földnek a munkát. Olyan szántást csináltam, mint a téj.

Odapillantott leánya kicsüngő mellére s így javította ki huncutul:

— Mint az anyatéj! Ugy-e Peti? Az osztán jó! Mi?

Kiss Döme is észrevette felesége kibontott mellét s tán meg is csipkedi csintalanul, ha a nagyobbik fia ott nem lábatlankodik. Gyermekek előtt mégis csak szégyelle, azért hát apósát hűtötte le egy kicsikét.

— Nonó! Tán biza én semmit sem dőgoztam. Mindent csak kied csinált.

Volt valami éle a szónak, de most nem fogott az öregben a vágás. Igaz, hogy nem is nagyon készült annak, mert mosolygás lappangott a háta megett. Csak beszélgetni kellett, mert az öröm beszélgetés nélkül olyan, mint tej nélkül a puliszka. Érezte ezt a vénember is s készen volt már az engedékeny felelettel:

— Hát hisze úgy is talál, hogy együtt dolgozzunk, vagy mi?

Mégis megakadtak volna itt a beszélgetésben, ha a kis Döme segítségül nem jön. Teleszájjal kölcsönként kenyeret majszott s apja lábát ölelgetve, szótagonként ejtette ki összecsücsörített ajakán:

— U-ugyi éds-apám, é-én is gyom-gyomláltam buzát?

Édesanyja ünnepi kötényébe is beletörülte maszatos kis száját ezekért a szavakért:

— Hát persze! Csak azért áldotta meg ilyen szépen az Isten, mer te is dógoztál.

Apja a levegőbe emelte magasra s látszott rajta, hogy nem is a fiát, hanem a büszkeségét emelgeti.

— Hát osztán aratni eljősz-e hé?

— El én! — bizonyitgatta a gyermek s a fejével is ráintegetett.

— De kalangyálni nem tudsz, pedig legény vagy.

A kis Döme elbáméskodott. Kalangyálni? — ezt a szót még nem hallotta.

— Mondjad fiam, hogy majd ha megnövök — segítette az anyja.

— Már addig nem nősz meg, mert a jövő héten nekilátunk.

— A selyei határon már vannak kalangyák.

— Pál-Péter napja után nálunk is annyi lesz, mint fészekben a tojás.

Mint fészekben a tojás. Bőségesen, sűrűn, egymás mellett. És élet pattan ki belőlük, mint a fészekben a tojásokból. Apró piros kis életszemek. Új életkedv is és egy évtizedre szóló küzdésre való reménység. Mert csak néha torzul jóindulatra a szigoruszemű élet s a jövődöbeli nyár talán olyan lesz, mint a tavalyi volt: pazarul ajándékoz, aztán mosolyogva rabolja el a legakartabb reményeket. Vén Varga Péter agyában pedig odaszárad újból a jókedv, Kiss Döme szájából megint gorombán esik ki a jóság s a fiatalasszony arcára új ráncot huz egy új nyomoruságban fogant élet . . .

*

A barátok udvarán hancurozó gyermekek jókedvű csókákként lepték el a fekete eperfákat. Bizony azzal se törődtek, hogy a noviciusok egyenletesen ütemezték istenesebbé mindennapi köteles ájtatosságukat. Szembe fröccsölték egymást a marokbaszorított eperlevéllel.

A nyár teljébe érett s a legöregebbik Páter már azokkal az ősrégi igékkel kezdte délelőtti a prédikációját, amiket a szorgalmas templomlátogatók elébe mondtak volna, ha véletlenül másképpen kezdi:

„Ime újból megérkezett Pál-Péter szentnapja.

Aki amit vetett sarló alá kapja.

Érik már a buza, árpa és a rozs . . .

Készítsétek hiveim a nagy fazekakat”.

Most talán még ő is szívesebben mondta évek hosszú során elkoptatott szentenciáját, mint akármikor máskor, vagy akár legtöbbször. Mert dus terméshez sok arató kell, sok aratónak sok étel és sok ételnek nagy fazekak. Templom után pedig nyomban szétoszlott a nép s asszonyai és lányai kantárt poroltak, korondi fazekakat mostak, míg férfiai sarkókat szedtek elő a mestergerendák elfelejtett zugaiból. Délutánra kelve aratók után láttak s a napszámos népség nem igen mutatkozott az utcán, mert ugyis tudta, hogy otthon is megkeresi, akinek szüksége van reá.

A Nap pedig szinte hazardirozott a saját erejével. Az ég alján szürkészinű felhőrongyok kergették egymást s néhol violaszínűre váltak a hiábavaló igyekezet miatt. A sugarak szakadatlanul ömlöttek a meghajlott buzatáblákra, a fák levelei között valami titkos borzadás remegett végig. A Nap, mindezek ellenére, mégis nagyon bizott az erejében s a levegő nyomasztóvá vált ettől a nagy bizakodástól.

Vén Varga Pétert balsejtelmek gyötörték délutáni álmában s addig feküdt a mellére valami amíg kinyitotta a szemét. Nagyon furcsán sütött a nap: sárga izzás lebegett a levegőben s a természet úgy elhallgatott, mint a tettenért gyermek. Vén Varga Péter kinyitotta a szemét s torkán akadt hirtelen az ijedelem. Csak nyögte:

— Uristen! Jégverés lesz!

Aztán előredülve, futva vitte ijedelmét hátán a barátok felé.

— Fráter János! Fráter János! Huzza már, harangozzon, mer egybe itt a nagyidő.

A barátok eperfáin csivadozó gyermekek fejére állították már a jókedvüket. Szerecsenné mázolták egymást s azulán eperrel kulimászták a vén zárdafalát.

— Néné! — eszmélt az egyik — a vén Varga Péter bá' elvesztett valamit.

— Alighanem az eszét vesztette el. Adjunk epret helyette.

Hirtelen szél vágott közájuk és arcukra fagyott a hahota. Torzult mosolygásként imbolygott még egy néhány pillanatilag az ábrázatukon s aztán kisírt belőlük a meggyávuult emberi félelem.

— Nagy idő jön!

Akkorára a vén Varga Péter már a torony lépcsőjén kereste a János frátert. A sietség térdére buktatta az öreg, félkezével a nedves téglafalba markolt, de — úgy látszik — észre se vette, hogy körmei alól kibuggyant a vér. Szeme előtt vörös foltokban táncolt a világosság s polyogott, potyogott az elferdült ajkai közül az Uramisten.

— János fráter harangozzunk — suttozta kifulladás s megrántotta az orra előtt lógó harangkötelet. A nehéz harang alighogy mozdult, de azért éles, fájdalmas hangot adott a torony. Az első jégdarab rávágott a harangra s szívéen sebezte a falat. Aztán jött a többi is garmadával: csillogó, hideg kacagása a pusztulásnak. A zárda udvarán rekedt gyermekek egymás mellén keresték a bátorságot. A bezuzott ablaku apró házakban sűrű jajistenemmel tüzdelték tele a Miatyánkot imádkozó vénasszonyok. A letarolt mezőket arasznyira lepte el a jég. Sűrűn, fehéren, mint a fészekben a tojás.

A harangot pedig huzták, immár ketten is: az előkerült János fráter és a vén Varga Péter. És egyikük sem vette észre, hogy csupaszon maradt karjaikon utat keres lefelé a kicsorduló vér.

Mese volt csak.

Fekete erdők szőke leánya,
 — Mellettlünk halokan csobban a Vág, —
 Fekete erdők szőke leánya,
 Hozzád száll ma e szent szerenád.

Valahol messze, az álomparton,
 — Hallod-e, hallod-e, szőke leány?
 Valahol messze, az álomparton
 Igézet fátyla hullt le reám.

A fátylat, a fátylat szertetépte
 Irigy kezével a zord feledés.
 Siető Vágnak zokog a habja
 Szívedbe a bánat nyomot se ués?

Fekete erdők gyónva susognak
 Boruló égnek sátra alatt;
 Még se csókolta a leányt az ifjú,
 ... Mese volt csak és mese maradt ...

Ős egyszerűség.

Ős egyszerűség, szürke szárnyad
 Alatt rejtőzöm megpihenve,
 Vágyam nem küldöm végtelenbe,
 Kis otthonom elég határnak.

A négy falnak derűs magánya
 Munkás perceket oszt ki nékem,
 Ez szikla vár; hittemmel védem,
 Ha ostromol a fluság láza.

Hűbnék lenni így tanultam.
 A rútban is szépet keresni
 S felhőkbe látni mélybe hulltan.

Teremtni jöttem, nem temetni
 S csak azt adom, amit az élet
 Állbájával belém igézett.

székelykeresztúri HORVÁTH ÁRPÁD:

AZ „Ő” SZEKERE
(kompozíció)

HAVAZIK.

Bosin Endre.

A tűzhely fakó vörös lapján almahéj süllőng és feketén hernyóra soványodik a megbillent fűtőkarikák között. Az asszonyosság nádmézporral pótolta az elfüstölt illatot s a ház megtelt édes, öregek orrának jóleső szaggal. De a nyári egérfióka is — ott a kanapé rövid lába mellett — ebből pofázott, eleven okos szemével élémérszkedve a csendben. Fönt a kemence hátán fekvő, nyárból lekészt legyek édeshalált multak.

Kint hidegszél előzte meg a fillérnyi lágy hópihéket. A multheti hőcsérgén már most minden korcsolyának való ropogós alj vastagodott. Kemény, lassan mozgó öreg lábbelik számára igen veszedelmes pádimentum. Kint havazott, bent jóleső meleg terjengett tiszta örömbe foglalva minden igaz lelket.

Egynehány tíz esztendővel ezelőtt a friss hóba belchengerítette János gazda a menyecskéket, s rózsát dörzsölt vele a vig arcokon. Azóta lesuvadt néhány szekérről az égi rostából és jutott abból ökelme fejére is. Az okuláré két nyelének szükségtelen immár a barna lombok között bujdokolnia: a lombok ezüstbe folynak az öreg koponyán.

Azóta megaszott, eldolgult a játékos inakról a barnán feszülő hus s göcsbe keményedett hajlásban a derék, a könyök és az ujjak ize. János gazda szeretgeti most már a nappali nyugodalmakat, így télen, ha a fűtőben hamvas tűz álmodik a lassan merengő künti és belső áhítatban. Amikor párja ott topog az asztal előtt, el a kemencéig és onnan vissza, vagy ha majdnem leül, mert nem tudja a jámbor lélek, hogy mit csináljon. A virágos tányérok polca alatt, a falfiók előtt a mintáját vesztett terítőre hajolva ül a gazda, ráhajolt okulárés szemmel szunnyadva a zoltároskönyv csudaszép versei mellé. Egy-egy zoltár azért lelefogy előle és ha a végére ér a könyv lapjának, méltóságos két kék szemét végig csusztatja az asztalon, nehéz gonddal üzve a szemére lesipuskázó álmod. Csak felbök az elaszalódott szemhéjak felé ilyenkor s csodálkozik Dávid király rigmusain.

— Igen ügyes egy legény volt, hogy így értette, emellett még a királykodást es! — gondolja nemesen egy kissé hangosabban beszélgetve, mint máskor, ha önmagával eredt párbeszédbe.

— Uhm! — mondja az asszonyosság, de bizony nem Dávid király van eszébe, hanem ez a sok fazék, ami ott glédázik végig rakva a tálason. Bizonyisten örökké hiányzik valamelyik.

— Hát a két kupás fazekam vajon hol van? — kérdezi Mária nén, s arcán bizony látszik, hogy tőle Dávid király amellet, hogy király és zoltár készítő volt, lehetett volna bíró is Apácán, azt sem bánta volna.

— Vajon benne felejtettem-e valamit? — Gondolkozik erősen, ami éppen azóta tart, hogy Marika leány kirepült a házból. Azóta az asszonyosság sosem tudja valamelyik fazekat

vagy lábast. A nagy gondolkozásnak csak kontrázás lesz aztán a vége, ami azt jelenti, hogy Uramisten vénülünk, s az embernek már az esze is hálni jár; hát igen abban a két kupásban bizonyost tej van a tálalba rakva, Marika fiatalasszony porontyának.

— Igen=igen, hogy így megfeletettem, — feddi ráncolt homlokkal önmagát s ugor-nék mindjárt a tálás felé. De a tálás két lépésre van onnan és bizony a tavaly is eleven volt, lassu fájás elfogja derékban. S aztán csosszanva vigyáz a virágos tálalajtó felé, de amikor odaér hamarosan be is nyul. Benyul egyszer, kétszer, de harmadikszor sem találja a keresett fazakat, mindég másba fog. Hol a sóba, hol a lisztes tálba nyul.

És dohog igen megszürt, hangtalan haraggal önmagára.

Ezalatt a ajtószárnyatlan tűzhelylyukból a földre omlik a fekete macska. Nyulik, karikába fujja hátát és lenyálazva nyirkosan világlo szájatáját a mellső talpán csiszonkál. És elindul, mind a négy lábán olyan félénken, mintha kettő belőle sok lenne neki, s cifrázva ravaszul a menetet a tűzhely sarkát oldala mellett eresztí. A sarokhoz görbed, igazán úgy, mint kisasszonyságához illik. Nyelvel. Mintha rózsalevél nőne a esodálatosan fekete bundából! Olyan feketén ég a szőrc, hogy majdnem szikrát hány s ha hányna bizonyára kosárszámra csillagoznék a kisasszony lábanyoma. Lép a kisszony. lép, lép. Eltekerőzik a szék lába között, s maga után folytatja lágyhegyesre töltött kolbász=farkát. Lép a kisasszony, lép, lép. Mintha egyéb gondja se volna a világból, egyebet se szeretne, mint a farkát, utána kapdos. Két szembogara laposan élére állított lencsévé vékonyul és majdnem kiper-cen az eleven=zöld foglalatból.

Csal a fekete kisasszony. A farkával csalja a világot. Ezzel büszkélkedik, de a két vékony, feketén ragyogó szemébe Mária nének a tálás két ajtaja közé szorult hátamegett perceg. De csal! ez a kisasszony. Mintha únná az egész napvilágot: Bujdokol a csendes házban, mint a marti kígyó a patakok partján. Ó kígyóbb a kígyónál! Amikor Mária nén szoknyája egészen elborítja a tálás nyitva. táru lo ajtaját, úgy hogy feje se látszik a nagy igyekezettől, már a széken a kisasszony és onnan az asztalra ugrik. A fényes farok zászlóvá serdül s a zászlótartó az asztalon levő fazakakba sorba belebüzöl.

Elfogná így a teremburáján Mária nén, amikor tálalástól visszafélé járdogál. De a kisasszony farka végén viseli a szemét, ha éppen a fejre vadászik is s az asszonyság fenyegető keze elől a földre huppan. Azonban a lökött harag tovább viszi a Mária nén kezét s bizony a legkisebb csuporka veszi észre, hogy már szét törött a földön.

- S essze dölének Jerikó falai — mondja János gazda.
- Hogy ti örökké csak kárt tesztek mindenben, ti asszonyok!
- Sze az enyimöt törtem nem a kijedét!
- A tíjédet?!
- Nem a kijedét.
- A tíjédet? He! Furcsa szemed van ammä bizonyos.
- Tám a kopossóba akarja vinni ezt mind, ami még itt van!!

A két öreg hangja zörren és felrántja álmából a téli csendet. De ennek a haragnak nincs tüze, csak fájdalma.

— Kopossót mondasz ugye? Ugy megkivántad nekem azt a pár szál deszkát?

— Csak a szájamra jött — bánja Mária nén.

— Mélt bánd?

— A csupor . . . — reszket illetődött az asszonyság — de ne féjjen hajjae, met belöllem se marad nemsokára semmi.

És előzve az ember szavát, gyónja, vigasztalva a megállott szomorúságot:

— Ennyi se biza, mint ez a csuporcserép né. Ennyi se marad. Pedig ez, né tizen-nég darabra törött.

Időcske telik, míg János gazda megszemléli a sűrűn hulló hópihéket és elrendezi magában a törött cserép mellé az asszonyság hirtelen megrepesztett bátorságát. De aztán szemlélve, hogy miként seprí össze a kárt, ellágyítja végkép a megbántott szívét, s mintha valamelyik téli angyal csókolta volna szájon ott kint a hóhullásban, beszél szeliden:

— Mégis, ugy gondolom, marad te utánad valami asszony. Azt hiszöm, hogy eppen tizennég darab.

— Vajon? Tizennég-é?

— Eppen. Tizennég darabocska föld.

— Tizennég? — mosolyogja vissza újra Mária nén, megszippantva foghíjas szájeremét.

— Éppen annyi. Annyi marad utánunk.

— Hát a két gyermek a semmi? Mongya?

— S hogy éppen ők azok, amik valamik.

— Egyiknek annyi, mint a másiknak ugye emböröm?

— Tiszta sor. Hét darab mindakettőnek. Hét. — Vetí utána elnézve a füttös szél üzte havat a páraködös ablakon.

— Hét — mondja Mária asszony amikor a törött csupor cserepeit kétfelé választja az asztalon — Ez a Palié. E meg Marikáé.

— Igen hát! Fúj most erősen a gazda, akkorát, hogy az asszonyság szemöldöke elfut a kendője alá. Mi érte ugyan a gazdát, hogy ilyen veszedelmesen elfogta az ért-hetetlen méreg?

— No, — illeti kezefejével védelemmel az asszony az elosztogatott cserepeket — kijed gazdumam be szellős! Vajon miér e vadság?

— Csak azt akarom mondani, hogy Bölöni Kelemen János nem marad nyom nélkül.

— Márhog? — csitítja a párja.

— Hagyok én eleget nekik. Mind a kettőnek.

— Hogy igen. Eppen eleget.

— Nem mondhasa senki, hogy el nem láttam becsületesen. — Csap a lefönyadt levelű zsoltáros könyvre villámló szemekkel.

— Sze' nem es mongya. Ki mondaná?

— Te se mongyad Mari.

— Éne? Nem én.

— Én nem viszem senki elől kopossóba — herreg a pipás tüdő és utána fujtat e rettentő rémségnek.

Mária asszony, elfogja a méregbe rekedt öreg gazdát az újabb szóval:

— Hajasze, hát a házzal milegyen?

— Hm — mondja a gazda és nagyot nyelve temeti el a mérget.

— Hm — mondja Mária asszony is és igen felakad a szeme.

Igen meggondolni való az ilyesmi, mert négy szobás a ház. S azonkívül a ház egy darab, nem igen lehet egykönnyen kétfelé hagyományozni, mint a tízennégy darab-ból álló földet. Azért a gazda inkább szellemi segítség képpen kéregeti szemmel az asszonyt, amikor így gondolja tárgyalásra:

— A házat=e? Ugy gondolom, hogy azt ejisze Marikának testálom.

— No. — szól erősen mári nén — mér éppeg Marikának?

— Hát — azért. —

— Csuda, — mondja az asszonyság fiszta szigorúsággal — csuda, hogy ez a nagy okosság széjjel nem veti kijedőt.

— Be sercegsz!

— Igen hát — veszi tüdőre a házzal együtt ezt a vén zsoltároskodót Mária nén

— A házat biz nem testálja maga Marikának.

— Nem testálom=e? Szeretném.

— Maga igen. S a fiát, Palit nem szereti? — Én azt mondom, hogy a ház ugy, ahogy van a Palijé legyen.

— A Palijé=e?

Mária nében buzog a jóság, majdnem elfut a szájáról a lélek. Az ajtó kulcslyukán tovább duruzsol a szél, vigan fűtlyentve és mulat a két jámboran összeakaszkodott öregem. De im, az asszonyság már nem küzdhet saját lelkével s hogy elintézzé a nagy ügyet, egyet csöppent valamelyik cserépdarabra a készen lobogó barna szemekből. Azzal megfut a pest mellé s onnan ügyelget halálra bántottan ebbe a könyörtelen világba, ahol csupa ilyen megátalkodott apákkal ültették teli a vidéket. Ilyen morcos, fukar, parittyás akaratú vén emberekkel, ilyen...

— Óbe vén cserepes! — dünnögi lenézve őt még a szék öléből is.

— No né, — mondja rápillantva a cserépdarabon fényeskedőn szemharmatra a gazda — vajon kilikadt a házunk teteje, hogy ide az asztalra nedvesödik? Vaj éppeg a szalonna könyvesödik odafenn a gerendán?

— Mer vajon honnat cseppenhetött ide bé a házba, pontosan az asztal közepire? S mintha nagyon törné fejét meghajkurássza havas fehebubját és elrágott mosolygással pillant a megfutott nannyoika felé:

— No gyöngyöm. Igen elülsz ott a széken. Vajon mér?

— Mér? Még kérdi? Vén, hidegre való topor kutya.

Embere jól készíti a melegebb, szivesebb levegőt el.

— Palinak mondod, hogy neki hagyjam=e?

— Hát! Marikáék tucyae el vannak látva. Az urának háza, földje s minden. Mér adná a házat is? De Pali? Pali olyan lányhoz jár, amilyen — én voltam.

— Amilyen te voltál — ismétli utána a gazda s tovább lapoz gondolatlan a zsol-táros könyvben,

— Biza! — erősködik újból Mária nén.

— Az mikor vót asszony? Ejjsze van annak vagy két hete immár.

— Van, vagy két napja, jól mondja,

— Akkor igen fájin leányka voltál halláde!

— Fájinabb mint kijed, a legény, akkorjába.

— Elmatat a négy szem egymás multján.

— Szegény leány vótam hallá-e Bölöni Kelemen János!

— S én bizony igen gyakran nálad vertem magamot adóságba.

— De vót es elég bajom kijeddel!

— S a házzal, mig megszületett.

— Aval most van.

Volt, gondolja a gazda, amikor a zsol-táros könyv fedelét becsapja, és így állítja a sort:

— Halláde igen reám mászál!

— Nem igen láccik.

— Azér az inaskáért. Hát nekik hagyjuk-e a házat?

— Nekik! követeli az anyja,

A rovásos gerendáról vékony ezüst szál ereszkedik. Tarisznyás pók log a végén. A zsol-táros könyv felett egy arasznýra megáll és hippeg-hoppog a gazda orra előtt. Ez az ezüstsál vezeti a gazda szemét a gerendáig. Ott áll a füsttel mart írás:

„Isten segedelméből ujitotta Bölöni Kelemen János és nője Bölöni Mária.“

Mig betüzi, betüzgeti, Mária nén imádságos sohajtással szereli az asztal felé magát. Aztán a gazda szeme fennakad, talán tulmerészkedik a gerendákon is és osztja a bölcs igazságot:

— Az így lesz; a házat minden bessőséggel a feleségemre iratom. Ha előbb menyek el használja amig él. S ha ő es mellém fekszik maradjon a legényre. Jó leszen-e feleség?

Ilyenkor az asszonyság is idevalósan nyilatkozik s Mária nén rámondja illetődött győzelmesen:

— Ámen!

S hogy a vén, hidegrevaló topor kutya szándékát meghálálja egy egész sültalmát talál eléje s meghinti pornádmézzel.

Odakint a vetés takarója bőven hulldogál a magasságos mennyekből.

ERDÉLY IRÓI.

(ARCKÉPSOROZAT).

SZENTIMREI JENŐ.

AZ ELSŐ FEJEZET.

Arcképeket adni írókról, akiknek egész munkássága öt-tíz esztendőre terjed csupán? Nem vakmerő kísérlet ez? Nem tulzott büszkeség, nem oktanul felfuvalkodott lokálpatriotizmus, erdélyi irodalomról beszélni egyáltalán?

Ezeket a kérdéseket majd megválaszolja helyettem az Idő. Bizonyos, lehet még vitázni körülöttük, de kortárs felelete nem döntheti el ezt a vitát. Ehelyett sürgőnystilusban inkább elmondanám itt, mi minden történt Erdélyben és a hozzácsatolt királyhágómelléki részeken nyolc esztendő alatt s részben annakelőtte is, ami közrejátszott abban, hogy egyáltalán beszélni lehet irodalmi életről Erdélyben. Így amint a közvetlen átélés alapján elmondom, talán még senki sem jegyezte fel e vajudó idők szellemi arculatának kialakulását s ami benne a kortársnak érdekes olvasnivaló, a későbbi kutatónak talán hasznos irodalomtörténeti adat lesz. Mindenekfölött pedig: egy maroknyi nemzettöredék öntudatra eszmélésének nyugtalan és sok belső energiát emésztő históriájából a legérdekesebb: az első fejezet.

I.

Az erdélyi magyar irodalom — mindig abban az értelemben, hogy mellékfolyója csupán az egyetemes magyar irodalom folyamának — *nem a semmi-ből* lett és születésének dátuma sem esik pontosan egybe 1918 december 24.-ével. Ezen a napon vonultak be a román csapatok Kolozsvár főterére és mi Erdélyben e naptól számítjuk az imperiumváltozást, ha mást is irnak a békeakták. A mi életünk ezzel a nappal fordult át egy számunkra elképzelhetetlen új világba, mely új erők harcbaállítását és új életritmusra érzékeny új munkavállalást kívánt tőlünk. Revízió alá kellett venni egész eddigvolt életünket, hogy az új helyzet diktálta új harcokhoz az alkalmas hadiszerszámokat összeválogathassuk és kiselejtezzük a hasznavehetetleneket.

Igy ébredtünk, írómesteremberek, a kincsetérő felfedezésre, hogy ebben a földben messzeágazó *gyökerei vannak* egy külön ízű, külön színű erdélyi irodalomnak s hogy a nagy leszegényedésben mégis maradt némi vagyonkánk. Hiszen itt illatoznak a Hargita alján ma is Kriza vadrózsái, a mienk maradt Budvár, a Rika erdeje, az Isten széke, a Firtos és itt keverék a mészbe gyenge testét Kőmives Kelemenné asszonyomnak. Vihatatlan falankszban itt áll mögöttünk, zömök, kiirthatatlan őserdejével *a mult*. Gyökerek élnek e földben, melyekről elrendelt időben fatörzsek indultak el s keresték koronájukkal az eget. Időnként elmulasztottuk könnyeinkkel öntözni e fák tövét, olyankor el is csenevésztedtek, de máskor a történelem parancsoló kézintésére újra csak lombba borultak a száraz galyak, a föld belső erőiből az elsatnyult korona helyett új korona terebélyesedett, hogy enyhet, menedéket és reményt terjesz-szen sátorul a rászoruló nemzedék feje fölé.

Nini, hiszen Erdélynek volt már magából induló irodalmi élete! Mindjárt ifjú János király fehérvári udvartartása idején valami csodálatos sarjadás évei egymás után lökték elő a névtelenségből a *Dávid* Ferenceket, a *Heltai* Gáspárokat. A fejedelmek ideje megmutatta, elsőnek, hogy az erdélyi föld belső erői egy külön irodalmi élet feltáplálására is képesek. *Apácai Csere* Jánosok fáklyafénye innen világított át a Királyhágón is túlra. Erdély adta a memoárirók legnagyobbjait: *Bethlen* kancellárt. *Apor* és *Cserei* uraimékat és Erdély adta, az erdélyi lélek homálytalan tükörképéül a hűséges *Mikes* Kelement.

Aztán jött egy fél század, amikor lassú féreg, lassú halál emésztette a fát, de már a nemes testőrök között Barcsa és Báróczi közülünk valók s a századvég és a XIX. század eleje *Aranka* Györgyben és *Döbrentében* megtalálja az alkalmas médiumokat, akik körül új irodalmi élet üthet táborát. Az első állandó magyar színház az ő érdemük, az ő munkájuk eredménye. 1827-ben megindul Kis-Szánthói Fethe Ferenc uram „Kolozsvári, majd Erdélyi Hiradója“ is, amelyben nem nem kisebb legények forgatják a tollat, mint *Jósika* Miklós, *Kemény* Zsigmond, *Brassai* Sámuel és a márciusi ifjak egyetlen számottevő erdélyi költő-kortársa: *Medgyes* Lajos.

A szabadságharc után megintcsak Erdély éled elsőnek. *Mikó* Imre megteremti az akadémiának szánt „Erdélyi Muzeum Egyesületet“. Akkor dolgoznak itt Szilágyi Sándor és Salamon Ferenc s már Budapestről *Szász* Károly és

Kemény Zsigmond s verekszik keményen a kolozsvári *Gyulai Pál* úr. Azután megegyeszer, a kiegyezéssel kissé tulságosan unifikált magyar világban (a forradalom erdélyi poétája, Medgyes Lajos, holtáig nem tudott beletörödni a kiegyezésbe,) megpróbál külön életrekapni az irodalom Erdélyben. Ez az időszak a nyolcvanas évek végére esik, amikor Kolozsvárt *Petelei István*, Marosvásárhelyt *Tolnai Lajos* személye körül tömörül jelentékeny írógárda. (Malonyai Dezső, Bede Jób, Abonyi Árpád, Bartha Miklós, Mentovich Ferenc, Szász Gerő s a ma is élők közül Dózsa Endre, Gyulai Farkas és Kovács Dezső). *Petelei* zászlótartó karja azonban hamar lehanyatlak, Tolnait vásárhelyi hivei üldözik ki, széthull a sereg és az erdélyi irodalom visszasekélyesedik a provincializmus posványába. Aki azontul írónak születik Erdélyben annak már csak egy lehetősége marad az érvényesülésre: csak el innen, el! Akik mégis itt maradtak, bizony leszűrőkültek, elszintelenedtek a mindent elszűrítő lateiner-város taposó malmában.

Vajjon szükségtelen volt ez a visszatekintés a régebbi múltba? A felsorolt adatok jórésze ismerős, de talán a csoportosításban van valami újszerű. 1918 előtt aligha gondolta végig irodalombuvár a magyar irodalomtörténet fejezeteit így. Ma azonban végig kellett gondolnunk, mert életünk új épületehöz fundamentumokra volt szükségünk. Be kellett bizonyítanunk magunk és népünk számára, hogy vannak itt fundamentumai egy külön erdélyi életnek, mert ha ezek sem volnának, erdélyi irodalomról sem beszélhetnénk ma komolyan. Várat kellett építenünk, ami fundamentum nélkül csak *légvár* lehetett volna, erre pedig komoly időkben kár a tégláért, a habarcsért és a jobb ügyre érdemes munkáért.

II.

Most érkezünk el a mi időnkhez és a mi időnkben a mi embereinkhez. Mikor új fejezetről beszélünk az erdélyi irodalom történetében, meg kell állapítanunk azt is, hogy ez a fejezet nem 1918. decemberében kezdődött. A lelkekben legalább nem. Akik végigéltük 1916. nyarát, az első román invázió fejvesztett napjait, pontosan tudjuk, hogy a folyamat a felszín alatt ezekben a hónapokban indult meg. Magyarország mai miniszterelnöke bizonyára jól emlékszik rá, hogy a politikában is áramlat indult akkoriban bizonyos erdélyi önállóság, illetve önkormányzat kialakítására. Akkor emlegették Bethlen István gróftól Erdély kancellárjának, esetleg olyan miniszterének, aki Kolozs-

várról intézné az autonóm Erdély ügyeit. Akkoriban alakult meg Marosvásárhelyen az Erdélyi Szövetség Bethlen Istvánnal, Ugron Gáborral és Apáthy Istvánnal az élén és az irodalom területén, akkor bujt elő szerényen, homlokán a korai elhervadás bélyegével, egy hetilapocsksa az avar alól. Eleinte színházi ujságnak indult s csak pár hónap múlva vette fel az *Erdélyi Szemle* nevet, melynek hasábjain, még halkan és bátortalanul, már felhangzott a jelszó, az *irodalomi decentralizáció* jelszava. Mert akkor még csak erről volt szó. Napilapok is feszegetni próbálták utána a kényes kérdést, de még gyöngékek voltak a fegyverek és háború volt, testvérharcokra alkalmatlan idő.

1918. elején *Uj Erdély* címmel e sorok írója indít kérészéletű hetilapot. Pár hét múlva Marosvásárhelyről hozott a posta egy másikat. *Székelyföld* volt a címe s a szerkesztője *Szini Lajos*. A levegőben pedig egy nagy napilap alapításának tervei keringtek, amely politikai téren akarta átvinni a köztudatba az autonóm Erdély eszméjét. Már számottevő írótehetségek is jelentkeztek. Az Erdélyi Szemlében *Reményik Sándor*, *Áprily Lajos* az Uj Erdélyben és *Tompá László* a Székelyföldben. Három költő, akiknek első versei figyelmet és tiszteletet ébresztettek és akik ime nem kacsintanak mindjárt a Budapesten simábbra kitaposott utak felé. Itt irnak Erdélyben, Erdélynek. Melléjük régebből ismert nevek is sorakoznak. *Berde Máriáé*, *Ligeti Ernőé* és a galambősz *Jékey Aladáré*, aki féllábbal a sirban *Ady Endrére* esküszik. *Román* név is volt e nevek között, a Nyugat hasábjairól ismert *Isac Emilé*. Az új sinekre induló erdélyi magyar irodalom, hiven az ősi föld hagyományaihoz, először a vele együtt élő népek felé nyújtott testvérkezet és első kötelességének érezte, a faji és felekezeti határfalak félretolását.

Csak most jött a forradalom. A három kislap közül kettőt már nem is talált életben. De jó volt, hogy a mag elvettetett már s hogy csirába is bomlott, mert nagy szükség volt rá, hogy ezekben a napokban valami biztatás, egy-egy halvány reménysugár hulljon az idők feketeségébe. A napilapok szinte máról-holnapra megizmosodtak. *Bartha Miklós* egykori *Ellenzéke*, mely az utolsó évtizedben pár-száz példányos vicinális lappá sorvadt, most példányszámok ezreit kezdte ontani. Ezekben a napokban indult a *Keleti Ujság* és mindjárt tizezret meghaladó példánnyal. A régi függetlenségi politika egykor legnépszerűbb szócsöve, az *Ujság*, megfogyatkozva bár, de szintén derekasan állotta a sarat,

A tetszhalál hónapjai következtek. Széthullottan és megfélemlítve, demoralizálva és magába süppedve várta Erdélyben a magyarság a holnapot. A holnapot, melynek eljövételében csaknem bizonyos is volt már, de hiányzott egyetlen vezető gondolat, mely a holnap sötétjében új életcélt tudott volna felragyogtatni a lelkek láthatárára. Inkább „a nagyszerű halált” várta, és várt, amíg kisiklottak kezéből a pozíciók s talpa alól száguldó iramban megindult a föld. És sokan, nagyon sokan megindultak a rohanó földdel, ellenkező irányban: Budapest felé.

Ekkor sikoltott a fülekbe jerikói kürtök erejével két szó, melyet egy magyar publicista irt vezércikke fölé. „*Itt maradni!*” Ez volt a két szó és mintegy varázsütésre megtorpantak a kifelé készülő seregek. És könnybe lábadt a szemük. Mert honnan, honnan nem, kézről-kézre járt egy papírfoszlány. Vers volt a gyűrött papírfoszlányra írva és ez volt a vers címe: „*Eredj, ha tudsz.*” Ki írta ezt a verset? Mellékes kérdés volt ez akkor. A sors keze írta az erdélyi lélek falára. A költő írta, aki megérezte, hogy a publicista kötelességparancsoló súlyos mondatai mellé márcsak az érzelmeket megmozdító kísérőzenére van szükség és gyökeret vernek az erdélyi lábak a földbe, amelyből vették.

Tartozunk a történeti igazságnak azzal a feljegyzéssel, hogy ez a folyamat a Keleti Ujság akkori szerkesztőségéből indult el, ahol éjszakákat átvirrasztó tanácskozások folytak arról, hogyan lehetne a tetszhalálba dermedt lelkeket cselekvésre rázni. Emberekre volt szükség, emberek kellettek a föld fenekéből, akik merjenek felemelkedni ültőhelyükből, hogy alakjukba belekapaszkodhasson a közbizalom. Fel kellett kutatni a magányba visszahuzódottakat. Kezükbe adni a tollat, az ecsetet, hogy mások is meglássák: *íme vagyunk* és van bennünk *erő* az életre. 1919. karácsonyában seregszemlét rendeztünk itthon maradt írók műveiből. Kitünt, hogy régiek és újak, akiknek mondani-valójára figyelni érdemes és figyelni kell, volnának már vagy huszan. A színházat felkértük, nyissa meg kapuit erdélyi tehetségek előtt, s a következő tavaszon meg volt az első erdélyi premier.

Folytatjuk.

A magyar népkisebbség életkérdése Romániában.

Paál Árpád.

Előadás a „Societatea de Maine” („Jövő Társadalma”) című kolozsvári román társadalomtudományi egyesület vitatülésén.

Betegségi diagnózist kíván-e az a helyzet, hogy egy országnak népkisebbségei is vannak? Vagy egyszerűen csak néprajzi, társadalomrajzi tudomásulvétel, s az ország tudatába való folytonos átvitel? Ez a két ellenkező oldalú kérdés, illetve az ezekre adható felelet adja meg az állásfoglalást.

Gazdagság-e az országra nézve, hogy nemcsak egy nyelvű népeleme van; vagy éppen szegénység, hogy több másnyelvű népe is van, mint az ország eldöntő többségi népe? És mi az az eldöntő többség? A szám-e, vagy a multbeli erkölcsi, művelődési és gazdasági erők nagyobb halmaza-e? Ezek is mind közelebbrevívó kérdések az alapproblémához.

Visszamehetünk a természetjogba. Az emberi és mindenségi szervezetek nem egyenlők, nem egyfajtaúak. A világ maga különböző népekből áll, s a világ működése ezeknek a különböző népeknek munkamegosztása és munkaösszetétele. Az államoknak nem öncéljuk van, hanem az, hogy az emberiség lehető legideálisabb összeműködését megvalósítsák. Ennélfogva az államok a nagyvilágot kisvilágként kell, hogy magukban érezzék, neveljék és folyton jobb kifejlődésre juttassák. Harcot nem egymás ellen, hanem a félreértések és nemismeretek ellen kell vívni. A saját magunkról való felvilágosodás után a környezetünkkel való megismerkedést kell keresni, a természet vakerőinek az emberi életbe való beleharmonizálásáról kell gondoskodni, s ennélfogva az emberiségben mindenféle meglátásnak, mindenféle különböző szempontnak érvényesülnie kell, hogy a szintézisek folytonos előállítását biztosíthassuk.

Egy ország szervezete tehát nem beteg, ha különböző népei vannak. Beteg csak akkor, ha e különbözőség rendeltetéseit meg nem értve, azokat összezavarja, s az országot társadalmi munkamegosztásában vagy tulterheli, vagy teljesen dologtalanságra kárkoztatja. A többféle népből álló államban, a többféle való emberi látásnak és a sokoldalú kulturképességnek gazdagsága van meg. Szegénység csak akkor lesz ebből, ha az egyik ilyen nép-

képességet a másik elemésztésére fordítjuk, mikor is a szembenálló népképességek nem az emberiség haladása irányában hatnak, hanem egymás hatóerejét kölcsönösen kevesbitik. Így egyenként is szegények lesznek, együttevén is az ország szegénységét sokszorozzák.

Már most ebben a megvilágításban meglátjuk, hogy a népkisebbségi viszony nemcsak szám kérdése, hanem népképességek kérdése. A képességek pedig multjuknál fogva, természetüknek fogva lehetnek mélyebb jelentőségek, mint amilyen a számszerűség. Amellett a képességeknek egyes vonatkozásai összefüggésbe is jönnek s az egyik szempont szerint különböző népeket (például nyelvi különbségben levőket) egy másik szempontból (például vallási, vagy gazdasági szempontból) új közösségbe helyezik. Ebből látható, hogy a népkisebbségi viszony bizonyos tekintetben nem is állandó természetű, hanem hullámzásoknak van alávetve és így a relativitás változásai rá is kiterjednek.

*

Mi ezuttal a népkisebbségi viszonyt az azt a formáját vizsgáljuk, amelyik itt nálunk legélesebben jelentkezik. Ez a nemzetiségi elkülönülésekkel van szoros összefüggésben. Legfőbb jellemzője a nyelvi különbség. Az ország által elfogadott népkisebbségi egyezmény is külön, kiemelten felsorolja a népkisebbségeknek nyelvi szempontok szerint alakuló fajtáját. Ennek a nemzetiségi fogalommal rokon népkisebbségnek azonban mégsem lehet azt a fogalommeghatározást adni, hogy az az egykori nemzetiséggel egyértelmű. A nemzetiség fogalma a felfelé törő, a külön államalkotásra vágyó népcsoportot jelenti. A népkisebbség azonban az új államalkotások természetéből kialakult eredmény, amely nem fölfelé tör, hanem az új államalkotások keretében egyszerű elhelyezkedésre törekszik. Egyszerűen annak a helyzetnek a kifejezése, hogy az államhatárok nem voltak úgy megvonhatók, hogy pontosan földjék az etnikai határokat, s így az állami határokba nemcsak egyetlen népnek a tömege került bele, hanem más népi

határokból is osztottak oda töredékeket. Ezek a töredékek adják az ethnikai, a nyelvi népkisebbségeket, melyeknek az államhatárok között való elhelyezkedését nemzetközi egyezmények is garantálni kívánják. Ezzel a nemzetközi rendezéssel egyúttal ki van mondva az is, hogy az illető néptöredék külön államalkotásra nem törekedhetik, hanem az adott államon belül kell, hogy a maga helyzetét az adott népkisebbségi eszme alapján elrendezze. Az ethnikai és nyelvi népkisebbségek tehát egyenesen rá vannak utalva az adott állami szervezetbe való beiktatódásra és ettől eltérő minden törekvés magát a népkisebbségi nemzetközi jogot kockáztatná. Ha tehát egy népkisebbség a nemzetközi jogok alapján kívánja egy államban a maga megnyugtató elrendezkedését, ezzel fogalmilag is, politikailag is, jogi és erkölcsi szempontból is teljesen kizárja az irredenta gondolatok.

A magyarság helyzete Romániában éppen az, hogy a magyarság a nemzetközi jogok alapján a maga nyelvének és ethnikai határainak elismerését kívánja. A magyarság tehát nem a nemzetiségi felfelé törekvések és állam-bontások eszméje alapján áll, hanem az új államszervezetbe való beiktatását kívánja és a népkisebbségi eszmét akarja magára nézve megvalósítani. Ez a kimondott és folyton hangoztatott akarata szemben áll a többség folytonos félreértésével, szemben áll különösen azzal a felfogással, amelyik nemzetközi jogot nem akar elismerni a népkisebbségek javára, hanem egyszerűen belüggként, s abban is inkább rendőri kérdésként kívánja kezelni a népkisebbségi ügyet. Így természetes dolog, hogy a szembenálló felfogások a magyarságra nézve csak sérelmes állapotokat idéztek elő és ezek miatt a magyarság kérdése a magyarság részére inkább csak sérelmi oldaláról ütközött ki, s a magyarság csak azt érzi, amit a multhoz képest úgy anyagiakban, mint szellemiekben veszítenie kellett. Hogy ezek a veszteségek szükségszerűek és a magyarság kisebbségi arányaihoz mért lecsökkenések, azt inkább csak a fásult beletörődés ismerteti el velünk, mintsem az alapos meggyőződés. Mindenesetre távol van a megnyugvásunk attól, hogy veszteségeinket igazságosaknak tarthassuk.

Másik oldalon, a román néptöbbség oldalán, eljutottunk a mi problémánk kezeléséhez odáig, hogy vezető politikusok is belátják a népkisebbségi kérdés létezését, minél fogva sürgetik annak pártok felett álló megoldását. Hangoztatják, hogy a kisebbségi ügy kezelése

nem lehet pártpolitika, hanem állampolitikai közös irányt kell ebben a tekintetben kialakítani. Legutóbb Tatarescu szenátor és Goga belügyminiszter a szenátusban vitázott erről a kérdéssel és vitájuknak eredménye az, hogy közösen megállapították a népkisebbségekre vonatkozó állampolitika szükségét. Tatarescu e vita során külön kiemelte, hogy a népkisebbségek kezelését nem lehet pártok közötti licitáció tárgyává tenni, hanem meg kell állapodni bizonyos maximumnál, amit az állam a kisebbségeknek adhat. Goga viszont hangoztatta, hogy a kormány továbbra is a türelem álláspontján van a népkisebbségekkel szemben, s várja ebben a türelmi politikában a többi pártok együttműködését.

A licitáció fogalmának ebbe a kérdésbe való behozatala azt jelenti, hogy a pártpolitikusok a kisebbségek részére lehetők tartanak egy licitációs fokozást. Tehát azért akarják kizárni a licitációt, hogy egyúttal a fokozást is kizárhassák. Ebből következik, hogy csak olyan engedményekre hajlandók, amelyek nem tudják befűdni a népkisebbségi eszme egész területét. Mert ha a népkisebbségi eszmét a maga teljes egészében felfogják, akkor már ez kizárja azt, hogy licitációra gondolhassanak. Ha az eszme teljességének megfelelően rendezik a népkisebbségek ügyét, akkor nincs semmiféle tárgya és semmi lehetősége a licitációknak.

Ami pedig a türelmesség szavának hangoztatását illeti, a türelem csak keveset ígérő relativitás egy állandó népi viszony alapos rendezésére. A türelmesség politikája körülbelül azt jelenti, hogy bizonyos elnézésekkel, simogatásokkal, modorbeli enyheségekkel felejtetni kívánják egy népkisebbséggel az ő veszteségeit. Az elfásult beletörődést úgy akarják nyugalmi helyzetűvé változtatni, hogy az illető népkisebbség a türelmes bánásmód fejében a maga természetes jogait lassan-lassan feladja és igyekezzék a néptöbbség ethnikai létében felolvasni. Nemzetközi politikusok részéről is kialakult az az álláspont, hogy a népkisebbségi kérdés tulajdonképpen megoldása ennek a végső sorban való beolvadásnak a folytonos elősegítése. Legutóbb Mello Franco brazilai delegátus nyíltan is kifejezést adott ennek a felfogásnak a Népszövetség egyik ülésén.

Igy jutunk el a népkisebbségi kérdés tárgyalásában ahhoz az eldöntő ponthoz, hogy vajon a népkisebbségek eltüntetésére, vagy azok megmaradása felé kell-e az igazi megoldásnak törekednie?

A romániai magyarság öntudatos meggyőződése az, hogy az eltűntetésre való törekvés csak megnehezíti és késlelteti a kérdés helyes megoldását. Tehát a megoldás csak abban az irányban alakulhat ki szerencsésen, hogy ha az állampolitika a népkisebbségek megmaradását veszi számításba és azok eltűntetésére semmi módon nem törekszik. Az államhatárok az új nemzetközi rendezés folytán bizonyos népi helyzeteknek az idecsatolásával alakultak és ezek a népi helyzetek a román néptöbbség helyzetétől eltérőek. Ezek az eltérések bizonyos statusquot adnak az illető népkisebbségre nézve, s az új államhatároknak ezeket a statusquotokat tisztában kell tartaniuk. A közkötelezettségek pozitív iránya nem változhatik meg és nem fokozható csak amiatt, mert egy nép az államhatárok új rendezése folytán kisebbségi sorba kerül. Ha ezt az alapelvet tisztán látjuk, akkor ebből következik az is, hogy az illető népkisebbség a maga gazdasági és kulturális adottságait védve kell lássa az új államhatárok között is. Ha pedig védve vannak, akkor azok megmaradása előre föltehető. Viszont, ha ezeket a kulturális és gazdasági adottságokat egy állampolitika megtámadja, akkor ezzel szemben az illető népkisebbség önvédelemre szorul, s az önvédelem még több erkölcsi erőt és buzgóságot fejleszt ki avégre, hogy az illető nép a maga külön népeggyéniségét megtartani akarja. Ezek szerint akár kedvező, akár kedvezőtlen az elbánás velük szemben, az eredmény mindenképpen az, hogy az illető külön népet megmarad.

Ez megfelel az általános természeti törvényeknek is, mert az emberi nem fajtái nem az összegeződés felé, nem az egymásba való hasonulás, hanem az új differenciálódások felé haladnak. A latin faj is mennyi népre szakadt, hogy az emberiség haladó útján a maga sajátosságait minden részlet tekintetében kidolgozza. Más nép is így van, más népnek is megvannak a maga sajátosságai, megvannak a maga hagyományai, amelyek együttvéve oda hatnak, hogy az emberiség javára részletesen és tökéletesen kialakuljanak. Nem az elkeveredés és nem az áthasonulás adja a haladást, hanem a különbségeknek az a részletes kidolgozása, mely az emberiségnek végeredményben mind több új képességet fog adni, tehát az illető többnépű államnak is megadja ezt a több képességet. Feltehető az, hogy nemzedékek váltakozásának hosszú során bizonyos lassu áthasonulások történtek, de ezek

csakis egyesekre nézve és akkor állanak elő, hogy ha az az áthasonulás nagyobb életlehetőséget ad valakinek, mint amilyent a saját környezetében megszerezhet. Egyébként azonban saját életkörnyezetétől függ elsősorban mindenki, s így ehhez az életkörnyezethez alkalmazkodik, amiből következik, hogy tömegek áthasonulása lehetetlen, legföljebb csak egyesek áthasonulása tud megtörténni. Minthogy pedig a népkisebbségek is tömegek, alá vannak vetve a tömegéletnek e szabályának, ami a megmaradás felé mutat. Példa erre a szászok helyzete is a volt Magyarországgal való viszonyban. Ők a magyar uralom alatt is hétszáz éven át teljesen megtartották külön népeggyéniségüket, s csak igen kis töredékek tudtak áthasonulni a többségi magyar néphez. Ugyanez a helyzet még világosabban látható a románoknak a volt Magyarországhoz való viszonyában.

*

Ha tehát a népkisebbségi kérdés megoldása nem haladhat az illető nép beolvásztásának, áthasonulásának erőltetése irányában, akkor az állampolitika okossága csak azt teheti, hogy az illető népkisebbség megmaradását veszi fel számításába, úgy jelenbeli, mint jövődöbeli realitásként. Ebből pedig folyik az a további állampolitikai megállapítás, hogy az illető népkisebbség létét a maga statusquojában, gazdasági és kulturális területén, társadalmi együttlétében a legfigyelmesebben meghagyja, s ezeket a kulturális, gazdasági és társadalmi területeket egyáltalán nem érinti. Nem arra fektet gondot, hogy ezeket a területeket elmossa, eldarabolja és infiltrálásokkal kikezdje, mert ezzel csak külön nagy állami energiát fogyaszt, s viszont ezt az energiát csak a népkisebbség érzékenységének felkeltésére fordítja. Tehát az állami energia az állam szempontjából is haszontalan eredményekre pazarlódik. Ehelyett sokkal helyesebb és az államra nézve is kifizetőbb, előnyösebb, ha az állam energiáját nem a népkisebbség letörésére, hanem a néptöbbség saját belső gazdasági és kulturális erőinek kifejlesztésére fordítja, a népkisebbségeket pedig saját területükön legalább is a maguk erejére hagyja. Ha nem pártolja a népkisebbségeket, de legalább azt se teszi, hogy azokat saját erőfeszítéseikben, saját gazdasági és kulturális lényük kifejlesztésében meggátolja. Ha így, legalább is a jókaratu semlegesség álláspontján, a népkisebbséget meghagyja gazdasági és kulturális alapjának, ha-

gyománynak, képességeinek teljes birtokában, amiket a népkisebbség az eddigi történelmi fejlődések során szerzett.

Ennek a jóakaratu semleges elbánságnak a formája a legnyilvánvalóbban az lenne, ha az illető népkisebbség a maga egész kiterjedésére nézve olyan önkormányzatot kapna, amelyik a maga kulturális viszonyai fenntartására elégséges. Az ilyen kulturális autonómia szervezetét újabban Esztország dolgozta ki saját népkisebbségeire nézve, de pl. a volt Magyarországon a szászoknak megvolt ez az önkormányzata az ugynevezett szász egyetem alakulatában.

A kulturális autonómia a maga vonatkozásai folytán felöleli az illető nép gazdasági és társadalmi adottságait is. Mert nyilvánvaló, hogy egy nép jövő nemzedékének fenntartását és a többi népekkel való helyes kapcsolatát művelődése útján tudja a leghatározottabban biztosítani. A kultura tehát így magát a jövő nemzedéket jelenti, melynek boldogulásáért a mai nemzedék összes gazdasági és társadalmi erejét befekteti. A kulturális autonómia a népkisebbség összes viszonyait csoportosítani tudja. Ezzel az egy alakulattal a népkisebbségi kérdés lényege a legtökéletesebb megoldás hoz tud jutni.

Ez a megoldás: középut a beolvasztó politika és az irredentizmus szélsőségei között, tehát az állampolitika irányának is a legmegfelelőbb célja lehet.

Emlékeztetnem kell arra, hogy az ethnikai és nyelvi különbségek érzésseli és gondolkodásbeli tartalmuk folytán nagyon hasonlatosak egy másik szellemi tömegjelenséghez: a valláshoz. A vallások között is volt nagy, döntő harc az elmúlt korokban és ezek is úgy jutottak egyensúlyi helyzetbe, hogy a különböző vallások területe, érzésseli és gondolkodásbeli tartalmára nézve, megkapta mindenütt a maga önkormányzatát. A vallásszabadság eszméje ma már világeszme, egyetlen ország sem vonhatja ki magát e világeszme követelése alól, s minden ország meg is adja minden vallásnak az önkormányzatot. Ennek az analógiájára tehát a népkisebbségi kulturák szabadsága is világeszme kell legyen, s ezek a kulturák is meg kell kapják a maguk önkormányzatát.

Az ilyen módon való elrendezés adja meg az államok egymásközötti viszonyának jövőjét is, hiszen tudvalevő, hogy a népkisebbségi eszmében tulajdonképpen az egymással szomszédos államok vannak leginkább érdekelve.

Ha tehát egy országon belül a népkisebbségek a maguk kulturális szabadságaira a maguk önkormányzatát megkapathatják, ezzel az államok közötti szomszédság békéje is tökéletes alapokra helyeződik, s előáll a világ lelki-békéjének annyira óhajtott állapota.

*

Ami külön a román és magyar kulturális viszonyok egészséges egymásra hatását illeti, a kulturális autonómia ezt a kérdést is megnyugtatóan képes rendezni. Ugy a román, mint a magyar kultura legfőbb jellemzője, hogy sok bennük a közvetítő vonatkozás az európai nagyobb népek kulturájára felé. A magyar ebben a tekintetben különösen a germán kultura felé közvetít, míg a román a latin kultura felé. Az olyan középállamnak, mint amilyen a miénk, mindkét közvetítésre feltétlenül szüksége van, tehát a magyarság közvetítő kulturájának a románság is jó hasznát vehetné, s ez viszont is így van. Eszerint a magyarok kulturális autonómiája nemcsak a magyar népkisebbség szempontjából, hanem az állam szempontjából is hasznos. Viszont ugyanez az autonómia a magyar népet teljes megnyugvásában tudja csoportosítani, s a magyarságot, mint ilyen megnyugodott csoportot tudja elhelyezni a román környezetben is. Eppen e megnyugtató hatása folytán sokkal eredményesebben tudja művelni azt is, hogy a román környezet felé a saját népét minden tekintetben jól tájékoztassa, s így a román nyelvvel és kulturával is kellően megismertesse. Ez az önként való megismerkedés mindenestre gazdagabb hatással fog járni, mint azok a kényszerű rászorítások, amelyek ma a magyarsággal szemben alkalmaztatnak.

Ezek a kényszerű alkalmazások leginkább a nyelv, tudniillik a magyar nyelv elhomályosítását és a hanyomását akarják. A nyelv pedig olyan tömegjelenség, amelyik egy népnek nem a hiúsága, hanem valósággal az életformája. A nyelv kulturális szempontból a világnyelvek felé való közvetítés eszköze. A magyar kultura is eléggé kiképezte magát, hogy minden világnyelv felé közvetíteni tudjon. Tehát nem szorult arra, hogy ebből a szempontból más nyelvvel kicserepítessék. Társadalmi szempontból a nyelv a rokonság és környezet közötti forgalomnak szellemi eszköze, a megélhetés lelkiszervezetének a gerince. Tehát a magyar nyelvnek használatban való megnehezítése azt hozná magával, hogy a magyarság megélhetése nehezebbé tétetné. Politikai és állami szempontból a nyelv az államkarakat-

nak a népekkel való megértető módszere. Az államnak nincs nyelve, csak a népeknek van. Következik ebből, hogy az illető népek nyelvén az államnak is tudni kell szólni, ha akaratát megértetni akarja. Ebből a szempontból a magyarság nem kíván újat és rendkívülit, mert magyarországi multjából is tudhatja, hogy ott az állam akaratát, a törvényeket, a rendeleteket a különböző nemzetiségek nyelvén mindig közölték. A volt magyar uralom alatt a nemzetiségi nyelveknek a közigazgatásban, a községi és megyei önkormányzatban való használata is elő volt írva pontos jogszabályokban és azoknak többnyire érvényt is szereztek, pedig akkor nem volt nemzetközi egyezmény a népkisebbségi jogokra nézve.

A kulturális autonómiának megadása magában foglalja a nyelvi jogoknak ama mértékű elismerését is, amennyire a népkisebbségnek gazdasági és társadalmi területén szüksége van. Szükséges még ezenkívül a kulturális autonómia létfeltételeként, hogy annak gazdasági alapjai meglegyenek. Gazdasági alap legfőképpen az illető népnek a vagyoni rendelkezési képessége és a keresetképességben való szabadsága. Ebben a tekintetben eltolódások és gödrök vannak a magyar népkisebbség helyzetében. Említésen kívül hagyom a földreform által elvont gazdasági képessége-

ket. De voltak olyan közérdekű vagyonok, amelyek magyar kulturális célt szolgáltak, tehát a szocializálás ideálját már megvalósították. Az ilyeneknek kisajátítás alá nem lett volna szabad esniük.

Misrész a magyar néprétegekre olyan hivatali és iskolai apparátust terheltek rá, amelynek alkalmazottai egyáltalán nem az illető néptársadalomból kerültek ki, s ezeknek a magyar rétegek eltartó képességére való ránehezedése azt jelenti, hogy a magyar nép a magából származó értelmiségi réteget nem tudja eltartani, s így a magyar népnek magából való kulturális evolúciója mesterségesen visszafojtott. Az értelmiségi osztályokba való felemelkedés ilyen megakasztása antidemokratikus is, de azonkívül a nép vagyoni erejét is elvonja, holott ez a vagyoni erő saját kulturális kifejlődésére, jövő nemzedékének sorsára nagyon szükséges volna. A kulturális autonómia gondolatával tehát egybefügg az is, hogy a magyar nép ebben a tekintetben is megtalálja a maga társadalmi fejlődésének szabadságát.

Nagy vonásokban az elmondottak szerint látom: mikép lenne tökéletesen megoldható a magyar népkisebbség kérdése, mint általában egy államnak a népkisebbségekhez való viszonya is.

KÓS KÁROLY: VARJU-NEMZETSÉG KRÓNIKA

II. F E J E Z E T

Csudálatos dolog, de igaz, hogy az emberek a völgyeket szerelik és nem a hegyeket.

Talán mert félnek tőlük; lehet. Hogy itt fenn erdőt látnak, meg követ, meg felleget, aki az ormok körül teke-reg. Hogy itt fenn erősebben zeng a zivatar. De itt korábban kél a nap és későbbben nyugszik és — közelébb az Isten. Talán éppen ezért nem szeretik a hegyeket.

Egyesen vannak fenn a házak, messze-távol egymástól az udvarok és nagy a magánosság itt. Akik itt fenn élünk, emberrel ritkábban beszélünk. De sok mindent látunk mi. A völgyi ember minket nem láthat, de mi belátunk a faluba, az udvarokba, a földekre és a kertekbe, belátunk a völgyi ember életébe. Mindent látunk és sokat tudunk. De ők nem is láthatnak minket.

Ők csak a nagy hegyet látják, a követ és a gomolygó felleget, aki minket beborít és hallják zugni a szelet. De minket nem látnak. A mi dolgainkat nem tudhatják, a mi életünk nekik titok örökre.

Talán azért nem is szeretnek minket a völgyi emberek; mert az ember nem szereti, ha feje felett valami ösmeretlenséget tud.

És mégis, a hegyi ember örökké lefelé huzódik. Mint a vizek, mint éppen a mi vizeink is. Mert sok gyönyörűség viz fakad a mi hegyeinkben, friss, tiszta vizek, fiatalok, örökké sietők és vidámak: a Szamosok, a Körös, a Kalota, a Sebes, az Aranyos, Jára. És lám, elfutnak tőlünk, mind el, sebesen, rohanva, zugva, ahányan annyifelé. A sötét, hűvösen komoly erdőkből kifutnak a napos, vidám világba, amelyennek ritkaság, nyárvégi napokon a Vlegyászáról látszik a föld: csupa csillogó ragyogás, meleg, élő, virágos világnak.

De vissza nem tud jönni egy is.

A mi embereink is olyanok, mint a vizeink. Örökké lefelé nézők, örökké lefelé vágódók. Mennek is, mindig csak mennek, huzódnak a vizek mentén lefelé a völgyi falukba, a városokba. Sokan mennek.

És mint a vizek is, vissza nem tud jönni belőlük egy is, fel a hegyre.

...És lám, megtörtént egyszer, hogy egy ember a völgyből elindult fel a hegynek. De az bizonyára bolond volt. Így tartja mindenki. Akkor pedig igaz is kell, hogy legyen.

*

Futva-futott a hír. Bejárta a falukat, be a hegyeket, beszéltek széltiben a kurtanemesek portáin és a jobbágyok hurubáiban, hogy Varju János, az örökké vidám valkói Varju Miklós fia, ime csak hazakerült. Hazakerült tizenhat esztendő vándorlás után, amikor már-már el is felejtkeztek róla atyjafiai is. Visszaött úgy, ahogy elindult egykor: lőháton, egy rossz, öreg tarisznyával.

Csakhogy, amikor elindult, virágos, zsendülő május volt, most pedig deresen szürke, hóharmatos őszidő.

Hol, merre járt, ki tudja azt? Mit csinált, azt csak a jó Atya tudja, ha számontartotta. Mit szerzett, mit akar itt?

— Felment a havasba, udvart kerít a Pojánán, — így mesélte Basa Tamás ur, a gyermomonostori.

Egyideig azután várták, kivált tél beköszönte idején, hogy csak eléjön az erdőből, bár atyafi-látni és összeitni a kupákat a hosszú estéken. De nem jött. Csebresek és zsendelyes mokányok hozták híré, hogy a Pojánán, éppen az erdő alatt, a kaszáló felső végében még az őszön bekerítette az udvart és karácsony havában — száraz idő járta abban az esztendőben, — csattog a balta, dúl a fenyő és hengerítik a sziklakövet a Talharuról viradattól napszálltáig. A boronából való pajta tele lóval, marhával, juhval. Szénát is hozott oda fel.

— Bolond ez is, — állapodtak meg az atyafiak, — bolond, mint minden Varju időtlen idők óta.

Mert bolond dolog is, ha valaki éppen fordítva csinálja, amit más mindenki csinál. Hogy valaki felfelé törje magát, mikor mindenki lefelé igyekszik. Mint ahogy a vizek is lám, amik ott fenn fakadnak, azok is lefelé jönnek harsogva, rohanva a völgyekbe és onnan to-

vább, a meleg, nyugodalmas síkságokra. És az emberek is csak így. A rendes emberek...

*

Karácsony hónapja és csikorgó tél. Sáp-padtan süt a nap halovány égről és szikrázva csillog a keményre fagyott hó.

Vasárnap, harangozás előtt. A Basa-porta templomba készül; az öreg ur borotválkozik. Kis Anna bekiált a szobába:

— Nagyapó, a Varju-fiu...

— Küldjétek bé, — és belép Gáspár.

— Tisztelteti édesapám a nemzetes urat és küld egy özet. Tegnap esett, friss még.

— És bucsuzik is a fiu.

— Hova szaladsz.

— Haza.

— Hát a templom?

Gáspár forgatja a kezében a báránybőr kucsmát:

— A lovam... A kerthez kötöttem...

— Kösd a pajtába, elfér. Vess eleje szénát, van a pajtahíján. Csak szaporán. Nem rugós?

— Nem.

Gáspár hát maradt.

Templomozás alatt szél támadt és mire kijöttek, szürke volt az ég, sirt a szél és vágta lefelé a havat a hegyekről.

— Nem indulhatsz, fiu. Nálunk eszel délt,

— mondta kurtán Tamás ur. Gáspár hát maradt délre is.

Ebéd végével utánanézett lovának; mikor visszakért, szeme is tele hóval. Várnia kellett még.

Az öreg ur a tűz mellé telepedett a karosszékre és szundított. Nagyanyó a cse-lédházba vonult, ott ilyenkor fonnak a leányok.

Ketten maradtak hát kis Annával. Kinn sötétség, mintha alkonyodna és rázta az ablakokat a szél.

Gáspár a padkára ült és piszkálgatta a tüzet; a kis lány egy ideig ott sompolygott körülötte, aztán ládikából könyvet hozott elő, meg kalamárist és irónádat. Kitétte a holmit a nagy asztalra, kinyitotta a könyvet, összehajtotta az árkus papirost, megrázta a kalamárist, kinyitotta és beléütött egy nádat.

Hogy ő most hozzáfog tanulni.

De nem kicsi dolog ám az; segítség nélkül sehogy sem tudnak boldogulni a kicsi emberek. Mert lám, nincsen megléniázva a pap-pros. Lénia még kerül valahogy, de léniázni csak a nagyok tudnak. De már teszem nagyapó sem igen tud szép egyenesen.

Egyideig tanáctalannul nézegetett a nagy fiu felé, aki azonban állhatatosan csak a tüzet nézte. Aztán csak megszólalt:

— Te Gáspár! Tudsz-é léniázni?

Hogyne tudott volna.

— Hát akkor léniázzál nekem.

Gáspár tehát az asztal mellé ült és léniázott; kis Anna figyelmesen nézte. Hogy készen lett az árkussal, odatolta a papirost a lányka elé.

Igen ám, de a penna sem jó.

— Van-e éles késed?

Oh igen. Gáspárnak volt éles kése.

— Vághatnál nekem pennát.

Gáspár hát új hegyet vágott a pennának. Kis Anna kipróbálta és nagyon sikerült pennának mondotta. Hozott még nádat:

— Ezeket is megcsinálhatnád, hogy legyen. Erősen hamar romlik a penna hegye.

A fiu azokat is kihegyezte: egyiket hegyesre, másikat laposabb végűre.

— Tudsz-é olvasni?

— Tudok.

— Diktálj akkor, én írok. Tudok ám írni.

De azért nehezen ment és sok bosszúsággal. Mert azok a bolond betűk sehogyse akartak a léniára járni, inkább felfelé mászkáltak. Aztán a »n« betűnek néha három szára lett, az »i« betűnek kettő. A »z« betű egyhelyütt »r« betűvé változott által; az uristen tudja, miért. A kis leány mérges lett.

— Irhatnál egy sort nekem, én aztán utánad írnám. Úgy könnyebb.

Gáspár írt egy sort.

— Szépen tudsz írni, szebben, mint pap bácsi. Hol tanultad?

— Az iskolában Fehérvárt.

— Fehérvár? Vár az?

— Város. Mint Kolozsvár.

— Olyan nagy? Vannak ott is nagy házak?

— Vannak. És van ott vár is, ebbe önagysága lakik.

— Ki az? Önagysága?

— A fejedelem, Bethlehem Gábor ur.

— Tudom már! Pap bácsi mesélt arról. Láttad-e te azt a fejelmet szemtől szembe?

— Sokszor. Ott laktunk a várban két esztendeig. Aztán láttam Fogarason, Görgényben, Hunyadon. Vadászaskor és egyébkor is.

— Olyan sokfelé laktál?

— Oh, többfelé is. Jártam idegen országokon is. Havasalföldön is. Láttam a Dunát is.

— Mi az?

— Az egy víz. Folyóvíz, de roppant nagy. Gályák is járnak rajta.

— Mi az gályá?

— Az olyan, olyan, mint... Megállj, csinálok egyet papirosból. Meglátod. Csakhogy aki a Duna vizén jár, az nagy. Nagyobb,

mint az a ház. És uszik a víz tetején. mint a réce, aztán emberek vannak rajta. Sokan...

— Mesélj, Gáspár, mesélj...

Gáspár hát mesélt. A kis leány kérdezett, mert neki minden, de minden, amit most halott, új dolog volt. És csodálatosan szép. Mint a mese...

...Észre is alig vették, hogy a délután eltelt és este lett. Csak akkor rettentek fel, amikor nagyanyó is benyitott:

— Hál Istennek, elállott a fergeteg. Tiszta az idő, mint a pohár.

Gáspár felállott:

— Megyek.

Kis Anna nagyot sóhajtott. Olyan jó volt a sok-sok új mese.

— Mikor jössz megint hozzánk?

— Nem tudom.

— Gyere jövő vasárnap.

Hogy a fiu hallgatott, Basa Tamás ur is szólott:

— Ha nincs jobb dolgod, gyere. Sose gondolkozz rajta.

— Eljöhetek.

...Varju Gáspár vasárnaponként pontosan beállított és ott ebédelt Basáéknál. Ebéd után a kis leánnyal elátszogatott, elbeszélgetett, elolvasgatott. Amíg tél volt: benn a nagy ebédlőházban, de tavaszkor inkább a kertben, kinn a réten, a virágos hegyoldalon, vagy éppen az erdőben. Ha holdvilág volt, estig ott maradt. Néha áthalált a pap; akkor Gáspárnak sakkozni kellett. Mert ehhez is értett... Oh, a fehérvári nagy iskolában sok mindent megtanul az ember. Eccer-máccor leveleket írt az öreg urnak.

Úres kézzel nem igen jött a fiu: nyulat, őzet, szarvascomb, vaddisznó oldal, friss pisztrángot hozott nagyanyónak a konghára. Kis Annának mátyásmadarat, mókust, kalickát, zörgős kártyuskát. Mogyorót, epre, vagy málnát, gombát. Amit a nagy erdők adnak fenn a havason.

Egy vasárnapon kimaradt. Unalmas, szürke, őszi nap volt. És Basáék, az öregek is, mintha valamit elvesztettek volna. Az öreg ur szidta az esőt: szántani nem lehet és a köcsvény is, az is éppen most, mintha jobban bolondulna. Nagyanyó köhögött és a cselédet okolta, hogy miért hült meg. Kis Anna hallgatott. Déltől estig szót se szólt, csak bámult ki a szomorúan sáros világba az ablak egyetlen üvegsejmen át.

Vacsora után azt mondja nagyanyó:

— Hogyis ma nem jött el az a Varjugyerek?

Mintha hirtelen megtalálták volna azt, ami elveszett. Hát persze! Az az oka mindennek. Miért is nem jött el éppen ma. Mert maradt el, mikor pedig reá vasárnaponként szükség van?...

...Fordult ismét egy esztendő és ősz felé járt a nyár.

Vasárnap, bucsuzáskor, csak úgy szimp-lán mondja Gáspár:

— No, kis Anna, úgy bucsuzzunk, hogy sokáig nem látsz.

— Nem-é? Miért?

— Megyek hazul. Ifju István ur udvarába szegődöttem édesapám.

— Nem bánod, hogy elmész?

— Igen is, nem is. Jó itt. De muszáj valamit kezdek. Muszáj!

Kezet fogtak és kéz a kézben; állottak szemben sokáig. Kis Anna orcájára, mintha felleg szállott volna. Csak kivette aztán kezét a Gáspáreből, szeme a messzeségbe futott:

— Mégis, mégis, be furcsa emberek vagytok ti.

Elfordult. Gáspár elkészönt az öregektől, fejébe nyomta süvegét és ment.

Amikor lóhátán a tornác előtt léptetett kifelé a kapunak: — Megállj! — és a fiu megrántotta a szírat. Kis Anna állott a tornácon.

— Megállj csak! Valamit elfelejtettem.

— Mit felejtettél el, — mosolygott a fiu. Kis Anna is.

— Csak kérdeni akartam, hogy ha haza-kerülsz, hozol-e nekem valamit?

— Mit hozzak?

— Az a te dolgod. Valami szépet. Ki tudja merre, mindenfelé járkálsz. Sok mindent látsz majd. Valami szépet hozzá nekem.

— Jól van, kis leány; hozok bizonyosan.

— Nő, Isten áldjon, Gáspár.

— Isten áldjon, kis Anna.

Basa Anna akkor tizenkét esztendő volt; Gáspár tizennyolc.

*

Egyszer-egyszer, nagyritkán, ha Varju János levetődött Monostorra, persze, hogy szóba jött a fiu is.

Igy megtudták, hogy ifju Bethlen István urnál szolgál: fegyvertartó inasa az urnak. Hol? hát Vajdahungadon. De Bethlenben is. Más esztendőben Temesvárra került, a basához. Miért? Lásson, tanuljon. István ur akarta így: török beszédet, írást tanuljon. És lám, későbbén Budavárból fizent apjának. Aztán megint a hazából, Fehérvárról jött a levél,

Hogy itthon van, de készül. A kapitálya kíséretében megyen Edernébe. Talán tovább is.

— Oszlán, te Jankó, mi lesz a fiadból?

— Hogy mi lesz?

— Igen, igen. Talán udvari embert akarsz belőle, vagy mi a csudát?

Basa Tamás ur hangja csufolódó; de Varju János gondolkozva nézett keresztapja szemébe. Nagykomolyan mondotta:

— Akarnám, hogy ember legyen. Több ember, mint én és mint ezek itt.

— Nana, Jankó, nana. Uglátszik, a Varjuk...

— Hagyja keresztapám, tudom. Bolondok voltunk és vagyunk, ezt akarja mondani. Így tudják ezt és talán csepp-kis igazságuk van is az embereknek.

— Mert egyiketek sem élt úgy, mint mi többiek, és nem úgy cselekedett, ahogy az szokás.

Varju János sokat gondolkozott, de csak kimondotta:

— Mert hát különbek is voltunk mindig, mint a többi. Akarom, hogy a fiam is különb legyen. Ugyis lesz.

Basa Tamás ur kacagott:

— Bolond vagy te is Jankó, bizony bolond...

Kis Anna is hallotta ezt a beszédet...

*

Piros pünkösdi vasárnapja és áldottan szép idő. A kertben nyílik a veres bazsarózsa és a szolgafiu az erdőről gyöngyvirág bokrétát hozott a kisasszonynak: kis Anna ma konfirmál.

Basáéknak sok a vendégük ezen a napon. A templomból nagy társaságban vonultak hazafelé. Kis Annát dédelgette mindenki, vele tréfáltak, neki beszéltek. Az ő ünnepe ez a mai.

Az udvaron izzadt lovat jártatott a gyerek.

— Kié az a ló?

A gyerek csak a fejével intett a tornác felé.

— Gáspár!

Gáspár pedig, ahogy a sok ember befordult a kapun, kis Annát kereste. Ahogy megpillantotta, ment hozzá egyenesen. Kezet fogtak és a fiu szó nélkül előhuzott a zekéje alól egy kis papirosba tekert paksamétát.

— Amit ígértem, elhoztam.

Kis Anna orcája piros, mint a nyíló bazsarózsa. A paksamétát elvette, de nem bontotta ki.

— Köszönöm, Gáspár, — aztán hozzátette még: — Most konfirmáltam éppen.

— Tudtam, de megkértem. Pedig egy futással jöttem Kolozsvártól, hogy elérkezzem.

— Itthon maradsz most már?

— Tavaszig. Azután még nem tudom...

...A nagy házban terítve az asztal; Basa Tamás ur vendégei lármásan telepednek padokra, székekre.

— Ki az a fiu, akivel Annus beszél az udvaron? — kérdi Ebeni Miklós.

— Az a Varju Jankó fia.

— Ugy? Emlékszem, Annus emlegette egyszer. Régen.

— Gyermekkori pajtások...

...Kis Anna a viláért fel nem nézett volna a földről; érezte a fiu szemét.

— Megnőttél kis Anna; erőssen megnőttél.

— Ugyé?

— Nagy leány vagy.

És hogy kis Anna nem felelt, kezét a leány karjára tette.

Az Isten segítsen kis lány. Legyen mindig egészséged és jó kedved.

Annának könny gyűlt a szemébe és hirtelen befutott a házba.

Gáspár utána nézett. Aztán körülpillantott; egyedül állott a tornác alatt, az udvaron egy lélek se, a házból emberek vidám lármája, az ajtó behajtván félig.

— Be kellene már menni, — de előbb a ló...

Lova a kert mellett, a kantárszár átalvetve a sason. A fiut uglátszik, elszoitották.

Odament. Végig simított a ló nyakán: csupa víz. Ennek pajta kell.

Az utca végén lovasember fordul erre-felé. Sebesen jön és bű a kapun. Gáspár mellett éppen. Fiatalember és katona, kard az oldalán. Gunyája szerint hadnagy; a hátán farkasbőr.

Az udvaron leszáll a lóról és kiált; a pajtából béres jön elé, sipkája kezben, annak odaveti a gyeplőt, aztán csak egyenesen a házba bé.

Gáspár nézi és odaszól a béresnek:

— Ki ez a katona?

— A gyalui új viceporkoláb. Székely. Maksainak híjják.

— Jár ide gyakran?

— Sokszor látom.

— Nő, Isten megáldjon!

Felvetette magát a nyeregbe és ki a kapun. Ott a ló oldalába vágta a sarkát. Haza!

...Mikor az ételt az asztalra tették már, jött csak bé kis Anna; közben a pártát letette. Kérdi tőle nagyapja:

— Te, Annus, az a Varju gyerek hol van? Körül néz a leány.

— Hát nincs itt?

— Nem látom.

— Szólt nagyapám neki, hogy maradjon?

— Nem én. Alig is láttam az udvaron.

Azt tudtam, szólsz te.

— Elfelejtettem.

Kis Anna bosszus volt. Egész ebéd alatt rosszkedvű. De később muzsikás került és akkor megvidult. Szeretett táncolni.

...De öste, lefekvéskor eszébe jutott a Gáspár ajándéka. Még nem is látta. Kibontotta hát a lapos, kicsi paksamétát: kendő volt benne. Mint pókháló, olyan vékony a selyme. Fekete földjén sárga, meg veres virágok, néhány kék foltocska is; egy öl széles, egy öl hosszú. Mint a pehely és suhog a selyme.

— Istenem! Ilyen senkinek sincsen. Ilyen csudakendője.

És leült kis Anna az ágyszélére és kiterítette meg összefogta a kendőt. Furcsa szaga volt, mint némely drága fűszerszámnak... és régi, csudálatos mesék jártak az eszében.

Aztán összehajtotta; egy dióhéjba is befér talán.

Mint a tündérmesékben.

Hogy ezek a Varjuk mindig, mindenben mások, mint más. Furcsa, érthetetlen emberek. Szinte félni is lehet tőlük.

Eltette kis Anna a kendőt ládikájába.

És nem mutatta meg sem néniének, sem nagyanyjának, sem leányapjításainak, senkinek sem mutatta. Nem hordta, nem merte hordani.

III. FEJEZET

A havasaján, ahol már a fehérhaju nyírfa és a fekete fenyő kezdődik és erősen fogyóban a magyar beszéd, vad hegyek és nyirkos völgyek világában akad egy-egy szelíd, verőfényes, füves-virágos térség. Szelíd domboldal rendesen. Nyílt, világos hely az ilyen, mint a mosolygás. A nap korábban kél itt és később nyugszik, mint a mély völgyekben és a szél, aki örökké fúj a Vlegyásza felől, itt az se sűrű, mint másutt.

»Pojánának« hívja a havasi nép ezeket a helyeket, de a magyar neve is csak ez.

Pojána van több is a hegyek között; falut is keresztteltek erre a névre nem egyet és ezek is mind vidáman mosolygósak ebben a komoly világban.

A valkai Varjuk havasát Pojana Talharu-luinak hívták és olyan az a domboldal nyáron, mint egy virágos kert. Megette meredek marton

szálas fenyves, a fenyő felett kösziklás, bozontos oldal: a »Talharu«. A füves domb alatt patak, a patakon túl lomhán torpanó sötét hegy, lábától ormáig sűrű, nyirkos erdő: alul bükk, aztán fenyő és fenyő a taréjon túl is, ki tudja meddig: a Lóhavas az.

A felső völgyhajlásból, ahonnan a patak jó, messziről, szürkén, fátyolosan idelátszik a Vlegyásza, a kopaszható, vénséges Vlegyásza.

Öt esztendeje, hogy Varju János a fiával a Pojana Talharuluion lakik. Az emberek ritkán látták őket és a dolgukkal nem igen törődtek.

A hunyadi Annanapi sokadalomkor, vásár végén, delfelé, hogy a »Csillag« belső nagy szobája megtelt régi ösmerősökkel, atyafiakkal, szóba kerültek mégis a Varjuk.

Valaki mondotta:

— Láttátok a csikókat, amiket Varju Jankó hajtott a vásárba?

— Láttam, — mondotta egy másik. Három pár. Egyik olyan, mint a másik. Jó, moldovai hegyetjárók. De nagyra is tartotta őket. Nem tudom, elköttek-é?

— El mind. A zentelki tisztartó szekerihez kötvé láttam őket.

— Akkor Bánffy. Nó az adhatott érte pénzt, ott van.

— Sokat mer az a Jankó. Örökké köpec-kedik; elad, veszen. És nem iszik se ő, se a fia.

— Sok pénzük lehet.

— No, nem látszik rajtuk.

— De építenek a Pojánán, — vetette bé Ijgyártó György Erdőfalváról.

— Megint? Mi a fenét?

— Megint azok, — erősítette Ijgyártó. A múlt héten a havason jártam, a bornyuknál. Visszaövet benéztem hozzájuk. Keményen dolgoznak. Jankó mondja, télire készen lesznek.

— De mit építenek?

— Toldják a házat, a pajtákat, nagyobb udvart fognak bé. Aztán színeket, csüret.

— Tán templomot, oskolát, malmot és korcsomát is, — csufolódott az almási Bíró Máté, — jó lesz az mind ott fenn a farkasoknak.

Az emberek kacagtak. És valaki még tődította:

— Nem a! De bizonyosan várat raknak oda. Legyen nekik is, mint a mágناسoknak.

— Kacaghattok. Lefőznek azok mindünket. Meglássátok.

— De már erre igyunk.

Kacagtak nagyot és ittak nagyot a kurta

nemesek a »Csillag«-ban a bolond Varjuk új bolondságán. 1..

Hát úgy is volt. Nyár elején, hogy Gáspár hazakerült, nekifogtak. A templomos, hüvös fenyvesben egy hosszú hónapig csatogott a balta és zengett a kétkézi erdei fűrész; a fekete, öreg fenyőrönkök lefeküdtek a mohára. A rönkök lehúzták a lovakkal a helyire. A követ csak hengeríteni kellett a Talharuról, odament az magától.

Kaszáláskor helyén volt a materia mind.

Ősz végére pedig készen voltak nagyából. A nagyudvar bekertelve ki kövel, ki boronával, ki hegyes karó közé fonott kerttel. Külön pátá lónak, marhának, eresz a juhnak; szekérnek, szánkának szín. És a ház is. Magos, csupos fedele zsendelyezve, a tornác tölgyfaoszlopokkal, ajtó, nyíló ablak szépen. Pitvarban, első házban cserepes tüzhely, hunyadi zöld kályhával rakva, a közök veres miniummal huzva szépen. Még arra is ráért unalmas, esős napokon Gáspár, hogy az ablakhólyagokra csillagot, madarat, virágot szurkált ki árral, hogyha besütött a reggeli nap, hát csupa öröm volt látni a falon a cifrákat.

Igaz volt hát, amiről a hunyadi sokadalomkor beszélgettek a nemes atyafiak...

*

Az udvar végiben, de már a kerten kívül, éppen a hegyrekapaszkodó ösvény mellett magános öreg fenyő. Magas és hegyes, mint a monostori templom tornya és hibátlan növési. Építéskor nem vágták ki. Sűrű ágai közé, magasan ferin, még a tavasz elején varju rakott fészket. Amolyan nagy, fekete havasi varju. Nem tetszett Varju Jánosnak, hogy ott korrogta örökké; a majorságot is féltette. De a port, a golyót sajnálta.

Amikor pünkösdre Gáspár hazakerült, éppen repíteni készültek az öregek (abban az esztendőben korán esett pünkösöd). Gáspárnak egyik első gondja volt a fészket levenni.

A fészekben két fiókát kapott, az egyiket meg is fogta, a másik leesett és a kutyák széjjeltépték. A kezére került madarat aztán nem ölte meg, hanem ládikába zárta és etetni próbálta. Falta vigan a hust a nagycsőrű madár.

Gáspár kalickát eszkábált, a'róval, váluval és békasztotta a házba. A' madár pedig nőtt. Esténként kivette a kalickából és a varju ott ugrált a házban körülötte, nagy vidáman. Csak a szava volt mindig komoly: »korr, korr.«

Apja nem törődött tovább a dologgal. Ha van kedve, mulasson vele; a fő, hogy a fenyőfáról elpusztultak.

Mire az első hó lehullott, az új tüzhelyen lobogott a tűz és a padkán nyugodalmas csendben ültek apa és fiu.

— Evvel hát készen vagyunk, — mondotta az apa. Hangja rekedtes volt, mintha egy cseppet reszketett volna is. De ültében nem mozdult és a tüzet nézte. Gáspár hallgatott.

— Régen, huszonkét esztendeje annak, hogy apám mondotta: utánam semmi sem marad, csak egy ló, nyergestül kantárostul, egy üres tarisznya és a Pojána. A Pojána kincset ér, — mondotta apám, — különb legegő nincsen messze földön, olyan szénája nem terem egy atyádfiának is, az erdőben balta nem járt még, csak éppen hogy — útja nincsen. Így, ilyenformán mondotta. Haldoklott akkor és hagyakozott.

Inkább csak magával beszélt, belé a tűzbe és Gáspár csodálkozva hallgatta. Apja ritka-beszédű ember volt és elmúlt dolgokat sohasem emlegetett.

— Tudhatod te, hogy minket bolond Varjuknak hívnak az emberek. Nem haragszom érte és nem csudálkozom. Igazságuk is van az ő eszük szerint. Bolondság a havasra felépíteni ilyen udvart, ha nincsen még útja sem.

Elhallgatott.

A varju ott ugrált körülöttük. Reápillantott az apa a fekete, nagycsőrű madárra.

— Most hát hárman vagyunk Varjuk, mondotta szeliden.

A madár aztán odafészkelte magát kettőjük közé a padkára és Gáspár meg-megsimogatta a fényes hátát.

*

András havában megennyhült az idő és szép, napfényes, száraz napok jártak. Szokott az így Erdélyben. A falukon szántottak és vetették az őszygabonát.

Es jön fel a völgyből Gáspár nagy sietve. Apja a domb alatti lapon szarvokat vert a földbe.

— Édes apám, csinálják az utat.

— Tudom.

— Az erdőfalvi jobbágyok mind kinn vannak. Két hét alatt kivágják.

— Ideje, ha nem akarnak befagyni.

— Vajjon ki rendelte el az utcsinálást?

— Senki, de hogy leégett a falu, kérték fát az urtól, hogy építhessenek. A tisztartó a Lóhavason adta ki; az tudod, Gyáluhoz tart. Most aztán utat kell csinálnak, hogy lehozassák.

Gáspárnak eszébe villant valami.

— Ezt édes apám csinálta ki így.

— Van benne részem. Mert a nagy utól nem leszünk messzebb ezentúl, mint Valkó.

Gáspár elgondolkozott, aztán a karókra pillantott.

— Miféle karókat ver le itt édes apám?

— Gyepet akarok törni még most, tavaszkor zabot vetünk ide. Aztán búzát is; ha már itt vagy, segíthetsz, végezzük el.

Hull-hull a hó és az erdőfalvi szánkók

a cinterem kőkeretét is újra fedeti és a paróchiához új csüret épít. A fa fenn van a havason, a Lóhavason, az uradalom ád onnat, ahonnan az erdőfalvi jobbágyoknak, csak éppen le kell hozni. Most még, mingyárt. Ut már vagyon; azt a jobbágyok szánkói már ki is járták jól. Kivánni se lehetne jobb szánutat.

Hull-hull a hó. És kis' Anna nézi a nagy, szállongó pihéket, amik vastagon, melegen ülnek reá a házfedélre, az egész falura, a határra és belepik a nyomokat.

az új úton siklanak fel a Pojánára és onnat fel a Lóhavasi vágáshoz. Ott fenn vágják az erdőt reggeltől estvéig és reggeltől estvéig jönnek és mennek a szánkák.

A Pojánának útja van már, az út odavisz a nagy országutba, bé az életbe. És az úton az élet feljön ide, a magános nagy erdőbe, ahol balta addig nem járt még.

Hull-hull a hó és a monostori szent eklézsia nagy dologra határozta el magát; újra zsendelyeztetni a templomot és a kórhadat szarufák helyibe újakat húz bé. De még

A szép, fehér, puha hó hull, hull.

Nagyapó mondja:

— Kimegyek a havasra; jó az idő, jó a szánut. Ha volna kedved, holnap, korán reggel. Hogyne volna kedve kis Annának.

Oreg Basa Tamás ur az eklézsia kurátora.

Hull-hull a hó, de aprón, ritkásan már csak; a fellegek, mint a ritka fátyol és fényes az ég és csillog a hó, szinte süt is a nap. A szűk völgyben, a patakmarton kanyarodik az út és hang nélkül, zökkenés nélkül siklik a szánka, csak a lovak zörgője hallik.

Az úton, botra támaszkodva, ember áll.

Köszön. Basa Tamás ur a kocsisra szól:

— Megállj! és az emberhez fordul:

— Mondd meg uradnak, hogy dél felé visszajövet, benézünk hozzája is.

— Nem, nagyapó! Ne menjünk bé!

Ilia pedig mondja:

— Nincsen otthon senki. Elmentek Gyaluba: az urak vadásznak.

— Igaz a! El is felejtettem, pedig tudtam. De a lovak kaphatnak egy kis helyet a pajtában.

— Mindent. A lovak is, az urak is. Ott-hon leszek én.

— Lehet, bémegyünk; de a lovakat küldöm.

— Menjünk bé jövet mi is, nagyapó! Lásuk a Pojánát...

Fenn, a magas hegyoldalon, a vágásnál áll Basa Tamás ur és unokája. Alattuk mélyen a Pojána.

— No nézd meg, az ott a Pojána.

— A Pojána.

— Ott tul a Talharu, az a kopasz hegy, alatta a Varju Jankó új udvara.

— Ott a domboldalon? Az erdő alatt?

— Az, az!

— Mintha játék volna.

— Derék háznak látszik, nagy udvarnak. Sok épület van ott.

— Mintha mese volna.

— Oda megyünk.

...Basa Tamás ur a kemence tüz mellett melegedik, kis Anna járja az idegen házat. Megnéz mindent és meglát mindent: a nagy, faragott bükkfaszuszénköt, a fiókos asztalt, az írott karosszéket, a tálast a falon, a négyágu himes gyertyatartót, a vasalt tölgyfaládát, a szegelleltékát, puskát és puskaportartókat, hótápakat, szarvas-szarvakat a szegellebbe hányva. Megtapogatja a falon köröskörülaggatott puha, meleg vadbőröket. És szívja bé a gyantaszagot, aki mindenünnen megcsapja.

A szegellettékát kinyitja: poharak, csontnyélű kések, kulacs, három-négy könyv, papíros, ténta toll...

Kis Anna ir. Sebesen, sietve és kacag:

»Te Gáspár! Itt jártam nagyapóval, de nem volt itthon senki. Szép a Pojánán, az igaz. És megnéztem mindent a házban. Üzenem neked: karácsonyba, ünnep harmadnapján lejöhetnél hozzánk, muzsika lesz nálunk és tánc is.«

Az asztal sarkán hagyta a levelet és

kiment a pitvarba, nagyapjához — a tűz mellé ő is. Éhes volt.

Ilia tejet hozott a kisasszonynak, az öreg ur pedig tarisznyájából kolbászt vett elő és sütötte a tűznél. Bort ivott reá. A pitvarajtó nem volt kilincsbe téve és a nyíláson nagy fekete madár sétált bé.

— Jézus!

Nagyapó is észrevette most az állatot.

— Né te né. Biz az varju.

Ilia hust dobott oda; a madár bekapta.

— Korr, korr, — köszönte az ételt.

— A Gáspár madara, — magyarázta fehérhaju Ilia, — úgy jár-kél a házban és a ház körül, mint a macska. Szelid, nem kell félni tőle.

Kis Anna csirkehust vett elő a tarisznyából és avval csalogatta a madarat; az oda-jött szép nyugodalmasan.

— Korr, — és felnézett, furcsán, féloldalt a leányra.

Kis Anna megsimogatta...

*

Télen áll a külső munka és az asszonyok, leányok fonóba járnak, az emberek pedig, ha az erdőre nem mennek, akkor lustálkodnak otthon és ténferegnek a faluban. Ilyenkor ér reá pletykálni mindenki. És száll-száll a szóbeszéd házról-házra, faluról-falura, le a völgyeken, fel a hegyekre, bé az erdők közé is. Azon a télen többek közt azt beszéltek a nemes atyafiak portáin, hogy a gyalui viceporkoláb, ama székelly tiszt, mintha erősen járná az utat, aki Gyaluból Monostorra éppen a Basa-portára vezet. A rossz nyelvek azt is beszéltek, hogy egyszer Maksai László a pányiki tisztartónál erősen megrészegedett, úgy, hogy hazamenet lefordult a lóról és szépen elaludt a hóban. Valami szánkák kapták meg, úgy vitték Gyaluba. A lova pedig másnap a Basa-porta pajtájából került elő; jobban tudta az utat oda, mint haza, Gyaluba. Vagy hogy ott jobban tartották? Varju Gáspár is hallotta ezt a históriát.

Szép vidáman kezdődött a Basáék mulatsága ünnep harmadnapján, de csúful végződött. Ez pedig így történt:

Az idő jó volt, fekete karácsony ugyan, de friss, fagyos és derűs nap. Jó ebéd, jó bor. A környékbeli kurtanemesek jórésze összejött és a muzsikás se volt utolsó.

Ebéd után, szokás szerint táncot kezdtek a fiatalok, a nagy ebédlő házból hát kihordták a butorokat, csak a falmentén maradt meg a hosszú pad. Az öreg urak a kis szobába húzódtak és ott csendes beszélgetés közben haj-

togatták egymás egészségére a bort. Ide kerültek be az öregebbrendű asszonyok is és a kemence körül telepedtek meg. Mézes süteményeket és holmi török édességeket szopogattak és ahogy az már szokás, azokról beszéltek, akik nem voltak éppen itt.

A fiatalok a kiürült nagyszobában mulatoztak. Nóta nóta után, tánc tánc után; a muzsikások nem igen pihentek. Sirt a hegedű, sikoltott a sip és egyik-egyik legény hamar-hamar elkezdte a kurjongatást. Varju Gáspárnak tetszett a dolog, ilyesmiben nem igen volt része. A zibongó zaiba belesíró zene, a sok tarka, forgó leány, a szabadon lobogó élet. A forróság is nagy volt, a levegő vastag. A visszhangos hegyek, néma erdők után nehéz volt neki ez a forgolódó, kacagó mozgás és a lobogó égés. Leült a falmenti padra, éppen a végire, az ajtó mellé.

Idő multával kezdte megszokni és kezdte egyenként ügyelni a táncolókat, beszélgetőket, énekelőket.

És észrevette, hogy Basa Anna sokszor táncol ama Maksai Lászlóval. Azt is észrevette, hogy jól táncol mind a kettő. Mert tudott táncolni ő is. Az iskolában tanulta a többiektől. Szép pár voltak így együtt; mint a virágzó élet maga. Magas és karcsú és hajlékony mind a kettő. Mint a kicsattanó élet. Kacag és ujong belőlük az ifjúság, mint a levélbehatott tavaszi nyírfából, ha rája süt a reggeli harmatos nap.

Valaki kiáltott valamit a muzsikásnak, mire az egyszerre félbeszakította a nótát és másikat kezdett.

— A legényes, — kelt a szó és a táncosok körbehúzódtak. Középen szabad maradt a térség és Deritei István, a híres táncos legyedül maradt ott.

— No lássuk, ki járja velem? — kiáltotta el magát, mire ketten ugrottak melléje. Egy még kellett volna, mert úgy szép az a tánc. A három legény hát lassu léptekkel járt körben:

— No híresek akad-é valaki?

A szomszéd szobából is jöttek bé emberek, asszonyok. Ezt a táncot érdemes látni.

A három legény lassan sétált körbe, a muzsika is tempós még. Egyik-egyik legény menésközben cifrál egyet-egyét, aztán csak tovább, körben.

A török sip hirtelen belesikolt és a három sarkantyus, patkós csizma egyszerre csörren és koppan, a három pár tenyér egyszerre csattan.

A nézők pisszenés, mozdulás nélkül né-

zik; Gáspár is ott szorong, Maksai is az első sorban.

A muzsika mind sebesebb, mind hangosabb. Deritei István megtorpan és nagyot kurjant:

— Héjj!

És erre indul meg azután a tánc. A három legény egymással szemben, egy helyben járja. A muzsika sebes, mind sebesebb, a hegedős vonójával üti a hirt, a sipos, mintha rajta-rajtára sipolna. Égne a szemek, nyitva a száj, forró a levegő és borzongás fut végig a bőrön, a lángoló vér felett.

— Hajrá! Héjj!

Deritei István ugrik és csattan a mestergerenda, ahogy megüti és dobban a föld, ahogy reádobban. A muzsika mintha kettészakadna. Aztán tempósan, halkán szól tovább és a három legény lépked ismét körben csendesen.

Deritei István mosolyog, a másik kettő töröli az izzadtságot.

Körül zibongás kél és mozgolódás. Aztán egy sóhajtással meghal a muzsika, a táncosok állanak.

Ekkor mozdul meg Maksai László. Belép a középre:

— Ezt nálunk is járják, én is tudom. Még egyszer.

Deritei István biccent:

— Én állom még egyszer.

De a más kettő kilépett.

A muzsika szól újra és ketten kezdik a sétát és a bíztaást:

— No, ki vállalja még híresek?

Nem vállalta senki.

Ketten táncolták és az tánc volt. Az egyik erős és nehéz, mint a bika, a másik hajlékony és karcsú; magas mind a kettő és értette mind a kettő. Ilyent nem látott még Kalotaszeg. Ebbe belébomlottak nemcsak a fehérnépek, de az emberek is.

Gáspár elszomorodott kicsit:

— Itten te vagy az ur, — gondolta; látta, hogy lángol a leányok szeme, ahogy nézték a két táncoló dali legényt.

Vége volt ennek a táncnak is és az emberek összekeveredtek. Gáspár a kisházba ment és egy csupor hideg bort hirtelen felhajtott. Kicsit megszédült ettől, hát kimeni a tornácra levegőzni. Amikor visszatért a házba, szembetalálkozott kis Annával.

— Egész nap alig láttalak. Táncoltál-é?

— Nem.

— Miért?

— Nem volt kedvem.

— Aztán jön-e már a kedved?

Zsibongott a fiu fejében a bor:

— Ha te táncolnál egyszer velem, tán megjönne.

— Ezért kár volt eddig gunnyasztani a padon. Gyere.

A muzsika szólt és ők ketten beállottak a táncosok közé.

De még jóformán el se kezdték, csak odaugrott Maksai László és elkapta a leányt. Gáspár magához sem tért, azok messze jár-

dódtak és a leány is belekeverték. Senki sem tudott semmit bizonyossággal, talán sok el se hitte, amikor tovább mondta és tódította. Vitéz János jó familiából való jámbor ember volt, szerették az atyafiak, tartották vele a barátságot, de a leánnyal mégsem táncolt senki ezen a télen.

Gáspár hát egyenesen a leány felé indult és leült melléje szó nélkül.

— Nem félsz?

— Mitől?

tak már. Hallotta, hogy kacagnak és a vér a fejébe szállott.

Aztán nyelt egyet és a tüzhely felé indult. Ott, a szegelletben, a padon ült egy leány. Gáspár számoltarta, hogy a leány felé egy legény se közelített. Ősmerte. A kaposi Vitéz János leánya volt, Ilona. Az apjának malma is volt, amolyan vizimalom: gabonát őrölt rendszeren, de ványoló is volt.

Hosszu, sugár, szélesvállu leány volt Ilona: mint a fenyőszál. Külömb a legtöbbször, akit itt izzadásig táncoltattak. De Gáspár tudta, hogy Vitéz Ilona föl fog mégis és mindenki tudta ezt. Édesanyjáról csunya pletykák mon-

— Nem tudod, hogy egyidő óta belpoklos vagyok? Nem látod, hogy mindenki kerül, mint a veszett ebet?

Barna szemében keserűség és dacos harag.

— Vagy azért ülsz ide, mert téged is kinéznék innét? Veled se táncol senki? Láttam jól, hogy az a vári katona hogy elkapta a kezedből a kis Annát.

Gáspár nem szólt. Nézte a leányt.

— Nem tudtál odavágni neki? Á szeme közé éppen. Hej, micsoda szép felfordulás lett volna itt egyszerre.

A fiu hallgatott és a mérge enyhült. Már

nem bántotta a maga baja; a más keserősége olyan, mint az orvosság.

— Látod Gáspár, én tudom, hogy különb vagyok, mint itt ezek a vékony, hitványpénzü, festett képű leányok. Külömb. Szébb. Egészségesebb. És én mégis ülök ma. Azt hitték, nem jövök el; nem merek. De szembe akartam nézni velük. Mindegyikkel és ők sütötték le hamarabb a szemüket, nem én. Nekem nincsen mért.

Ilona elhallgatott. Talán szégyelte is, hogy így hirtelen egyszerre kiöntötte minden keserüségét. Elfordult be, a tüzhely felé és Gáspár látta, hogy megtörölte a szemét.

Ez fájhat keservesen. És nem segíthet ezen egy lány. Ulnie kell tovább, mindenki szemeláttára.

Gáspár hirtelen felállott.

— Te, Ilona, tudod mit? Táncoljunk mi is egyet!

A leány ijedten pillantott fel. Csufolódik ez is. Bántja ez is. De ahogy Gáspár orcájába nézett, elkacagta magát:

— Nem bánom!

Táncolni kezdtek. Elsőbben szép lassan, vigyázva, próbálták egymást, melyik mit tud. Gáspár régen táncolt, de azért nem felejtett el mindent és sorban a lába is rájárt. A muzsikás felé huzódtak.

A muzsika szólott és ők belejöttek. Gáspárnak melege lett; a bor a fejébe ment. Már a süvege a kezében és csak félkézzel fogja a leány derekát.

Aztán egészen eleresztette és csak úgy magukban rakták: a szemük fogózott össze csak és egymásnak táncoltak. Szép az, aki tudja.

— Né te né, mit tud a bolond Varju,

A muzsika mind sebesebben, ahogy az már szokás és Ilona haja kibomlott, belőle a pántlika kihullott. Meg kellett, hogy álljon.

— Héj, az utból, — kiált valaki.

Gáspár odapillantott: Maksai. És kis Anna

a párja most is. Ilona lehajolva és fogja is már a pántlikát.

— Mozdulj hát, — hallotta megint a hadnagyot és aztán Ilona lebukott.

— Megállj!

Mint a menyköcsattanás és megtorpant mindenki.

Gáspár belemarkolt Maksai karjába:

— Megállj, eb!

Mire az fordult és öklével szó nélkül a fiu arcába vágott.

Gáspár megtántorodott és térdre bukott. Maksai a muzsikásnak kiáltott:

— Rajta, héj! No kis Anna?

De kis Anna csak állott, és nézett. És mindenki állott. Mi lesz most?

Egy kurta szempillantásig.

Aztán csak látták, hogy Varju Gáspár felugrik és balkeze beléragad a hadnagy nyakravalójába, jobb keze magasan és öklében csillog a kétélű vadászkés.

Halálos, nehéz csend. A hadnagy arca veresedik, ahogy a nyakravaló mind jobban szorul a torkára, két karja kettéterjesztve és szeme a késen.

— Jézus, Isten! — és Gáspár ösmeri a hangot. Jobbkarja még mindig fenn, balkeze csavarja összebb a hurokot. A hadnagy hanyatt hajlik, arca egyenesen felfelé fordul, térde összezsugorlik.

Ujra hallja Gáspár:

— Ne öld meg, ne öld, — és jobbkeze a késsel lehanyatlík. Másik kezével még fel emeli a hadnagyot, hogy a lába a levegőben lóg, aztán levágja a földre.

Szeme találkozik kis Annáéval:

— Ne félj! Nem vagyok gyilkos.

Tekintete körüljár, aztán megfordult és ki. Csak haza. Fel a hegyekre, az erdők közé. Szégyelte magát.

Szürkülődött és a hold éppen jött fel a hegyek mögül.

Hideg, száraz idő volt.

Folytatjuk.

MIKLÓS JÓZSEF:

MAGYAR ANGELUS (Erdélyiek kiállítása)

SCHIER ANDOR:

UTCARÉSZLET (Erdélyiek kiállítása)

KÖNYVKRITIKA

Bort, buzát, békességet

FINTA ZOLTÁN új könyve (Temesvár, 1927)

A nagy felfordulás után jöideig széduiltén lézengett a magyar lélek, különösen Erdélyben. A fájda'om halk nyögdecseleése nem találhatott költői formát. Súlyosabb volt a fájdalom s indokolt a remegő tartózkodás. Amikor aztán mégis fölcsendült egy-két dal, olyan magától értetődő volt, hogy a legtragikusabb magyar összeroppanás keserű megnyilatkozása legyen. Ez az összeroppanás jelentkezett művészietlen fogcsikorgatásban és kedves melankóliában s hamar, feltűnő gyorsasággal virágzott ki belőle a felemelő és megváltó, új utakat kereső s ebben vigasztalódó fájdalom. Finta Zoltán több ideig maradt meg az összeroppanásnál, mint más. Lelkén átszűrte és súlyosan egyéni magábaroggyanás lett a fölötte, körülötte, benne gomolygó tragédiából és senki sem akadt, aki ezt a »köldöknéző«, de tudott, és inkább keserű, mint mitsem bánó egykedvűséget kifejezte volna. Magyarabban sem írta meg senki.

Finta Zoltánnak adottsága volt erre a látásra és erre a hangra. A bokrosodni kezdő erdélyi lírában ő a boudlaire-i mély, fájdalom és a mai kor emberére annyira jellemző cinizmus legigazibb tulajdonosa volt. Nem a csuf és természetlen cinizmus ez, hanem az a lélekmegrendülés, amely kesernyésre húzódott szájszéllal mondatja ezt:

»Istennel rég nem taktikázom.«

A megpróbáltatások provokálták ki Erdély öserejét, amelynek lendületét ma már érezni kell mindenütt, ahol magyar sorsközösség van. Ez az erő döngő lépésekkel indult meg s mikor megtalálta az útját, feloldotta a magukkal viaskodó erdélyi próféták nyugtját. Közhangulat — művészi értelemben vett közhangulat — áradt a lelkekből a lelkek között s ebben az áldásos eligazodásban minden lírikus megtalálta a maga különböző hangját. Csak a költeményekből kiáradó rejtett, de kiérezhető fluidum lett egy és ugyanaz. Az, ami olyan hamar megszületett: a megváltó és felemelő fájdalom. Finta Zoltán a legnehezebben jutott el idáig, mert küzdélme saját magával a legrettenetesebb volt. Erdélyi, sőt szigorúan vett székely, nehezen vetkezik s nehezen ölt új ruhát. Erdély ereje azonban szükségképpen ragadta magával s az új hangulatban is a legerősebben kapta meg a hurt, amelyből a legdusabb akkordokban ömlött a dal,

szinben és zamatban, kifejezésben és mélységben a legerdeyibb dal.

Különös megfigyelti egy lélek megindult és gyors kibomlását. Ezt a különös, mindennek felett való örömet nyújtja Finta Zoltán könyve. Megpattant szirmai csodálatos erővel tárulnak széjjel s a »szent cinizmus« prófeciában bomlott alkotó elemeire. A könyv tíz év termését fogja össze s mikor olvasod, magával ragad a nagy válságok irtózatossá örvényeibe. De ki is vesz belőle — egészen a prófeciáig s mondatja veled is imádságos tűzben:

»Öreg bort, buzát, békét, rendet,
magunkkal békítő szerelmet
érdemlünk mi már
s ekkor szántás, aratás, cséplés
robotjában nem fáj a kérdés:
reánk még mi vár.«

Nagy belső érték van Finta Zoltán könyvében s ezért áldásos. Mert sok olyan könyv születik, amely tetszetősebb, könnyebb és érthetőbb technikával kártékonykodik és gyűgögnitanítja a már beszélő tudó embereket.

Kacsó Sándor.

Tanulmánykötet

(106 oldal, 24 műmellet, Paris, 1927)

A párisi Magyar Akadémia könyvtárának első kötete ez a csinos külsejű, több mint értékes tartalmu, új hangú, irányú könyv. Tanulmányokat tartalmaz vagy tanulmányokból mutatókat, amelyek az új magyar formakeresés, nyelv, stílus írásai, mert igen, Páris nagyon kell ahoz, hogy a szem horizontján, tervezésnél, értékelésnél s iránycsapásnál a fizikailag elvonatkoztatott távolság legyen a főmotivum és igen természetes, hogy odakinn a világ vibráló pulzusán egy csomó itt gyökeredző fiatal ember verődjék össze és csináljon Párisi Magyar Akadémiát, ami sürgő, keres, kritizál, alkot, fejleszt és magyar könyvet ad ki Párisban.

Nagyon természetes, hogy a magyar Mondat megvetvén lábát, lépésében átfogja Kolozsvárt és Párist s mind a két helyen azt keresi, amihez már régen el kellett volna érkeznie: a magyar életformát, ami sem germán, sem latin, sem angol-szász, ami kizárólagos sajátosság, olyan, mint oroszoknak a véglet formái (anarkizmus, leninizmus) vagy az olaszoknak a fascizmus. Amit kerestek s átme-

netileg megtaláltak Dósák, Balassák, Csokoniaiak, helyzetek szabta formába öntötték Martinovitsok, Bethlenek (István és Gábor), éreztek Adyk, amiért dacoltak Tiszák, vergődtek Széchenyik, Wesselényik, Bolyaiak, Szabó Dezsők; az igazi, egész, kizárólagos magyar életformát.

Ehez egy szeretettől égő gyertyaszál ez a könyv, ami nagy koporsókra világít rá s látó, kereső szemekbe biztat igaz fényességet. Tudatja, hogy a magyarságnak nem szabad átlépnie s most van előtte, nehogy megálljon, nehogy olda'lépéssel elkerülje, mert itt fordul minden — a tudott magyar öncéluságot. Ez több, mint politika, diplomácia, közgazdaság, irodalom, több mint ezek egyike vagy másika — ezek összessége, a magyar öncélú életforma, amit széles frontba kell kibontani, megtalálva betűkben, buzában, paraszthan, katonában, szóban, hangban, ütemben, irányban, indulóban; mert különben a magyar Testet megütheti a guta éppen akkor, amikor láncokat tudna erőben megtorlódott izmaival szerteszakítani.

Ezt a könyvet nem ismertetni kell, ezt el kell olvasni, nemcsak tudomásul venni. Ez olyan természetes, mint nemcsak hogy tudomásul venni, de meg is örvendezni rügy érkezését tavaszi fán. Ezt okosan félretenni sem lehet, még a biztosság fölényével sem, mert ez már kalászerés, mint a fiatal arcon a szakáll, ami férfivá avat s egyenjogúvá tesz fekete fiatait lendülettel, szürke öreghez, aki egyensúlyoz, vagy bölcsen nemet mosolyog, de nem makacs, rossz emésztéstől erőtlenedő kezével meleg kezekre, szívekre, agyakra, gondolatokra koppintani akar. Ezt a könyvet el kell gondolni, olyan könyv.

Hát mégis kik irtak ebben a könyvben? Mi a tartalma? Ajtay Miklós a Bolyaiakról ad nagyszerű jellemzést, ami méltán sorakozik az erdélyi Bolyay tanulmányokhoz (Dávid Lajos) s ami bizonyára kiegészítője, anyag- és milieu-forrása lesz a készülő Bolyay-témának. (Beke Manó, Miklós Jenő, Csanády György.)

Féja Géza A magyar formafejlődésről ad sok új szemponttal — újat. Bányaí Kornél Balassa Bálintja a magyar irodalom Balassa—Szabó Dezsőig eső emelkedő vonalának artisztikus tanulmánya. Gál László művészettörténeti időproblémája kár, hogy olyan rövid, de így is új és érdekes.

Erdély ütközik ki a könyvből megkapóan. Két külön cikk foglalkozik speciálisan Erdellyel, mint különeműséggel. Csanády György Erdély című hangulatos, képes stílusa sokat

ad az erdélyiséghez. Jancsó Elemér A romantizmus és az erdélyi lélek értekezése a nagy, ezerszines, rejtélyes, komor vagy csapongó fényű erdélyi ablaknak egy-egy csillogó mozaikja. És jó, hogy keresődik részleteiben az erdélyiség, mert a kereséskből egy nagy, összefogható, Erdélyi lelkiséget és formáját átölelő nagy munka fog jönni valakitől, amit vár a magyarság, keres, él, tud s olvasni akar: Erdély.

Felvetődik a könyvben — messze Párisban, a Nemzeti Könyvtár sürgetésének gondolata is, amit mi is igen várunk, mert szükséges, hasznos és kell, hogy teljék erre a magyarságnak.

Költő is jelentkezik ebben a könyvben. Varga Zsiga. Ha a kritika anyagához ismereteket kap — többet írhat róla. Kritikáról kritikát írni lehet, polémikusan hasznos — de nem célszerű. Mindenesetre új — mit mondjak — biológikus, aminek lehet szépsége sok, de így néhány sorban nehéz ezekre rávilágítani.

A műmellékletek közül a legfigyelemreméltóbbak: Huszár Károly: Férfifej (szoborakt), Varga Albert: Családja, Medgyesi László: Bábszínházai és Nemes János: Krumpoliszedő k-je. A többi is mind új kompozíció, technika, elgondolás. Pásint ödön.

Trianon után Paris felé

Szűdy Elemér könyve

(Genius kiadása, Bpest, 1927)

Az élet olyan nehéz (unalomig ezt halljuk egyre!), hogy nincs ideje az olvasni akaró embernek — sokat olvasni. Az élet kicsi kenyerre az idő nagy részét előőrölteti velünk azért a kis napi karéjért. Akkor azt kell tenni hát, hogy amit olvasunk a kevés adott vagy szaktított időben, az hasznos, sok és tápláló legyen. De ezt a kívánságot nem igen tiszteli ám a könyvkiadást, mert néha (ne szisszenjenek érte azok, akiknek az íráskodás csak mesterség s nem hivatás is) egy-egy könyv semmi egyéb: buta betűármádia, csengő szép magyar szavak egymás mellett gondolat nélkül, hasztalan felszakszerűség vagy egyensúlyozatlan tárgyi naivságok; formáról, stílusról, eredetiségről nem is szólva.

Ma Magyarországon inkább azok irnak, akiknek agyterületi tekervényei kevésbé komplikáltak, de akiknek »tárcái« (zsebbéli) vagy »összeköttetései« kövéren termékenyek. Szóval könyveket ma inkább az adhat ki, aki pénzzel

jobban bírja. Hogy aztán a könyv jó-e? — Istenem uram, a közönség olyan könyvet vesz, amilyent rátukmálnak (ügynöki percent) vagy amilyent ajánlanak (üzleti reklám) — szóval — amilyen a kínálat. De sokszor inkább kiadatlan, jó kézirat könyveket vennének s hogy örvendünk, ha e kevés elősorolt szempontoknak ellenütőjeként jó könyvet kapunk s kevés időnként nem loptuk légyen vele s értékében kézirat gyanánt olvashatjuk.

Szűdy könyve ilyen: sokat ad, jól van megírva, hasznos, elfogulatlan és intelligens meghatározója Franciaország fogalmának.

Orbók Attila párisi noteszt írta, Szűdy ezen túl egy olyan könyvet, amit annak, aki a franciákról beszélni akar, vagy az országot látni akarja — legminimálisabban tudnia kell.

De nemcsak francia szempontokat, látásokat, epizódokat ad ez a könyv, de eszmékről, értékekről, áramlatokról is szól, nem egy eredeti gondolata, meglátása van, amit a magyarságnak meg kell látnia s közöttük különbséget tenni tudnia kell. Szépen emlékszik francia földön jártában Ady Endréről, akivel ott a Szajánánál találkozott emlékezetében — amint írja — egy Marosparti éjszaka után, ahol egykor az éjszakát Ady szépítette meg előtte.

A fejezetekre mesteri ügyességgel tagolt könyv egy misztériummal kezdődik, ahol a német és a francia dóm már a galicai lövészárokban az író szemében egymás felé közeledik s egymásnak a nagy ellentét áthidalásáról beszélnek és folytatódik színesen, zuhogón a film. Legmegkapóbb fejezet A város a dagályt Le Havreban, ahol nagyszerű hősét állítja elének a munkásnak egy homokszedő emberben, aki a hátán kosárban hord a partra a tengerből — homokhegyet.

A Város — fejezet Páris ezer képzeleti — fekete, fehér-piros — pillangóját röppenti elének. A szellemiségről — Páris szellemiségéről — pedig olyan képet ad, hogy ha így írának az irodalomtörténetirők — ilyen vérrel s szívvvel, akkor az irodalomtörténet volna a legszebb és legolvasottabb — regény.

A Napoleonról szóló fejezet, a Nagy Császár korát képekkel, eredetiségekkel, tragédiájában és szellemi fenségében nagyszerűen adja. És így tovább, gondolat, szín, hangulat, pergő stílus végig.

Trianon után Páris felé több, mint könyv, mint utirajz. Raporrtja ez olyan sokszemű, felvevőképeségű és nyugodtságu embernek, aki kultúrákat tud a fajiság legfino-

mabb mérlegnyelvével mindig az értelmiség centrumában mélni és akinek ezenkívül nagyon cizellált szenzibilitása is van, ami ezt a könyvet örömes olvasmánnyá teszi s aminek a szépnyelvű raporrtjából a magyar olvasó egy ültében több ismeretet, okulást, új világot, szellemet és gyönyörűséget kap, mint sok más betűbrigádban néha hosszú időn át.

A Szűdy könyvének letételekor az az érzésünk: ne üssük a rossz könyveket, ütik azok önmagukat, mint ahogy Tompa Mihály mondotta, ledobva rossz kocsisát a tornácról: Nem ütök meg Miska, üsd meg te magadat.

Ezt a könyvet szeretettel lehet simogatni s ahogy Szűdy mondja egy helyen, ha: — Paris vaut bien une messe — Páris neki magyarnak megér egy — előítélet, mondjuk igazán ez a könyv eloszlat ezer homályos — előítéletet. Ilyen eredményekre mondotta Chamfort: Eredmények szülik az eredményeket, mint ahogy a pénz teremti a pénzt.

Pásint Odön.

A revíziós gondolat a világpolitikában Halmay Elemér dr könyve

(Kelet Népe kiadása. Bpest. 1927)

Aki életre vágyik, annak fiatal erőt kell mutatnia — írja Napoleon herceg Kosuth Lajoshoz. Ez a mondat a könyv mottója is. Igen, csak úgy lehetséges új fejlődés, kibontakozás, ha életerős és ifjú életformákat keres az egyén, ebben segítségére van a társadalom és azt találja a nemzet.

A háborús felelősség kérdése ma már világtörténelmi forrás- és vitaanyag, ez a könyv elmefuttatás és adalék hozzá, érintően a közép-európai szövvényeket. Legnagyszerűbben van összefogva a mai terjedelmes Wilson és Nemzetek Szövetsége irodalomban a két fogalom lényege, azaz az utóbbi kronológikus eszmefejlődése és formulázása Wilson által.

Igen ügyes összefogás röviden a három egyénisége a maga ellentéttségével: Wilson, Lenin és Mussolini. Kétségkívül, egyik külön áll, a másik kettő rendszereiben — a kollektivitás motiváló elgondolásában — hasonlatos észak és dél adottságaival. Wilson nem tudott olyan formát adni, ami Európának megfelelő, mert felhőkarcolót akart építeni a Nemzetek Szövetségében, viszont Mussolini rendszere lokalizáltan fajtájára, nemzetére eltalált — s így alap, eredmény — életforma.

Fontos katasztert sorol fel a revíziós tényekről. Egy mondatban azt mondhatjuk: a logikus rezümék foglalata Halmay könyve.

(p. n.)

Szomorú színházi tavasz.

Ha abból a szempontból nézzük a színházat, amelyből multkori cikkünk vizsgálta a magyar színpadi irodalom legutolsó hónapjainak termését, a *Hid* megjelenése óta eltelt hónap még sávárabb és még szomorubb. Ez alatt az idő alatt színházaink körülbelül hét olyan darabot mutattak be, amelyekről érdemes megemlékezni. Ez a hét darab Fóthy János *Igazgyöngye*, Nyáry Andor *A nyúl a bokorban* című parasztvigjátéka, John Galsworthy színműve *Az ezüst kazetta*, Armont és Nancy Zebra című francia vigjátéka, Romain Coolus *Husvéti vakációja*, Zilahy Lajos *Világбайnok* című bohózata és Alfred Neumann Oroszország című történelmi drámája.

Fóthy János vigjátéka *Az igazgyöngy* (Kamara színház) játék a játékkal. História a meg nem értett asszonyról, aki, hogy visszaszerezze férje elvesztettnek hitt szerelmét, féltékenységi komédiát játszik, áratlan hálót feszít ki, amelyben aztán a férj (nem volna férj és férfi) bele is esik. Ez a vigjáték magyar hajtása a francia társalgási vigjátéknak, ahol minden a lehetőleg üres szavakon, a hol szellemes, hol álszellemes csevegésen mulik és célja egyedül a szórakoztatás. Azt senki sem tagadja, hogy még a mai nehéz időkben is néha szükség van ilyen színpadi alkotásokra, hogy a közélet és a magánélet gondjaitól meggyötört néző két vagy három órára felüdüljön, de mégis az a véleményünk, hogy ha már egy magyar írónak nincs súlyosabb problémája, mint az ilyen apró játék, akkor legalább legyen szellemes és eredeti. De Fóthy János a szellemességet a pesti aszfalton tanulta s a színpadi technikát pedig a sok Pierre Wolfftól.

Nyáry Andor parasztvigjátéka *A nyúl a bokorban* legalább is magyar levegőt hoz a színpadra. Alakjai magyar földművesek, témája a magyar paraszt világa, a földszerezés, amelyért a magyar föld fia még életét is fel tudja áldozni. Eddig rendben is volna a dolog. Baj azonban, hogy az író szerint a magyar parasztnak nincs más dolga és vágya, mint az, hogy folytonosan ravaszkodjék, huncutságaival becsapjon mindenkit s így érje el célját. Szomorú, hogy egy magyar író csak

ezt látja a magyar paraszthan, ebben a pompás emberanyagban. Ez a darab is csak azt bizonyítja, hogy a pesti kabaré-irodalom még a született magyar írókat is megrontja, s a maga magyarbántó, mindent meghonosító felfogását becsempészi mindenhová.

Galsworthy színműve *Az ezüst kazetta* (Vigszínház) a bíróságnak ront neki. Bár az angol bíróságot gunyolja ki, mégis mindenkinek, aki a mai polgári társadalom alapján áll, s a mai polgári igazságszolgáltatást a legmellényosabbnak tartja, ellenszenvvel kell fogadnia ezt a darabot. Lehet, hogy az angol társadalom és bíróság elbirja az ilyen súlyos kritikát is, de semmiesetre sincs arra szükség, hogy magyar színház ilyen darabokkal és így szurja hátulról meg a polgári bíraskodást, amelyet úgy is eleget támadnak nálunk. A mi hitünk az, hogy a törvény előtt gazdag és szegény között nincs különbség, ezt a hitet nem engedjük ellopni, mert áll a közmondás, hogy az igazság az államrend alapja. Ha egészséges és főleg magyar színházi szellem volna Magyarországon, ilyen darabok nem kerülhetnének színre.

A Zebra (Fővárosi Operettszínház) és *A husvéti vakáció* (Kamaraszínház) importált francia-áru. Már ezért is gyanúval kell fogadni. Az első a sablonos házasságtörési recept szerint készült, a másik a Párisban ma divatos vérfertőző szerelmi-irodalom lapvirága. Lehet-e ez ma probléma és ne nézzünk-e mind a két darabban olyan mérget, amely tervszerűen hat, dolgozik és jelenik meg mindenhol, ahol az egészséges életfelfogást, a jóerkölcsöt tönkre kell tenni. Hogy a magyar lélek sokat veszített ellenálló erejéből, hogy annyi baj és betegség szakadt társadalmunkra, annak első sorban az ilyen irodalom volt az oka és az ma is, amely kilopta és kilopja az erőt a magyar gerincekből, elkábította és elkábítja a magyar agyakat, elrontja a szíveket és megmérgezi a lelkeket.

Zilahy Lajos *A világбайnok* (Vigszínház) című bohózata sem nem rontó, sem nem használó alkotás. Sport-vigjáték, tehát aktuális, hiszen ma egy megnyert football-mérkőzés olyan emóciót vált ki, mintha legalább is egy országrészt szereztünk volna vissza. Zilahyban is van szándék arra, hogy ezt a sokszor beteges sport-lázt kigunyolja, de aztán inkább megmarad a nevetetésnél, s a darab olcsó bohózat marad. Alfred Neumann Oroszország című történelmi drámája (Magyar színház) azt az eszmét szolgálja, hogy az országok életében csak egy törvény

van: a haza jóléte, a többi kérdés, emberek élete, sorsok vergődése másodrendű. Ez a politikai machiavellizmus tulhajtása, de lehet idő és gyakran van is, amikor ez az elv elfogadható, mikor az ördöggel való szövetkezés is élethető. A baj a darabban az, hogy az expresszionizmus megöli a legnemesebb eszméket is benne.

Ez az egész hónap színházi keresztmetszete. Elég ösztövr. Gáspár Jenő.

Képzőművészet.

székelykereszturi Horváth Árpád szobrász

Egy ígéretes pálya első szakaszán áll még, fiatalon, de már hosszú harcot küzdött a művészetért. Pedig nem akartan, előre elhatározással lett művész. Mert nem analízáló lélek, feladatain nem töpreng, az életet minden megnyilatkozásában teljesen és közvetlenül érzi, örömmel fogadja el azt, amit nyújt.

De tehetségére rávilágít a vélelén. A háborús hányallatások és egzisztenciák felforgatása idején, egészen fiatalon, egy karánsebesi kőfaragóműhelybe kerül. Látó szemek hamar észreveszik, milyen biztosan találja meg a formákat s kezében mily könnyen alakul az anyag. Ő kedve telésével végzi nehéz munkáját, de még nem sejtí, hogy mindaz, amit csinál, mennyivel különb, mint a többié. Felküldik Budapestre, az iparművészeti iskolában szobrászatot tanul. Itt is hamar kiválik s mindon a második év végén legjobbnak nyilvánítják a munkáját, — magára eszmél, hivatásának tudata feltámad benne, s most már teljesen a művészet szolgálatába akarja állítani tehetségét. Felvételre jelentkezik Stróbl Alajos iskolájába. Először a tanítványok segítségével dolgozik a nagy mester szuggesztív egyéniségének hatása alatt, majd tanársegédül választja a művész. Most már közvetlen szemlélője és részese is annak a munkának, amely a mester műhelyében folyik. Vonzzák és megigézik a hatalmas arányok, fantáziáját bontogatják a nagyszabású koncepciók. De megtanulja a részletek szeretetét is és a szabatos mintázást.

Az évfolyamok elvégzése után, mikor — amint ő mondja — itthon már nincs mit tanuljon, állami ösztöndíjjal Olaszországba megy. Bejárja Róma, Nápoly, Firenze muzeumait, tanulmányozza a klasszikusokat, felkeresi a moderneket műtermekben, mindent magáévá akar tenni, amit művészek, szobrásznak adhat

Olaszország. A kitűzött idő már letelt, az amugy is szegényes stipendium elfogyott, de még nem bír megválni a szobrászat hazájától. Megélhetést keres, hogy ott maradhasson. Próbálkozások, végre eredmény: műemléktervek felmagyítását és kifaragását bízzák rá. Feladatát olyan jól végzi, hogy önálló kompozíciókra is kap megrendelést. Egyszer-más-szor saját tervezéseit faraghatja kőbe! Siremlékeket készít, pályázatokon is sikerrel vesz részt. Helyzete azonban nem elégti ki. A háború utáni lelki atmoszféra és az erős olasz nemzeti érzés az idegen művészt másodrendű szerepre utalják, hivatalos elismerésre alig számíthat. Nem adja fel a küzdelmet; sok vándorlás és viszontagság után Carrarába érkezik, ahol egy neves szobrász mellett olyan munkát végez, amelyben fantáziája és alkotóereje önállóan juthat kifejezésre, — s emellett saját tervezéseinek is élhet. Három évet tölt el itt szorgalmas munkában. Az elektromos erővel dolgozó »martello« könnyen győzi le a kemény követ, s keze alól gyors egymásutánban kerülnek ki az alkotások. Nevét már kezdik megismerni, jövője biztosítva van. Itthon ezalatt mitsem tudnak róla, csak néha-néha jelenik meg valamely művének reprodukciója a lapokban.

Mindinkább súlyosodik lelkén az érzés, hogy idegenben nem érthetik meg egészen, s ez a körülmény talán akadályozni fogja tehetségének teljes szárnybontását. S hiába tartóztatják ígérekkel az olaszok, »scultore« helyett újból »szobrász« akar lenni, hazajön. Vállalja az újakezdés nehézségeit, a bizonytalanságot, — csakhogy egyedül a maga művészetének élhessen.

Küzdelmek várnak ugyan rá, de csatódások nem. Szoborportréi aránylag rövid idő alatt szélesebb körök figyelmét terelik rá. A modellálás könnyedsége és az ábrázolás közvetlensége jellemzik ezeket a munkáit is, mint általában egész működését. Szobrai azt mutatják, hogy a művész nem birkózik az anyaggal, a márványtömb nem rejt el előle a formákat, de minden titkát ellenállás nélkül bontja ki előtte. Ezért meglátásait töretlenül tudja átvinni alkotásaira, az elgondolás nem zsidbad el a megcsinálásig. Így a szobor frissen mutatja az impressziókat, amelyeket a művész a modelltól kapott. Legtöbbsnyire a realizmus talaján marad, fantáziája nem szűkíti és nem tágitja a valóságot, de rendezzi a maga céljának megfelelően: a kifejezés, vagy a formaszépség irányában. Nem lesz pedáns ma-

terialistává, mindig telített életérzése megmenti attól, hogy alkotása a látottakról való száraz beszámolójává váljék.

Néha suhanó vonalak ornamentikájával ad élénkséget az ábrázolásnak, máskor az apróra tagolt felületek élesen hangsúlyozott egymásba-szögellése kölcsönöz feszültséget a szobornak. Így az Ősmagyar című alakján, melynek kifejezése a valószerű ábrázolás ellenére a páthoszig emelkedik, a részletek váltakozásának aláhúzott megmintázásával érzékíti meg a lappangó energiákat.

Gyermekportréi és zsánérfigurái realizmusának átfinomodását mutatják. Itt a felület-részletek már egymásba olvadnak s a mintázófa lendületét árulják el. Az átmenetek enyhék, puha árnyékok telepednek meg a kiszögellő részek aiajt és még jobban simítják, tompítják a formák kapcsolódását. Ezek az ábrázolások emberileg is közel állnak a művészhez: ebben a derült világban otthon érzi magát és annak életében teljes veleérzéssel vesz részt. Az e nembem oly gyakori banalitások helyett tőle átéléseket kapunk. Ebből a körből való a Legény elnevezésű alkotása, mely a vetkőzésével kétségbeesetten hajlódó kisgyermeket ábrázolja. A figura nem mutat beállítottságot, a jelenet a valóság közelségét érezteti. De a művész kifejezőbbé tette a szemei elé táruló képet: a mozgást azon a ponton fogta meg, amikor az egész testen áthullámoz és a fej, a törzs, a tagok nyugalmi helyzetükből erősen kilendülve vesznek részt benne. Ez a sok irányú mozgás nem a részletek halmozásával van kifejezve, hanem azáltal, hogy a kezek és lábak egymásközt és a törzsszel is, minden irányból nézve, más formakapcsolatot hoznak létre, másképp vezetnek tovább a maguk mozgását a test többi részére és ezáltal a kompozíció gazdagságát biztosítják. Így a művész, bár megőrizte az ábrázolás természetességét, a mindennapi jelenetet a megkomponálás által a művészet magasabb régióiba emelte.

Portréi nem egyszerűen a valóságot adják vissza, Férfiarcok című szobra jellegzetesen mutatja ezt. Nem az arc másolatát kapjuk itt, sem pszichológiai magyarázatot a belső, lélekemberről. Az arckifejezés nyugodt, a gondolat mintha pihenne a homlok boltozata mögött. Milyen lehetettől érintve támad mégis életre a márványkép? A művész az arc felületét feszítő tömegeknek az aláhullámozását olyan ritmikus erővel tudta kiformalni, hogy ebben a hajtól az állig összegeződő di-

namikában az arc élete teljesen kibontakozik. Nagyvonalu összefoglaláshoz és egyszerűsítéshez jut el a művész realizmusának felfogásában, mikor az ábrázolás így kívánja. Olaszországban készített síremlékén Krisztus alakja nyugodt vonalakból épül fel, s ezek a vonalak egy bánatot és emelkedettséget szuggéráló sziluetté záródnak. Ilyen széles skáláját találja meg kifejezési lehetőségeknek azáltal, hogy ösztönös stilszerűkével mindig alkalmazza a tolmácsolás módját mondanivalójához.

Kompozícióiban a gondolati elem a domináló. Itt már több akar lenni, mint szobrász. Az Isten markában az élet tragikumáról, a férfi és nő viszonyáról mondja el filozófikus vallomásait. Kilépett a deris és természetes érzések világából, az ideák magasabbrendű világába. A valószerűséget itt sem törli meg és elgondolásait nem az ábrázolás mikéntjével, nem stilizálással fejezi ki. Sőt éppen azáltal akarja elhíhetőt tenni azokat, hogy az ábrázolt jelenetet, mint egy reális eseményrészletet, mint valóságot hozza elénk. Itt már nem a szobrászat nyelvén beszél, a gondolatot annak tartalmi közlésével tolmácsolja.

Ismerve originalitását, mellyel oly könnyen igazodik el a szobrászat problémáiban, biztosra vehetjük, hogy ezekben az alkotásaiban is megtalálja a megérzőkítés legjobb lehetőségeit és megvonva a határokat, amelyekeken túl művészetének sajátos anyaghoz kötöttségénél fogva nem mehet, megteremti elképzeléseinek adekuat kifejezését.

R. Cecil.

KIÁLLÍTÁSOK:

Tavaszi tárlat.

Mintha áramlások egyáltalán nem mozgathatnák, energiák nem járnát a képzőművésztünk, — oly kevés az, amit »tavaszinak« érezhetünk a Műcsarnok tavaszi tárlatán. Nem a forrongó színek és lázadó vonalak Marcellaise-dalát akarjuk hallani ezek közt a falak között, mégis a jövő felé mutató süls-törekvések egységesítő erejéből szeretnénk látni valamit. Azonban szintézis helyett csak eklektikus próbálkozásokat kapunk. Ha külön utakra került nagy művésztalentedumok összebékíthetetlen törekvései tennék szétesővé a kiállítás hatását, nem volna okunk szólni ellene. Mídon Rudnay Gyula elmúlt korok művészi eredményeiből és saját egyéniségéből merítve szintetizálja művészetét, nem keressük, hogy a fejlődés vonalába esik-e működése, mert ön-

magában érték; — de a négy fal közé zárkózók munkáiból kiérezzük, hogy csak azért maradtak ki az újabb összefüggésekből, mert féltünk elvonultáguk miatt nem érinthette őket a fejlődés életet adó sodra.

„Narcissos holtvizű tó partján üldögel és az állottság lepte tükörben nézegeti képzelt szépségét. Vajon olyan-e a magyar művészet valódi képe, amilyenné az itt nyert impresszió szüggerálja? Nem volna jogos egy alkalomból messzibb következtetéseket vonni le, hiszen magában a tárlatban is sűrűn akad értékes munka, amely vigasztalóan világít ki a tömegtermelés szürkeségéből. Sőt vannak egész csoportok és termek, amelyekre nem vonatkoznak e fentebb mondottak. Ezenfelül nagyon jóleső és biztató a szobrászati rész kvalitásos volta és gazdagsága. Azt a hitet kelti, hogy a magyar scultúra, mely festészetünk mellett sokáig visszamaradt, az erőteljesebb fejlődés útjára lép.

Az első teremben — mely ezúttal nem a legjobb is — Sárkány Gyulától és Bosznay Istvántól találunk nagyobb képsorozatot, az előbbi portrékkal, az utóbbi tájképekkel szerepel. Karlovsky Bertalan önarcképe képvisel még értéket, valamint Neogrady László, Kunffy Lajos, Poll Hugó művei és Mihálovits Miklós egyik munkája »Levél a keresztől«. Romek Árpád ismert bravurjait csillogtatja, Kunvald Cézár portréja komoly alkotás, Kukán Géza »Musa invita« készült képekkel szerepel. Komáromi Katz Endre, Hosszu Márton sikerültebb képeket küldtek be ez alkalommal.

A második teremben Csánky Dénes tűnik fel új törekvésű képeivel, amelyekben érzésitatta realizmusát elhagyta, nagy színfoltokkal stilizál néha egész a fantasztikumig. Még néhány érdekes kép akad a teremben. A Szinyei társaság kevés tagjával szerepel. Csók István nagy képe finom játék a térbeliség és sikeresség, a dekoratív súlytalanság és a formákból épülő testiség között; az egész lefokozott színek harmóniáitól kísérve. Rippl Rónay finom pasztelekkel, Glatz Oszkár egy zsánerképpel szerepel. Szüle Péter alakjai kevésbé árnybamerülők, mint egyébkor, világosabbak és szárazabbak. Szönyi István fénykereső periódusának új állomására érkezett. Mostani munkáin a fény nem hasogatja síkokra a teret, hanem átnyalábolja a tárgyakat és kidomborítja tömegeiket. Igen szépek a kisebb tájképén kikevert zöld színei. Kandó László egy jó arcképstudiumot állított ki, s több képpel szerepel Zádor István, Vidovszky Béla.

A társaság szobrásztagjai közül kiválik Pásztor János idealisztikus realizmusával, Beck O. Fülöp komoly páthoszával, Lux Elek több finom mozdulatábrázolást állított ki, Kisfaludi Strobl Zsigmond »Lovascsoport«-jának kompozíciós megoldása igen erős, a mintázás finomságában viszont Szentgyörgyi István hasonló tárgyú szobra válik ki. A Paál László társaságban Jeges Ernő friss színezésű, egyéni képei tűnnek fel; Feszty Masa, Belányi Viktor s még néhányan szerepelnek itt értékesebb művekkel.

A »Kéve« terme változatos és igen érdekes. Szablya Frischauf Ferenc egy könnyű kézzel vászonra vitt női arcképet mutat be. Benkhard Ágost dus színezésű tájképekkel szerepel, melyeknek koloritját atmoszférikus hatások finomítják át. Frimml Géza színei gyengédek, de világító erejűek. Bánáti Sverák József a színek és formák könnyítésével teszi képeit finomakká. Barzó merész és megkapó, Goebel Jenő originális, mélyről jövő és bensőséges, Lohwag Ernestsztin művészi kvalitásait nem csorbítják a miniatűr szűk keretei. Emilitésre méltó még Rozgonyi László két munkája, Haranghy Jenő állatképei. Barcsay komor és szuggesztív műve. Erdey Dezső szobraiban komplikált mozgásokat nobilis egyszerűséggel ábrázol. Kalmár Elza kisebb méretű szoborművei sokszínű törekvéseket reprezentálnak. Reményi József rendkívül szépen komponálja plakettjeit.

A következő teremből Knopp Imre sorozata, gy. Sándor József és Udvari Pálnak kitűnő beállítású és a megfestésben is sikerült »Apám« című képe említhetők meg. Czencz János gyűjteményes kiállítása nagyrészt női aktok sorozatából áll. Lefojtott színek halmozása, melyek egymástól nem tudják kiélni életüket, suttogva elmondott dithürambusok a női test szépségéről.

Szilágyi Lajos, Major Jenő, Déry Béla tájképei következnek a szomszédos termekben. Majd Károly Andor két egyéni ízű alkotása, Rakssányi Dezső, Barkász Lajos és Éder Gyula munkái. Építészeti terveket Lux Károly, Szende Andor, Lechner Jenő és még többen állítottak ki. A grafikai rész csekély. Hessky Iván, Márton Ferenc, Barcsay, Haranghy, Baránszky a feltűnőbbek itt.

A szobrok termében Horvay János mutat be nagyobb kollekciót; a művész tehetsége megnemesedve és kiforrottan áll előttünk ebben a sorozatban. Hősi emlékeket állítottak ki Cser Károly, Lányi Dezső, Sildódy Lőrinc (Désy Zoltán emlékműve) Damkó József és

még néhányan. A többi szobormű közül Zala György Andrassy-feje, Gárdoss Aladár művei válnak ki, továbbá Damkó József, Bori Jenő. Kivülök Rayki István eredetien komponált kis szobra érdekes, mely kigyóval küzdő férfialakot ábrázol. Figyelemreméltók még Lőte Éva és Szmeccsányi Vera kisérletei. Kiváló kvalitást képviselnek Berán Lajos érmei és plakettjei.

A KUT kiállítása.

Keresve a közös jellemzőjét a »Kut« művészei sok felé divergáló törekvésének, — legkönnyebben talán a negatív ollalára közelíthetjük meg a kérdést. Ha meghatározzuk és elkülönítjük azokat a modern stíluskereséseket, melyek kívül esnek ennek a tárlatnak keretén, már bizonyos mértékű tájékozódást szereztünk. Elsősorban az absztrakciók teljes, vagy majdnem teljes hiánya tűnik fel. A hideg és maszterként elvont képszerűség itt nem ott-honos és nem érvényesül a modern piktúra veszedelmes mottója: »gondolkozom, tehát festő vagyok«. De nem zug az »új ember, új művészet« harsonás hírdetése sem. A forrongás a kép keretei között zajlik le, nem csap ki az élet más komplexumaira, új világot, új embertípust nem akar teremteni maga köré. Nem találjuk továbbá — amire már másutt is történt rámutatás — a térbeliségnek pontos és szigorú hangsúlyozását, a tárgyaknak különállóságát és plaszticitását erősen aláhúzó ábrázolását. Megmarad tehát a festőiségnek majdnem teljes érvényesülése, az objektumok puha elmerülése a térben, megmarad a színek oldottsága. Sokszor találjuk a látványból való kiindulást, a jelenség feletti elragadtatást, az expresszió elvének könyörtelen — az esztétikai hatás semmibe vételéig menő — alkalmazása helyett. Így alakul ki az új irányoknak magyar változata, melyben még erősen érezzük az impresszionizmus közelségét. Nem indokolatlan tehát, hogy Rippl Rónai és Koszta is részt vesznek a »Kut« kiállításán, bár mind a ketten inkább kiinduló pontjaikban mutatnak rokonságot a többi kiállítóval, mint eredményeikben. Művészeti elveiknek vagy egyéni kvalitásaiknak köszönhetjük, hogy műveik a tárlat legjobb darabjai közé tartoznak? — hiábavaló volna vitatni. Márffy Ödönnél a szín részben még érzés, költészet, részben már anyagatlan dekoráció, egy önkényes vonalrendszer felületté foglалója. Itt-ott formaadó funkciókat is kapnak nála a színek. Egy József fényelemző műveinek változatos sorát állította ki, Szönyi és Ába-Novák

hasonló problémájú képekkel szerepelnek. Szobotka Imre kubizmusa nem a formák visszatalálása ősi, geometriai mivoltukra, hanem különös szövődék, mely belejátszik a tárgyak térbeli összefüggéseibe. Derkovits egyéni képei a problémákkal és a megoldásokkal való küzködés nyomait mutatják. Kádár Béla merész primitívizmusa egyszerű dekorációkban ér célhoz; érdemes ezért az eredményért áldozatul adni a festészet majdnem minden eddigi értékét? Deli Antal is feladta új törekvései kedvéért régebbi eredményeit. Novotnyban erő és néha lendület nyilatkozik meg, Cs. Wallerhausen az áhitatos finomság és elmélyedés felé halad. Korda Vince napszitta színmezőit éles kontúrok hasítják át és egy-egy üdőbb színt feléltetnek a képet. Kiss Vilma képein több a torzítás, mint a naivság. Schönberger, Tivari, Ziffer figyelemreméltó törekvéseket mutatnak. Czobél Béla nyugodt vonalakból felépített, tompa színezésű képeibe néha feszültségeket komprimál. Rauscher naiv természetességleletet vegyít rafinált egyszerűségekkel. Molnár Cs. Pál éterikus hatásokat tud elérni, de néha a leegyszerűsítés eszközeinek vaskossága miatt elvesz a finomság. Bornemissza Géza kellemes színű vízfestményekkel és Erdős Lajos egyéni ízű rajzokkal szerepelnek; Blattner Géza is figyelemreméltó aquarelleket állított ki.

A szobrászati részben Beck Ö. Fülöp Ady emlékműve tesz mély hatást meggyőző pathosszával; a mozdulatok rendkívülisége, heve, a portréhűségű formáknak az ideálisba való transponálása emberfölöttivé emelik az ábrázolt alakot. Pátzay Pálnál tiszta nyugalom, biztos statika fejeződik ki. Medgyessy Ferenc jóleső, kellemes hatásokat vált ki az egyszerűség hangsúlyozásával. Bokros-Björmann egyéni felfogású portrékkal és egy aktesoporttal szerepel. Kalmár Elza mozdulatgazdagságot éreztet kis kompozícióiban, Csorba Géza mondani valót majd patetikusan, majd pedig a finomságoknak a reális formák alól átsejlt éreztetésével fejezi ki. Cser Károly a szobrászati rész értékei közé tartozik.

Erdélyiek kiállítása.

Az »Erdélyi Ház«-ban négy fiatal festő rendezett együttes kiállítást. A legkiforrottabb köztük Miklós József, akét finom színérzék, biztos rajz és izlés jellemez. Ecsetjét könnyű kézzel vezeti és tétovázás nélkül alakul ki nála a kifejezési nyelv. Képei legtöbbször gyengéden harmonizált színteltekra és lágy tónu-

sokra vannak alapítva, ritkábban a vonalak élete és szerepe nyilvánul meg bennük. Női portréhoz a világos, enyhén szűrődő színek adják meg a hangulatot. Kompozícióiban a térkitöltés problémáját jól oldja meg, s uralkodik a nagy méreteken. Sir Andor interiórjaiban és csendéleteiben puhán elomló, lefokozott színeket rak egymás mellé, melyek csendes vibrációja tölti ki a felületet. Tájképein viszont energikus huzásokkal dolgozik az ecsetje és élesen határolt síkokban torlódnak össze az ellentétes színek. Bordy András aquarelljei sokat ígérők. A színrétegek egymáson át való éreztetésével finomságot ad a képnek, anélkül, hogy az ábrázolás elvesztené plasticitását és tömegszerűségét. Kerekes György biztató színrészstudiumokat állított ki.

Rozgonyi Mihály.

Filmburleszk.

Mikor már az egész világ egy jól sikerült színházi kópának tartotta a filmet és mikor az újszerűségnek megszokottá váló hervadása már a film halálát ígérte, akkor, az utolsó pillanatban megszületett a film igazi és első filmszerű eredménye: a filmburleszk és hosszú időkre megállapította a filmjátszás főbb irányait. Amyira újat adott a lélegző tömegnek, hogy az a lelkesedés első pillanataiban szinte teljesen elfelejtette a film addigi hamis útjait és minden előítéletet levetkőzve fizette adófilléreit a megújított oltárra. Jóleső érzéssel állt az új műfaj mellé, hiszen már unta a lepedőhasogató drámákat, melyek csupán gyöngye elrontottjai voltak a shakespearei tragédiáknak s melyek csak igazán ritkán mutatták a film igazi — önmagában rejlő — arculatát.

Azután itt volt a nagy kataklizma, a nagy világégés, amely után az emberiség sáros-véresen emelte fel a fejét és szinte valamely tudatalatti ösztönytől hajtva mondta ki a kikényszerített verdiktet, hogy immár elég volt a drámákból, a rettenetesen szörnyű mesékből, melyek mirajtunk inkarnálódtak igaz valóvá a megtévelyodott világon. Az emberek nevetést, nagy, mindent elfelejtető nevetést kívántak, amiből mégis a kifigurázott krisztusi ember tárul elébünk a tragikus forma rejteke mögül. A felgyülemlett keserű elégedetlenség valami levezetést kívánt a társadalom ösdzsungeljében, szemben a kérikelhetetlen sorssal, mely elvégre mindig az uralkodó osztályok letaszítása által érlelődött valós folya-

mattá. S ennek a szükségszerű hullámverésnek békés mederbe szorítása ta'án nem sikerült volna, ha meg nem jelenik az embermilliók szeme előtt a háború utáni évek nagy film-eseménye: a burleszk.

Igen! Bátran állíthatjuk: a burleszk több volt az egyszerű filmnél, mivel olyan szociális megoldást ta'ált a nagy tömegek szenvedélyeinek levezetésére, amire még nem volt példa a proletárhadak évezredes történetében. Kózikusnak, guny tárgyának mutatta be a társadalom őreit, amellelt, hogy állandóan hangsúlyozta azok sérthetetéségét az erőszak határain tul. S hogy ez nem jöhetett máshonnan, csak Amerikából, az könnyen érthetővé válik akkor, ha tudjuk, hogy ma Amerika a nemes értelemben vett demokrácia hazája, ahol az egyetlen érték a munka és az egyetlen hatalom az elnyomottak védelmezésére az állam. Tény, hogy, dacára hatalmas munkástömegeknek, Amerikában teljesen ismeretlen fogalom a kommunizmus, mivel az állam szinte tulhajtott módon beléneveli polgáriaiba a magad vagy az oka mindennek elvét egy bizonyos foku jovialis vi'ágnézettel kapcsolatban.

Az előadott darabok kilencven százaléke vigjáték és a film — mint egyik legnagyobb tömegnevelő eszköz — a tisztultabb forma keretén belül mozog. A lázadást megengedi, hiszen ősrégi emberi tulajdonság, de csakis bizonyos burleszk-effektusok figyelembevételével. Ezáltal közvetlen kapcsolatot teremt az ör és őrzött között és teljes feloldást nyújt a diszharmonia eltüntetésére. A burleszkben például állandóan szerepel a rendőr. Szerepe azonban minden gunyon és tréfán tul is szimpátiikus marad és a végén — bármennyire kijátszott legyen is — mégis csak az övé az erkölcsi igazság. Összegezve tehát, a burleszk kigunyorolja, de egyuttal tiszteli a társadalmi rendet és szükségesnek tekinti annak fennállását. Amellelt egyéni problémákat is ad, amennyiben alakjai a teljesen magára hagyott Én-t adják, akik valami eltorzított hamletiséggel viselik a sors gunycsapásait, anélkül, hogy elbuknának a darab végén. A burleszk érintette a tragédiát és oly mélyre hatolt le a vigjátéki mozzanatok keresésében, hogy megtalálta a legnagyobb — de egyuttal a leginkább elfogadható — emberi megnyilvánulást, a tragikus humort. Teljesen kihasználta a filmnek azt az előnyét, hogy nem köti magát a realitásokhoz, hanem sokszorosan tulhaladva azt, fokozottabb iramot dik-

fálhat a való életnél. Megoldása nem akarja az elfogadható életet adni, hanem annak egy sokkalta igazabban és nagyszerűbben ható torzképét, melyben azonnal magunkra ismerünk, amelyet előismerünk. Nem akar mesészerű lenni, mivel az már némi valószínűtlenség árnyékát vetné a dolgok igazi jelentésére s éppen ezért a hétköznapi forgalmat mutató utca, a rendes polgári lakás, a párolgó leve-sztál — szóval a mindennapi élet szolgál keretül az együgyű, jó és a sokkal hatalmasabb gonosz egyenlőtlen harcai közepette, ahol a sors és a csodás véletlen különös találkozási mégis csak a gyenge, de törtető jó mellé szegődik. Nagyszerűen láthattuk ezt az Aranylázban, ahol a szegény, mindenki által meghajszolt és megkínzott ember nagyszerű elégtételt kap a sorstól, mikor a szélvihar aranybánya mellé sodorja a kergetett ember gunyhóját. És hiába töltötte el olyan szomorúan egyedül szent Sylvester estjét, — mely jelenet Chaplinnek egyik legmélyebb megjátszása, — a végén mégis csak az övé lesz az az asz-szony, aki miatt minden emberi tragédiáját magábafojtva virrasztotta át a mások jókedve által meglöpött estét.

Vannak, akik a burleszket még mindig nem számítják a komoly filmalkotások közé, pedig, dacára minden külsőséges és trükkös megoldásának, a filmművészet legkomolyabb alkotásai közé kell soroznunk. Ez a műfaj az, ami teljesen újat hozott, hiszen a lisztes-arcu bohócokon kívül nem tekinthet vissza de-rekabb ősökre. A burleszk valami harlekin tragikummal teljesen felszabadította a korlá-tolt életlehetőségeket és olyan mezben tárta a világ elé az emberi szenvedést és az em-beri nyomorúságot, hogy nem idézett elő na-gyobb megrázkódtatásokat. Szabadságot ad-tér, hely és idő felett és erre a szabadságra sohasem fizet rá a kiűző burleszki ember, csupán néha mutat tragikus pillanatképeket az egyedül álló ember ősi tehetetlenségéről. Leg-nagyszerűbb szintézisét adja az egyénnek ön-magához és a közhöz való viszonyában és na-iv donkisottsággal vezet rá arra az igaz-ságra, hogy az életet úgy kell elfogadnunk, amint van és nem szabad mélységes drámákat vélünk a mindennapi élet szürke ingová-nyában.

Hiszen az egész élet a burleszk és a dráma nagyszerű összetétele és sokkal köny-nyebb elviselhetővé tenni, ha az esetleg drá-mai eseményeket kómikusan, burleszkszerűen fogjuk föl.

Végeredményül tehát a burleszk jött, meg-hódította a világot, megtanította az embereket az elfelejtett nevetésre és határtalan perspek-tívát nyitott a film eddigi útjain.

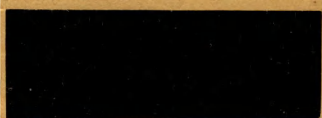
Fiala Ferenc.

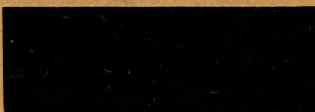
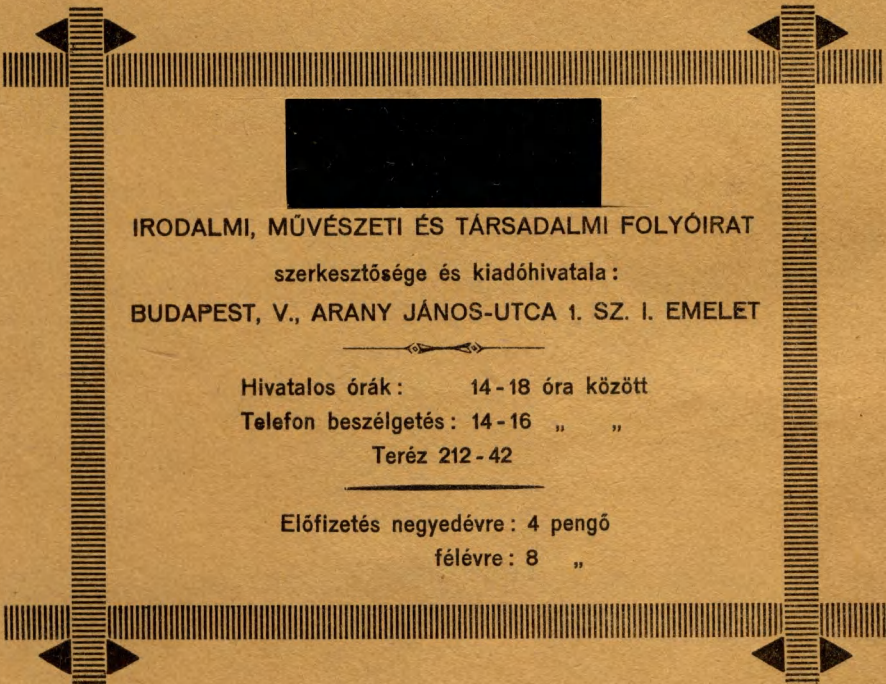
A film útja: Gró Lajos könyve.

A filmgyárak hirtelen meggazdagodása és trösztbe tömörülése az utóbbi tíz esztendőben a film kritikai sérthetetlenségét teremtette meg az egész világon. Ennek első előzménye a kü-lönböző filmgyárak koncentrálódása volt, ami megszüntette a konkurrenciát a termelésben és okkal lehetett félni attól, hogy az új mű-vészet tisztán gyáripari szerű termelésre ren-dezkezik majd be, ami esetleg jó anyagot ter-mel majd pénze segítségével, de semmiesetre sem ad művészi produkciót. A helyzet azóta mítsem változott, hiszen Berlin és Hollywood gazdasági egyezségben állanak egymással és csirájában lehangolnak minden egyéb film-művészeti akciót. Ez az oka azután annak, hogy ma szinte ismeretlen valami az őszinte filmkritika és a mozilátogató publikum teljesen magára hagyatva áll az idény legnagyobb film-eseményeivel szemben. A napisajtó leginkább csak fizetett mozikritikát közöl, melyet azon-ban korántsem állal a csillag nélkül jelzett bi-rálatok sorába illeszteni. Különösen áll ez a budapesti napilapokra, ahol még névvel is el-látják a filmkölcsonzó vállalatok irodáiból ki-bocsájtott eredeti közleményeket. És ami-lyen sovány a sajtó filmrovata, éppen olyan vérszegény a filmirodalmunk is. Eddig mind-össze Hevesy Ivánnak jelent meg egy könyve, »A filmjáték esztétikája és dramatur-giája« címmel, amely azonban rendkívül ter-jengős és erőszakoltan intellektus-stílusa miatt nem igen tudott valami nagy népszerűsége szert tenni. Feladatát már sokkal jobban ol-dotta meg Gró Lajos, ki minden bizonynyal nagy hízagot pótolta filmirodalmunkban. Köny-vét hat egymástól független fejezetre osztotta, melyek azonban kissé bizonytalanul kapco-sódnak egymásba és inkább összegyűjtött ta-nulmányként, mint egységes munkaként hatnak. Kár, hogy néhol — s ebben hasonlít Hevesy-hez — tulságos filozófikus hangot használ s ezáltal sokat veszít a tulajdonképpeni film-kritikára szoruló laikus mozilátogató szemébe.

A 48 oldal terjedelmű könyv az Altalános Könyvkiadó kiadásában jelent meg elég drága áron.

Fiala Ferenc.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

szerkesztősége és kiadóhivatala:

BUDAPEST, V., ARANY JÁNOS-UTCA 1. SZ. I. EMELET

Hivatalos órák: 14 - 18 óra között

Telefon beszélgetés: 14 - 16 „ „

Teréz 212 - 42

Előfizetés negyedévre: 4 pengő

félévre: 8 „